

ВІРА, ДІАЛОГ І БЕЗПЕКА

Сприяння діалогу та спільним діям між представниками різних релігій і переконань

osce
ODIHR

ВІРА, ДІАЛОГ І БЕЗПЕКА

**Сприяння діалогу та спільним діям між
представниками різних релігій і переконань**

Подяки

БДІПЛ висловлює подяку всім, хто знайшов час поділитися з нами своїми знаннями, експертизою та досвідом, від представників громадянського суспільства, науковців та урядовців до представників релігійних громад та громад, які дотримуються певних переконань, а також практиків діалогу. Особлива подяка висловлюється членам двох послідовних скликань групи експертів БДІПЛ з питань свободи релігії або переконань, які зробили значний внесок у підготовку цієї публікації, зокрема Тьяго Алвесу Пінту, Паскуале Аннікіно, Данілу Буглову, Елізабет Кларк, Джоел Фісс, Маріам Гавтадзе, Джагбір Джутті-Джохал, Джону Кінахану, Генті Круя, Фабіо Петіто, Ахмеду Шахіду, Пітеру Вайдеруду, Марко Вентурі та Тамарі Вукічевіч. Крім того, значний внесок зробили: Індіра Асланова, Андреа Бенцо, Джадд Бердсолл, Джош Касс, Кетрін Корнілл, Салпі Ескіджян, Габріеле Фатторі, Сільвіо Ферарі, Рейчел Форстер, Бенджамін Грінакр, Єлизавета Кітанович, Сара Маркевич і Шерон Розен. БДІПЛ також висловлює вдячність за співпрацю та підтримку Міністерству закордонних справ і міжнародного співробітництва Італії та юридичному факультету Університету міста Фоджа (Італія), де 29 червня 2023 року відбулася передостання зустріч для обговорення тексту посібника.

Віра, діалог і безпека: Сприяння діалогу та спільним діям між представниками різних релігій і переконань

Опубліковано Бюро демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ (БДІПЛ)

вул. Медова, 10

00-251 Варшава

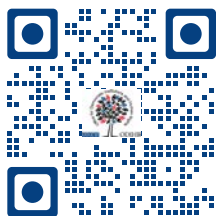
Польща

www.osce.org/odihr

© ОБСЄ/БДІПЛ 2025

Усі права застережені. Зміст цієї публікації можна вільно копіювати та використовувати для навчальних та інших некомерційних цілей за умови, що будь-яке відтворення тексту публікації міститиме посилання на ОБСЄ/БДІПЛ як джерело інформації.

ISBN: 978-92-9271-308-9

ЗМІСТ

Глосарій	6
Передмова	8
Частина 1 Необхідність діалогу та спільних дій	9
Методологія	14
Частина 2 Свобода думки, совісті, релігії або переконань	15
2.1. Обмеження свободи релігії або переконань	19
2.2. Підстави для обмеження	20
Частина 3 Діалог та спільні дії між представниками різних релігій або переконань	23
Частина 4 Роль держави у підтримці діалогу та спільних дій між представниками різних релігій або переконань	31
4.1. Повага до прав людини	35
4.2. Не нашкодь	50
4.3. Неупередженість	53
4.4. Участь та залучення	56
4.5. Прозорість та відповідальність	75
Частина 5 Проекти та конкурси для отримання фінансування	77
5.1. Процес розробки конкурсу для отримання фінансування	80
5.2. Оцінка заявок	82
5.3. Вимірювання впливу та успіху	85
Частина 6 Контрольний список для держав	87
Частина 7 Висновок	99
Додатки	103
Додаток 1 – Рекомендації для фасилітаторів діалогу	104
Додаток 2 – Питання для проведення дослідження	106
Додаток 3 – Підсумок відповідей в рамках дослідження	108
Прикінцеві висновки	110

> Натисніть на назву глави, наведену вище, щоб перейти на відповідну сторінку.
> Щоб повернутися на сторінку «Зміст» з будь-якої сторінки документу, натисніть на колонтитул цієї сторінки.

ГЛОСАРІЙ

Комплексна безпека

Модель комплексної безпеки ОБСЄ складається з трьох взаємодоповнюючих вимірів: людського, військово-політичного та економіко-екологічного, кожен з яких має однакову важливість.

Людський вимір безпеки

Охоплює всі аспекти прав людини, фундаментальних свобод, демократії, толерантності, недискримінації та верховенства права.¹ Він визнає, що недотримання цих аспектів є такою ж загрозою національній безпеці, як і військові загрози.

Діалог і спільні дії між представниками різних релігій та переконань

У цьому посібнику цей термін охоплює всі види діалогу та партнерства, які можуть бути організовані від низового до найвищого рівня, офіційно чи неформально, за сприяння держави чи як незалежна ініціатива:

- Міжрелігійні: між двома або більше різними релігіями
- Міжконфесійні: між двома або більше різними віросповіданнями (часто розглядаються як більш інклюзивні)
- Внутрішньорелігійні/внутрішньоконфесійні: всередині релігії/віросповідання
- Міжсвітоглядні: між людьми, які сповідують різні релігії та/або переконання

Примітка. Коли в цьому посібнику йдеться про діалог, мається на увазі не духовний чи богословський діалог, а діалог про повсякденні життєві питання.

Спільні дії

Партнерство між різними релігійними спільнотами та громадами, які дотримуються певних переконань, що активно прагнуть вирішувати спільні проблеми, часто як відгалуження діалогу. До цієї діяльності можуть залучатися діячі, що сповідують певну релігію чи переконання, та/або світські особи

Сприяння діалогу

Процес уможливлення та покращення комунікації між різними сторонами, залученими до суперечки або конфлікту. Основною метою цього процесу є не досягнення конкретної угоди, результату

або врегулювання, хоча конкретні рішення та дії можуть виникати з процесів діалогу, а сприяння більшому визнанню, розумінню, співпереживанню і довірі між усіма залученими сторонами.²

Сприятливе середовище

Ефективний захист гідності, фізичної та психологічної цілісності, свободи та безпеки кожного представника окремої релігії чи системи переконань є передумовою їхньої можливості вести діалог та захищати права людини шляхом спільних дій. Це включає зусилля держав у просуванні свободи думки, совісті, релігії або переконань (СРП) та інших прав людини й основоположних свобод для всіх.

Свобода думки, совісті, релігії або переконань (СРП)

Свобода думки, совісті, релігії або переконань (СРП) закріплена у статті 18 Загальної декларації прав людини (ЗДПЛ)³ та Міжнародному пакті про громадянські і політичні права (МПГПП), де зазначається “Кожна людина має право на свободу думки, совісті і релігії. Це право включає свободу мати чи приймати релігію або переконання на свій вибір і свободу сповідувати свою релігію та переконання як одноосібно, так і спільно з іншими, публічно чи приватно, у відправленні культу, виконанні релігійних і ритуальних обрядів та вчень.”⁴

Секуляризм

Відокремлення релігії від держави, що має на меті як захист релігійних і таких, що дотримуються певних переконань, спільнот від політичного втручання, так і захист політичної сфери від релігійного втручання. Секуляризм не має на меті обмеження релігії, а забезпечує правову основу, яка гарантує вільне сповідання релігії або переконань.⁵

ПЕРЕДМОВА

Від Баку до Брюсселя, від Лондона до Стамбула, від Нью-Йорка до Сараєво – плюралізм релігій та переконань є визначальною характеристикою регіону ОБСЄ. Це розмаїття переконань, думок і способів самовираження створює багату культуру і можливості для взаємного навчання та зростання, які можуть принести користь усьому суспільству. Водночас такі зміни не завжди є комфортними для всіх і повинні бути добре керованими, щоб ті, хто може отримати вигоду від соціальної фрагментації, не змогли скористатися цими відмінностями. Плюралістичні суспільства потребують високого рівня толерантності та соціальної довіри для мирного співіснування; це можливо лише тоді, коли держава активно демонструє прагнення повністю виконувати свої міжнародні зобов'язання щодо свободи думки, совісті, релігії або переконань та інших прав людини без винятків. Програма БДІПЛ зі свободи релігії або переконань та її Група експертів зі свободи релігії або переконань надають експертні поради та ресурси, а також реалізують проекти, щоб допомогти державам-учасникам у цьому напрямку.

Цей посібник має на меті допомогти державам-учасникам створити середовище, де між різними громадами можуть успішно відбуватися консультації, діалоги та спільні дії. Він також має бути корисним для недержавних суб'єктів, які прагнуть сприяти діалогу та спільним діям між представниками різних релігій та переконань. Посібник не пропонує універсальної моделі, але містить практичні поради щодо створення сприятливого середовища. Сприяння більшій повазі до основоположної свободи релігії або переконань поряд з усіма іншими правами людини та основними свободами має важливе значення для забезпечення безпеки в регіоні ОБСЄ.

Маттео Мекаччі
Директор БДІПЛ

ЧАСТИНА 1

НЕОБХІДНІСТЬ ДІАЛОГУ ТА СПІЛЬНИХ ДІЙ

“ Діалог і спільні дії
можуть підкріплювати
зусилля держав, спрямовані
на побудову більш
згуртованих і безпечних
суспільств. ”

ЧАСТИНА 1

НЕОБХІДНІСТЬ ДІАЛОГУ ТА СПІЛЬНИХ ДІЙ

Релігії та переконання формують ідентичність і цінності окремих людей та спільнот. Ці ідентичності та цінності можуть надихати людей до порозуміння, але можуть і розділяти. Оскільки ідентичності, засновані на релігійних поглядах чи переконаннях, не обмежуються регіональними та національними кордонами, дії та події по всьому світу, а також в Інтернеті часто спричиняють серед місцевих громад реакцію, яка розколює суспільство. Такий поділ, якщо його залишити без уваги, може призвести до подальшого розпалювання упереджень, ненависті, насильства, незахищеності і навіть жорстоких злочинів.

Держави несуть головну відповідальність за забезпечення ефективного захисту прав людини та поваги до них з метою запобігання підбурюванню та захисту людей від злочинів. Діалог і спільні дії між представниками різних релігій або переконань

можуть підтримати зусилля держав, спрямовані на побудову більш згуртованих і безпечних суспільств. Вони можуть сприяти деескалації напруженості, поліпшенню відносин між громадами, підвищенню рівня суспільної довіри та взаєморозуміння, сприяти реалізації основоположних прав людини та підвищенню стійкості суспільства до поляризації та нестабільності.⁶ Однак це не повинно бути заходом, до якого держави вдаються в останню хвилину, лише коли спалахує насильство на ґрунті релігії чи переконань. Такі кроки можуть принести короткострокові вигоди, але держави повинні надавати постійну підтримку ініціативам діалогу та спільних дій, щоб досягти реальних і стійких позитивних змін у суспільстві.

У регіоні ОБСЄ присутні різні релігії та системи переконань. Люди, які беруть активну участь у житті своїх спільнот, часто мають змогу виявити проблеми, що впливають на їхні локальні громади. Релігійні діячі можуть бути цінними партнерами, як на високому рівні, так і на низовому, у зусиллях держави щодо забезпечення основоположних прав і всеохоплюючої безпеки, особливо у сфері свободи думки, совісті, релігії або переконань (СРП).

Повага до СРП є необхідною умовою для конструктивного діалогу між спільнотами, які сповідують різні релігії або переконання, забезпечуючи рівні умови для представників старих, нових, великих і малих, відомих і невідомих релігій чи систем переконань. СРП не можна відокремлювати від інших прав а, зокрема, від свободи вираження поглядів та свободи об'єднань. Права людини процвітають там, де існує повага до індивідуального вибору у

тому числі щодо релігії чи переконання, а також взаєморозуміння та комунікація між різними частинами суспільства, поряд із життєздатною культурою публічних дебатів.

Усі держави-учасниці ОБСЄ взяли на себе зобов'язання поважати права людини та основоположні свободи, включаючи СРП. Вони підкреслюють “важливість продовження і зміцнення міжконфесійного і міжкультурного діалогу з метою сприяння більшій толерантності, повазі та розумінню”⁷ і окремо закликають одна одну одного “заохочувати і сприяти відкритому і прозорому міжконфесійному і міжрелігійному діалогу і партнерству”.⁸

“ Держави-учасниці визнають загальнолюдське значення прав людини та основних свобод, повага до яких є суттєвим чинником миру, справедливості та добробуту, необхідних для забезпечення розвитку дружніх відносин і співробітництва між ними, як і між усіма державами. ”

Гельсінський заключний акт⁹

В усьому регіоні ОБСЄ політики дедалі більше визнають, що сприяння діалогу та спільним діям між представниками різних релігій та систем переконань є корисним для покращення поваги до СРП, і вони застосовують низку підходів для заохочення цього процесу. Найважливіше те, що держави повинні створювати умови для діалогу і спільних дій, але не очолювати їх. Діалог і спільні дії ніколи не повинні нав'язуватися державою як обов'язковий процес, що спускається зверху вниз, незалежно від бажань і потреб учасників. Державні діячі також не повинні використовувати це для просування певного порядку денного, наприклад, для покращення міжнародного іміджу держави. Довіра є життєво важливою; її важко здобути і легко втратити. Участь громади має бути добровільною, а учасники повинні мати можливість формувати порядок денний діалогів та заходів. Крім того, учасники завжди повинні відчувати, що можуть вільно говорити про будь-які проблеми, не побоюючись репресій і не маючи потреби орієнтуватися в складній динаміці влади, щоб захистити і відстояти свої права.

БДІПЛ розробило цей посібник відповідно до свого мандату та у відповідь на прохання держав-учасниць надати їм рекомендації та практичні інструменти, які допоможуть їм створити середовище, що сприяє плідному діалогу та спільним діям між представниками різних релігій та систем переконань. Посібник не просуває універсальну модель, натомість пропонує рекомендації щодо питань і факторів, які держави повинні враховувати при підході

Шлях до безпеки:

 Зобов'язання щодо права на свободу думки, совісті і релігії (СРП)

 Зобов'язання щодо міжрелігійного і міжконфесійного діалогу

до цієї теми. У ньому обговорюється, як обирати ініціативи та підтримувати їх на практиці. Він містить приклади передового досвіду та інтерв'ю з учасниками ініціатив діалогу та спільних дій у широкому діапазоні контекстів. Це демонструє, як дуже різні форми діалогу та спільних дій можуть сприяти повазі до СРП, а також до інших прав людини та основоположних свобод. Хоча ці приклади може бути важко повторити в інших контекстах, вони пропонують цікаві ідеї щодо того, як держави можуть підтримувати діалог і спільні дії, що сприяють розвитку СРП.

МЕТОДОЛОГІЯ

Посібник є результатом широких онлайн і офлайн консультацій з експертами з усього регіону ОБСЄ, включаючи представників спільнот, які сповідують різні релігії або переконання, практиків і науковців. БДІПЛ також провело дослідження серед держав-учасниць щодо різних способів підтримки або сприяння ініціативам діалогу, спрямованим на просування свободи релігії або переконань серед представників різних релігій та переконань. З питаннями дослідження та оглядом результатів можна ознайомитися у [Додатку 2](#) та [Додатку 3](#). БДІПЛ також консультивалося з [Групою експертів з питань свободи релігії або переконань](#), до складу якої входять 16 незалежних експертів з усього регіону ОБСЄ.

Цей посібник також ґрунтується на рекомендаціях, викладених у звіті БДІПЛ [Свобода релігії чи переконань та безпека: Посібник із питань політики](#)¹⁰ та на звіті про [Стратегії міжрелігійної взаємодії 2018 року](#)¹¹, підготовленому за підтримки БДІПЛ та Головування Італії в ОБСЄ. У ньому враховано досвід [Додаткових нарад з людського виміру](#)¹² ОБСЄ, які надали державам-учасницям можливість підбити підсумки виконання своїх зобов'язань щодо діалогу та спільних дій між представниками різних релігій та систем переконань.

У процесі консультацій БДІПЛ забезпечило рівну участь жінок і чоловіків, а також представників різних поколінь. Посібник є результатом процесу, який і сам отримав користь від діалогу між представниками різних релігій та систем переконань, і по суті відображає важливість поваги до права кожного вільно висловлювати свої думки і погляди, що, у свою чергу, створює змістовний і збагачуючий діалог, який налагоджує зв'язки та будує мости.

ЧАСТИНА 2

СВОБОДА ДУМКИ, СОВІСТІ, РЕЛІГІЇ АБО ПЕРЕКОНАНЬ

“ Життєво важливо
забезпечити, щоб
кожен мав право на
свободу релігії або
переконань. ”

ЧАСТИНА 2

СВОБОДА ДУМКИ, СОВІСТІ, РЕЛІГІЇ АБО ПЕРЕКОНАНЬ

Свобода думки, совісті, релігії або переконань (часто скорочується як релігійна свобода, свобода релігії або переконань; СРП) є основоположним і універсальним правом людини. Воно гарантується статтями 18 Загальної декларації прав людини та МПГПП, а також різними регіональними інструментами захисту прав людини і закріплене в низці зобов'язань ОБСЄ. Детальний аналіз юридичного обсягу права на свободу думки, совісті, релігії або переконань наведено в посібнику із питань політики БДІПЛ “Свобода релігії чи переконань та безпека”.

“Кожна людина має право на свободу думки, совісті і релігії. Це право включає свободу мати чи приймати релігію або переконання на свій вибір і свободу сповідувати свою релігію та переконання як одноосібно, так і спільно з іншими, публічно чи приватно, у відправленні культу, виконанні релігійних і ритуальних обрядів та вчень.”

Стаття 18.1 МПГП

Це важливо знати:

- **СРП для всіх.** Кожен має однакове право на свободу релігії або переконань, незалежно від того, чи є він громадянином, іноземцем, ув'язненим, біженцем, мігрантом або особою без громадянства. Для вільного здійснення цього права людини не потрібен дозвіл від держави, громад, які сповідують різні релігії чи переконання, або від будь-кого іншого.
- **СРП захищає здатність кожної людини думати і визначати власну позицію з усіх питань, а також мати (або не мати) особистий світогляд або прихильність до релігії чи переконання.**
- **СРП захищає свободу кожної людини мати чи не мати, приймати або змінювати релігію чи переконання без примусу.** Це не означає, що кожен повинен зробити вибір, і деякі люди можуть не скористатися своїм правом вибору.
- **СРП захищає дії, мотивовані релігією або переконаннями,** пов'язані з богослужінням, виконанням релігійних і ритуальних обрядів, навчанням¹³, публічним вираженням своєї віри або

поширенням інформації про свою релігію або переконання, а також правом тримати свою релігію або переконання при собі. Як таке, це право тісно пов'язане з правом на свободу вираження поглядів, правом на свободу зібрань та об'єднань і правом на приватне життя. Свобода релігії або переконань також, серед іншого, захищає ритуали і церемонії, звичаї і практики, засновані на певному світогляді, такі як правила і обмеження в їжі, вибір носіння особливого одягу або головних уборів, демонстрація символів, а також дотримання релігійних свят і днів відпочинку.

- **СРП захищає спільну практику** або можливість двох чи більше осіб спільно сповідувати релігію чи переконання, публічно (організовано чи епізодично) або приватно, якщо вони цього бажають. СРП є правом людини, яке належить кожній людині, але, оскільки люди збираються разом, щоб сповідувати свою релігію або переконання, це також і колективне право.
- **СРП захищає внутрішню автономію спільнот, які сповідують різні релігії або переконання**, і є невід'ємною частиною способу, за допомогою якого такі спільноти ведуть свої основні справи, наприклад, здійснюють право на самоорганізацію; свободу обирати своїх лідерів і вчителів у сфері релігії або переконань; свободу створювати юридичну особу, благодійні організації, релігійні або навчальні заклади; свободу виготовляти і поширювати релігійні тексти або публікації. Свобода релігії або переконань також захищає право звертатися з проханнями про добровільні фінансові пожертви та отримувати їх, дозволяючи таким чином спільнотам, які сповідують різні релігії або переконання, самостійно здійснювати ці права.¹⁴
- **СРП є невід'ємною частиною недискримінації**. Всі люди мають право користуватися своїми правами людини та основоположними свободами без дискримінації на основі захищених ознак ідентичності. Права не можуть порушуватися через наш реальний або приписуваний вік, «расову»¹⁵ чи етнічну приналежність, стать, мову, наявність інвалідності чи політичні погляди, серед інших подібних підстав¹⁶.

СРП дозволяє нам усім бути і виражати те, ким ми є насправді, не побоюючись дискримінації. Для створення суспільства, вільного від дискримінації, життєво важливо забезпечити, щоб кожен мав право на СРП. Це особливо важливо для спільнот, які регулярно стикаються з маргіналізацією, ворожістю чи насильством.

2.1. ОБМЕЖЕННЯ СВОБОДИ РЕЛІГІЇ АБО ПЕРЕКОНАНЬ

Кожна держава зобов'язана поважати, захищати та реалізовувати право кожної людини на здійснення свободи релігії або переконань. Однак, відповідно до міжнародного права прав людини, більшість прав людини можуть бути обмежені, хоча лише за дуже суворих умов. Свобода думки, совісті, релігії або переконань має дві складові.

- **Форум інтернум:** внутрішня складова, пов'язана з нашими думками, світоглядом та переконаннями

Процеси мислення людини, прийняття або зміна внутрішніх переконань і сумління не можуть бути обмежені ніким і за жодних підстав. Це є “абсолютно захищеним” відповідно до міжнародного права. Це означає, що воно ніколи не може бути обмежене з будь-якої причини. Наприклад, держава не може правомірно примусити когось змінити свою релігію/переконання або покарати за його/її думки.

- **Форум екстернум:** зовнішня складова, пов'язана з тим, як ми втілюємо наші думки, світогляд та переконання у наших діях
Свобода сповідувати або практикувати свою релігію чи переконання може бути обмежена за певних обставин. Вона не користується таким же абсолютним захистом. За чітко визначених обставин зовнішні прояви сповідання релігії або переконань можуть бути обмеженими. Стаття 18 МПГПП, яка застосовується до всіх держав-учасниць ОБСЄ, передбачає, що зовнішні прояви СРП можуть бути обмежені лише на чітко визначених підставах і відповідно до суворої процедури. Тягар обґрунтування будь-яких обмежень покладено на державу.

Нижче наведена схема, яка ілюструє підстави та процедуру правомірного обмеження відповідно до статті 18.

2.2. ПІДСТАВИ ДЛЯ ОБМЕЖЕННЯ

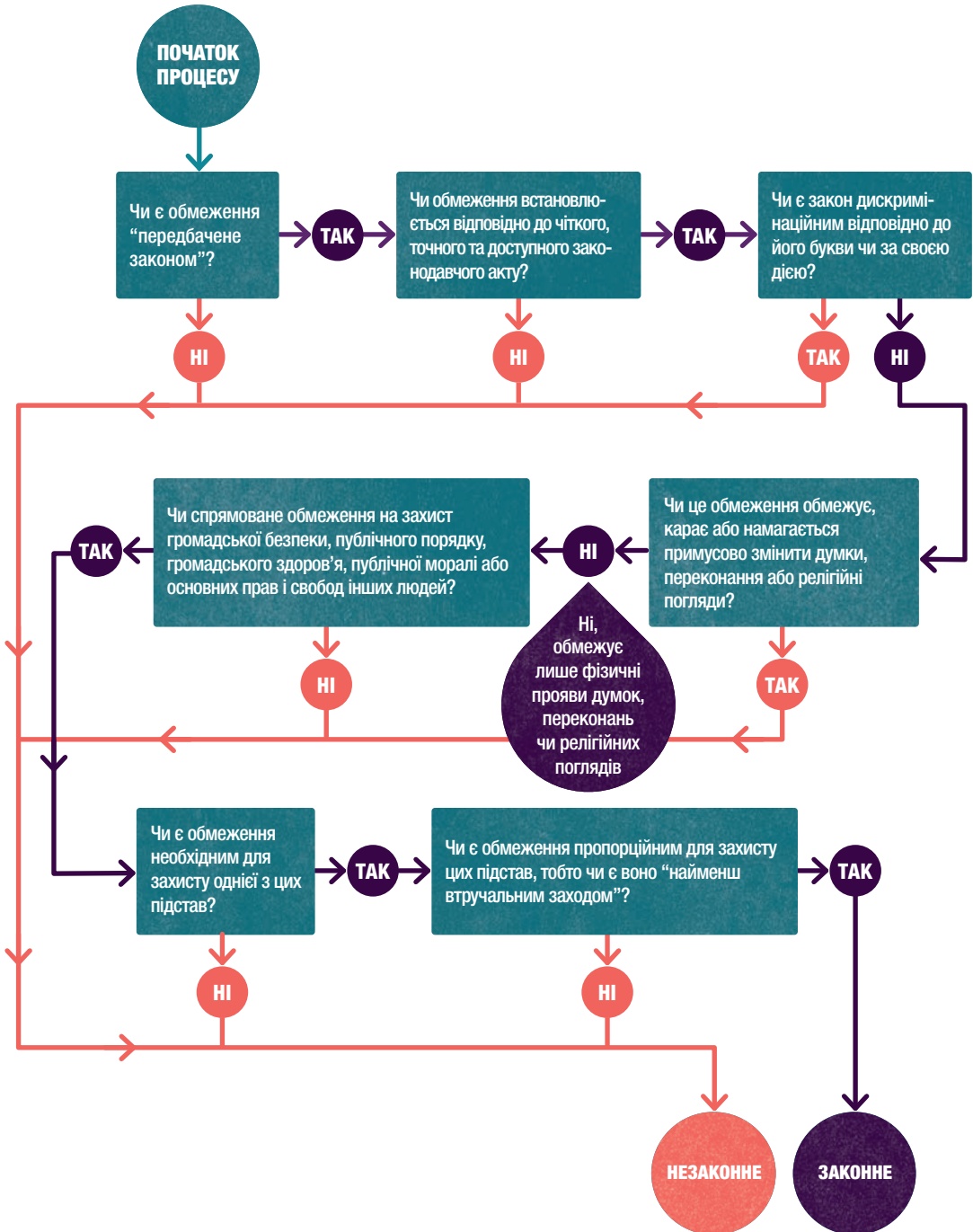
П'ятьма підставами для обмеження є “громадська безпека”, “публічний порядок”, “громадське здоров'я”, “публічна мораль” або “права та основоположні свободи інших осіб”, і вони є вичерпними. Національна безпека не є допустимим виправданням для обмеження СРП. Навіть у тих випадках, коли громадська безпека є підставою для обмеження, її слід тлумачити вузько, так само як і кожен з інших чотирьох критеріїв. Наприклад, обмеження на ґрунті “моралі”, не може бути заснованим виключно на одній традиції. Надзвичайний стан, який загрожує життю нації, не може бути виправданням для порушення державою СРП, оскільки, згідно з МПГПП, СРП є правом, що не допускає відступів (як і право на життя або свобода від катувань). Навіть під час надзвичайного стану СРП може бути обмежене лише за п'ятьма вищезазначеними підставами.

Держава повинна обґрунтувати обмеження, запровадити адекватні гарантії та забезпечити ефективні засоби правового захисту від зловживань при застосуванні обмежень, у тому числі тих, що не відповідають міжнародним стандартам прав людини.¹⁷

Обмеження є незаконним, якщо воно спрямоване на перешкоджання розумному здійсненню свободи релігії або переконань чи інших прав, якщо воно створює систему, в якій здійснення права є винятком, а не правилом, або якщо обмеження не має об'єктивного чи розумного обґрунтування.¹⁸

Чи є обмеження СРП правомірним?¹⁹

“...будь-які обмеження повинні бути винятком, а не правилом. Більше того, тягар обґрунтування таких обмежень лягає на тих, хто хоче їх запровадити, часто на уряди або державні органи. (...) обмеження повинні також (...) бути найменш обмежувальними серед усіх адекватних заходів, які можуть бути застосовані, і, в будь-якому випадку, без порушення самого права.”

Професор Ахмед Шахід, колишній Спеціальний доповідач Організації Об'єднаних Націй з питань свободи релігії або переконань²⁰

Наступна діаграма представляє деякі способи, якими держави обмежують свободу релігії або переконань понад необхідне або пропорційне, або прямо чи опосередковано дискримінують групи, які сповідують певну релігію чи переконання, і тим самим підривають діалог і спільні дії.

Приклади непропорційних чи дискримінаційних обмежень державою СРП

ЗАБОРОНА на розповсюдження релігійної літератури	ЗАБОРОНА на носіння релігійних символів/одягу	Надання ПРИВІЛЕЙОВАНОГО становища державним релігіям	ЗАБОРОНА на місіонерську діяльність
ОБМЕЖУВАЛЬНІ та обтяжливі закони про реєстрацію релігійних організацій	ПЕРЕШКОДИ в отриманні національного або міжнародного фінансування на діяльність на основі релігії чи переконань	Закони про БОГОХУЛЬСТВО/ВІДСТУПНИЦТВО	Закони про тероризм або НАЦІОНАЛЬНУ БЕЗПЕКУ , що непропорційно впливають на спільноти, що сповідають певну релігію чи переконання

ЧАСТИНА 3

ДІАЛОГ ТА СПІЛЬНІ ДІЇ МІЖ ПРЕДСТАВНИКАМИ РІЗНИХ РЕЛІГІЙ АБО ПЕРЕКОНАНЬ

“ Діалог надає унікальні можливості для створення партнерств для спільних дій, спрямованих на захист і реалізацію прав людини. ”

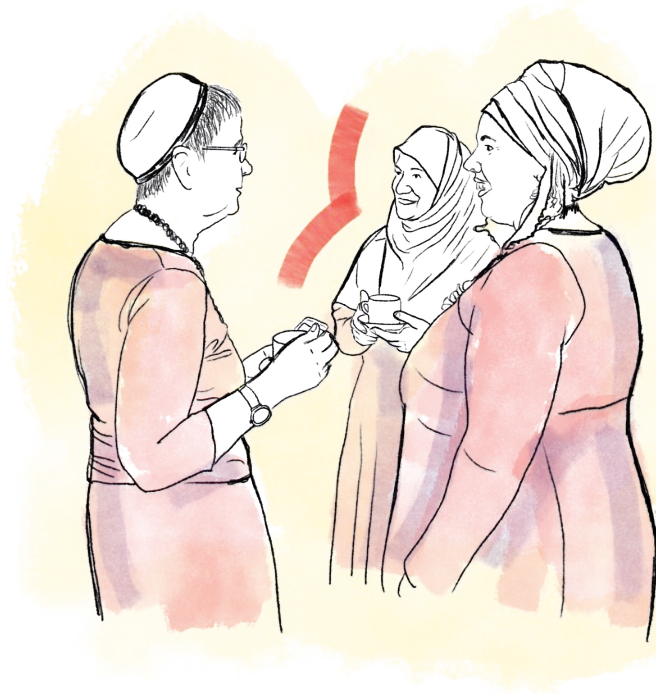

ЧАСТИНА 3

ДІАЛОГ ТА СПІЛЬНІ ДІЇ МІЖ ПРЕДСТАВНИКАМИ РІЗНИХ РЕЛІГІЙ АБО ПЕРЕКОНАНЬ

В ОБСЄ існують різні терміни для опису діалогу та спільних дій між представниками різних релігій або переконань. Точний термін, що використовується, а також структура і учасники діалогу залежать від його мети, контексту і бажаних результатів, а також від богословських традицій, історії, соціокультурного контексту і філософських переконань. Різні мови також підкреслюють різні аспекти діалогу і використовують більш або менш інклюзивні терміни.²¹

Діалог і спільні дії можуть бути спрямовані на вирішення конкретних проблем або на покращення богословського чи соціального розуміння різних традицій, а також можуть бути спрямовані на різних учасників або залучати їх до співпраці. Важливо, що метою діалогу не є обговорення того, чия віра є “більш істинною”, а також навернення осіб/груп в іншу релігію/систему переконань. Це не означає, що учасники не можуть займатися прозелітизмом, але це не повинно бути метою процесу. Крім того, фасилітатор діалогу повинен заохочувати встановлення основних правил (див. [Додаток 1](#)). Вони повинні включати згоду учасників уникати прозелітизму під час діалогу.

Спільні дії можуть виникати з формального, структурованого діалогу на високому рівні або з неформальних, спонтанних і ситуативних заходів на низовому рівні. Коли люди релігійних і нерелігійних переконань мають неформальні зустрічі з можливістю глибоких розмов і побудови міцніших стосунків, можуть відбутися соціальні перетворення. Неформальний діалог не обов'язково має бути організований чітко за ознакою релігії чи переконань або за етнічною чи культурною ознакою і може включати, наприклад, неформальні зустрічі в мультикультурних і мультирелігійних локальних спільнотах, школах чи клубах.

Діалог може сприяти розробці та реалізації цінних спільних ініціатив для вирішення практичних потреб і проблем на всіх рівнях (місцевому, національному та глобальному), у тому числі шляхом формування політики з питань, що становлять спільний інтерес, через призму взаємодії між громадами. Водночас, взаємодія

між громадами може бути спрямована не лише на налагодження внутрішньоконфесійного, міжрелігійного, міжконфесійного чи міжсвітоглядного діалогу, але й на вирішення інших питань, що становлять взаємний інтерес, таких як соціальні/екологічні проблеми. Як зазначив один з учасників консультацій БДІПЛ, цей тип релігійної чи конфесійної взаємодії “стосується різних переконань, спільних цінностей і спільних дій”; іншими словами, це вибір на користь об’єднання для вирішення спільних потреб, зберігаючи при цьому наші відмінності, але не дозволяючи їм роз’єднувати нас.

ТИПИ ДІАЛОГУ ТА СПІЛЬНИХ ДІЙ

Діалог може бути самоціллю, або частиною ширшого проекту, що включає соціальну дію, або використовуватися для вирішення проблеми, що турбує членів громади. До більш загальних видів діяльності, які зазвичай здійснюються під егідою «діалогу» між представниками різних релігій та переконань, серед іншого належать: пізнання «іншого»; змінювання сердець і умів; навчання, пізнання та медіація; робота над вирішенням питань, що становлять спільний інтерес. Такі заходи зазвичай включають:

- Релігійні лідери та представники переконань збираються, щоб колективно виступити на підтримку певного питання;
- Релігійні або засновані на переконаннях органи/інституції високого рівня зміцнюють своє розуміння інших подібних органів/інституцій, розбудовуючи довіру, взаємоповагу та покращуючи відносини між своїми громадами;
- Засновані на релігійних поглядах чи переконаннях, соціальні дії низового рівня, де учасники з релігійними відмінностями об’єднуються для просування та залучення до спільних заходів, спрямованих на соціальні зміни (у тому числі за допомогою креативних засобів, таких як спорт і мистецтво);
- Розмірковування на основі писань²², заснованих на священних або філософських текстах, які сприяють розумінню певних питань сучасності з богословської або ширшої перспективи. (Таку діяльність зазвичай проводять особи, добре обізнані у використанні цих підходів, здебільшого з досвідом у богословських студіях або громадському лідерстві). Хоча цей посібник не охоплює цей типу діалогу, інші ініціативи включають процеси тлумачення писань для започаткування спільних дій²³.

Добра практика: Рамкова основа та методологія “Віра за права” для спільних дій представників різних релігій і систем переконань²⁴

Рамкова основа “Віра за права”, забезпечує простір для міждисциплінарних роздумів і дій щодо глибоких і взаємозбагачувальних зав’язків між релігіями, системами переконань і правами людини. Мета полягає в тому, щоб сприяти розвитку мирних суспільств, які підтримують людську гідність та рівність для всіх, і в яких різноманітність не просто толерується, а повністю шанується і відзначається. Вона підкреслює, що всі віруючі, у тому числі теїстичні, нетеїстичні, атеїстичні чи інші, повинні працювати разом, щоб сформулювати шляхи, за допомогою яких “віра” може ефективно відстоювати “права” і де вони можуть взаємно посилювати одне одного.

Бейрутська декларація²⁵ підкреслює, що “тільки коли ми, як релігійні діячі, візьмемо на себе відповідні ролі, сформулюємо спільне бачення наших обов’язків і перейдемо від проповіді до дії, тоді ми зможемо переконливо сприяти взаємному прийняттю і братерству між людьми різних релігій чи переконань і дамо їм можливість перемогти негативні імпульси ненависті, порочності, маніпуляцій, жадібності, жорстокості і пов’язаних з ними форм нелюдяності”.

Посібник #ВіраЗаПрава²⁶ перетворює рамкову основу в практичні програми взаємного навчання за принципом «рівний – рівному» та розбудови потенціалу, що містять навчальні модулі для кожного з 18 зобов’язань декларації “Віри за права”.

Окрім посібника, доступні кілька онлайн-інструментів на цю тему:

- Релігії, переконання та права людини: Підхід “Віра за права”, Всесвітня академія Ганді-Кінга²⁷
- Посібник для фасилітатора курсів “Віра за права”, Міжнародний центр правових та релігійних досліджень²⁸
- Навчальний пакет “Віра за права”, Академія “Віра за права”²⁹

Ініціатива “Віра за права” започаткована моїм Офісом у 2017 році, залучає уряди, релігійні організації та широке коло представників громадянського суспільства до обміну досвідом щодо конкретних зусиль на місцях. Наприклад, на Кіпрі кілька релігійних лідерів, які входять до спільноти практик “Віра за права”, виступають за те, щоб люди всіх віросповідань мали безперешкодний доступ до своїх місць поклоніння; вони також засуджують підбурювання до насильства, дискримінації чи ворожнечі в ім’я релігії. **”**³⁰

Фолькер Тюрк, Верховний комісар ООН з прав людини

В деяких випадках може бути корисним почати з внутрішньоконфесійних обговорень, щоб почути різні точки зору і знайти спільну основу в межах однієї групи, що сповідує певну релігію чи переконання, перед тим, як переходити до міжрелігійного/міжконфесійного діалогу та спільних дій. Деякі спільні ініціативи можуть принести позитивні результати швидко, інші можуть вимагати більше часу.

Діалог надає унікальні можливості для створення партнерств для спільних дій, спрямованих на захист і реалізацію прав людини³¹. Спільні дії виникають не з кожного процесу діалогу. Змістовний і впливовий діалог і партнерства необхідно свідомо культивувати і давати їм можливість розвиватися з часом. Вони не є лінійними процесами. У деяких випадках може бути корисно почати з внутрішньоконфесійних дискусій, почути різні погляди і знайти спільну мову в рамках однієї релігійної групи чи групи, яка дотримується певних переконань, перш ніж переходити до міжрелігійного/міжконфесійного діалогу і спільних дій. Коли з'являються спільні ініціативи, деякі з них можуть принести позитивні результати швидко, інші можуть вимагати більше часу.

Приклади спільних дій щодо питань, пов'язаних зі свободою релігії або переконань, можуть включати:

Освіта заради миру

- Права людини, антидискримінаційна та/або міжрелігійна освіта в школах
- Права людини, антидискримінаційна та/або міжрелігійна освіта у форматах освіти для дорослих
- Підвищення обізнаності з питань релігійної грамотності, різноманіття та мирного співіснування
- Семінари для громадянського суспільства, представників релігійних вірувань і переконань та державних діячів

Заходи щодо соціальної згуртованості у змішаних командах або групах

- Спільні публічні заяви
- Спільні публічні заходи:
  - Спортивні події
  - Мистецька діяльність
  - Громадська діяльність, наприклад, із захисту культурної та релігійної спадщини або боротьби зі злочинами на ґрунті ненависті

Побудова мереж

- Створення спільних структур та формальних і неформальних форматів обміну:
  - Діалогові майданчики
  - Міжрелігійні ради
  - Дорадчі комітети
  - Групи за інтересами
  - Групи адвокації законодавчих чи політичних реформ

ЧАСТИНА 4

РОЛЬ ДЕРЖАВИ У ПІДТРИМЦІ ДІАЛОГУ ТА СПІЛЬНИХ ДІЙ МІЖ ПРЕДСТАВНИКАМИ РІЗНИХ РЕЛІГІЙ ТА ПЕРЕКОНАНЬ

“ Державам необхідно забезпечити прозорість усіх процесів, пов’язаних з проектами у сфері діалогу та спільних дій. ”

ЧАСТИНА 4

РОЛЬ ДЕРЖАВИ У ПІДТРИМЦІ ДІАЛОГУ ТА СПІЛЬНИХ ДІЙ МІЖ ПРЕДСТАВНИКАМИ РІЗНИХ РЕЛІГІЙ ТА ПЕРЕКОНАНЬ

Держави мають першочерговий обов'язок поважати, захищати та забезпечувати права людини. Підтримка діалогу та спільних дій між представниками різних релігій та переконань є одним з ефективних способів виконання цього обов'язку. Як фасилітатор, держава не повинна сама організовувати ініціативи діалогу або спільних дій,

але має створювати середовище, в якому можуть розвиватися ініціативи, організовані недержавними суб'єктами, яким довіряють і які будуть виконувати цю роботу з дотриманням прав людини. У цьому розділі йдеться про те, як держава може надавати таку підтримку та сприяння. Він розглядає, як перетворити правові інструменти та політичні зобов'язання на ефективну політику, практику та процеси змін, що позитивно впливають на повсякденне життя людей. В основі цього підходу, заснованого на правах людини, лежать принципи участі, відповідальності, недискримінації та рівності, розширення можливостей і законності (Participation, Accountability, Non-discrimination and Equality або "PANEL").

- **Участь** – кожна людина, незалежно від того, релігійна вона чи ні, має право на активну участь у процесах прийняття рішень, що впливають на реалізацію її прав.
- **Відповідальність** – держави несуть відповідальність, якщо вони не виконують своїх зобов'язань перед носіями прав. У разі порушення прав людини існують ефективні засоби правового захисту.
- **Недискримінація та рівність** – всі люди мають право користуватися своїми правами однаково і без дискримінації.
- **Розширення можливостей** – кожен може розуміти, вимагати і здійснювати свої права, беручи участь у розробці політики, яка впливає на його життя.

- **Законність** – підходи повинні відповідати юридично закріпленим правам, встановленим національним та міжнародним законодавством³².

Наголошуючи на тому, що для держави найкраще відігравати роль допоміжного актора, а не рушія діалогу, ми не маємо на увазі, що держава не може брати участь у ініціативах діалогу та спільних дій, якщо її запросять. Дійсно, деякі спільноти можуть запросити державу до участі як цінного співрозмовника, щоб поставити запитання або краще зрозуміти плани держави щодо актуальної теми. Однак у деяких контекстах представникам держави може бути недоречно виступати або бути присутніми. У деяких країнах певні особи або групи можуть мати причини не довіряти державі, наприклад, через історичні зловживання, інституційні упередження або випадки насильства, коли держава не змогла їх захистити. Те ж саме може статися, коли держава бере на себе занадто важливу роль, намагаючись керувати діалогом або спільними діями. Це може зашкодити репутації держави як нейтрального посередника і завадити іншим сторонам брати участь у діалозі. Це може легко статися, коли держава має офіційну релігію чи систему переконань або неофіційно надає перевагу окремій релігії чи системі переконань. За таких умов державні ініціативи щодо діалогу можуть сприйматися як підсилення домінуючої позиції над іншими спільнотами. Якщо це станеться, для відновлення змістовного діалогу, знадобляться заходи із відновлення довіри.

Тому, загалом, державам краще зосередитися на пропонуванні підтримки задля створення умов, що сприяють формальному чи неформальному діалогу, а також підтримки ініціатив, які ведуть до більшої толерантності, поваги та взаєморозуміння між спільнотами. Ці умови включають:

- Повага в суспільстві, а також під час участі в діалозі та спільних діях між суб'єктами, які сповідують певну релігію чи переконання, до прав людини загалом і до СРП зокрема;
- Держава застосовує підхід “не нашкодъ” при взаємодії з суб'єктами, які сповідують певну релігію чи переконання, та/або підтримці їхніх спільних дій;
- Держава діє неупереджено щодо суб'єктів, які сповідують певну релігію чи переконання;
- Забезпечення залучення та участі всього різноманіття суб'єктів, які сповідують певну релігію чи переконання;
- Держава діє прозоро та відповідально, коли взаємодіє з суб'єктами, які сповідують певну релігію чи переконання, та/або підтримує їхні спільні дії.

У наступних підрозділах ми розглянемо кожну з цих умов більш детально.

4.1. ПОВАГА ДО ПРАВ ЛЮДИНИ

Повага до прав людини дозволяє кожному жити гідно. Окремі діячі та в цілому спільноти, які сповідують різні релігії або переконання, матимуть вищий рівень довіри та взаємодії з державою, якщо вона поважатиме їхні права та демонструватиме діяльність задля їхнього захисту та просування. Державам важливо забезпечити, щоб їхнє законодавство та дії ефективно гарантували дотримання зобов'язань у сфері прав людини.

Різні показники можуть вказувати на те, чи дійсно держава поважає, захищає та дотримується прав людини. Наприклад, колишній Спеціальний доповідач ООН з питань свободи релігії або переконань Ахмед Шахід пропонує систему індикаторів для моніторингу та сприяння реалізації прав людини в конкретний час і в конкретному контексті, яка, втім, не є вичерпною. Він поділяє їх на три категорії: структурні показники (правова та інституційна рамка); процесуальні показники (заходи політики, процедури, практики, бюджети та спроможність) та показники результату/виконання (дані про прогалини в реалізації права, про порушення або про покращення)³³. У цьому контексті для громад, які сповідують різні релігії або переконання, було б доречно, наприклад, щоб національне законодавство визнавало упередження на основі релігії або переконань обтяжуючою обставиною при скоєнні злочину (структурний показник); щоб правоохоронні органи та судова система проходили навчання щодо виявлення та розслідування таких злочинів (процесуальний показник); і щоб дезагреговані дані регулярно збиралися та аналізувалися у світлі подальших дій на різних рівнях системи правосуддя щодо злочинів на ґрунті ненависті за ознакою релігії або переконань, які стосувалися б конкретних спільнот (показник результату/виконання).

Інші індикатори можуть надавати дані саме про дотримання СРП і включати такі соціологічні показники, як дистанція між більшістю та меншинами.³⁴ Використання таких індикаторів допомагає державам визначити, чи створили вони сприятливе середовище, і де існують прогалини або потенційні сфери, які потребують змін. Якщо держави створюють/адаптують індикатори, цей процес має включати залучення та консультації з широким колом зацікавлених сторін, перш ніж затвердити остаточний (але гнучкий), адаптований до контексту та змістовний перелік показників.

БДІПЛ підготувало Рекомендації щодо аналізу законодавства у сфері релігії або переконань³⁵, які можуть допомогти державам у забезпеченні належної структурної основи для дотримання свободи релігії або переконань, включно з рекомендаціями щодо того, як держави можуть забезпечити відповідність свого законодавства зобов'язанням у сфері прав людини, що стосуються свободи релігії або переконань.

Держави також повинні забезпечити достатню обізнаність своїх співробітників у сфері прав людини для забезпечення взаємодії зі спільнотами, які сповідують різні релігії або переконання, щодо питань СРП у спосіб, що відповідає стандартам прав людини. Державні установи можуть потребувати перегляду своєї внутрішньої культури та прогалин у навичках, змінюючи при цьому внутрішню структуру, процеси, поведінку, розподіл ресурсів та бюджет.

Добра практика: Релігійний трек мирного процесу на Кіпрі

Релігійний трек мирного процесу на Кіпрі³⁶ – це ініціатива, яка підкреслює конструктивну роль релігії, переконань і поваги до прав людини у розбудові миру в суспільстві, розділеному, серед іншого, за релігійною ознакою. За сприяння Посольства Швеції з 2009 року, після невдалої мирної угоди за посередництва ООН, Швеція пропонує посередництво свого дипломатичного представництва для діалогу між різними християнськими та мусульманськими конфесіями. Імпульс для обговорення тем надходить від учасників.

Релігійний трек використовує чотирикомпонентний підхід до розбудови миру: i) сприяння підвищенню обізнаності та довіри між релігійними лідерами та громадами, ii) сприяння спільним діям та заходам з розбудови довіри, iii) захист права кожного публічно сповідувати свою релігію та iv) захист місць та пам'яток релігійного значення на Кіпрі. Порушення принципів СРП, з якими стикається будь-яка спільнота на острові, визнаються і вирішуються колективно всіма. Релігійний трек приділяє особливу увагу правам жінок, мігрантів і біженців та іншим наскрізним питанням, які по-різному сприймаються залежно від віросповідання.

Релігійний трек має практичні результати. Конфесійні лідери, які беруть участь у заходах, співпрацювали щодо ремонту та підтримання стану релігійних об'єктів, сприяли паломництву через “Зелену лінію” розділеного острова, яка перебуває під управлінням ООН, і роблять численні спільні заяви з таких питань, як насильство щодо жінок і дівчат, тероризм, мирні переговори з урахуванням підходу, заснованого на правах людини.³⁷

Добра практика: Нордична екуменічна мережа зі свободи релігії або переконань (NORFORB)

NORFORB – це мережа церковних організацій, релігійних НУО та екуменічних агенцій з розвитку з країн Північної Європи, які застосовують у своїй роботі підхід, заснований на правах людини. Міжконфесійна мережа виникла у 2014 році, коли її учасники намагалися знайти спільну мову для проведення адвокації СРП і запуску спільних ініціатив. Однак учасники постійно стикалися з необхідністю пояснювати, що таке СРП і як її слід інтегрувати в оцінки впливу. Організації NORFORB усвідомили, що не існує практичних, загальнодоступних навчальних матеріалів з питань СРП і про те, як її застосовувати на практиці. Щоб заповнити цю прогалину, у серпні 2018 року три члени NORFORB – Stefanus Alliance International, Шведська місіонерська рада та Центр заснованого на церкві розвитку – створили навчальну платформу зі свободи релігії або переконань.

Протягом багатьох років NORFORB співпрацює з міжнародними науковцями та експертами, теїстичними, нетеїстичними та атеїстичними спільнотами, представниками громадянського суспільства та місцевими лідерами для створення онлайн і гібридних навчальних курсів з питань СРП, гендерної рівності та СРП, а також найкращих педагогічних практик у сфері СРП. NORFORB забезпечує, що учасники навчання (25 осіб на курс) представляють розмаїття релігій та переконань, а також різні географічні регіони. Курси проводяться на трьох континентах і користуються великим попитом. NORFORB також дедалі частіше проводить тренінги щодо СРП для державних службовців.

4.1.1. Свобода вираження поглядів і СРП

Діалог між спільнотами, які сповідують різні релігії або переконання, може відбуватися лише тоді, коли поважають свободу вираження поглядів та СРП. Якщо розглядати СРП крізь призму вільного вираження поглядів, то вона дає вибір суб'єктам, які сповідують певну релігію чи переконання, брати участь чи утримуватися від діалогу чи дискусій з іншими суб'єктами без жодних негативних наслідків.

Ефективний діалог повинен дозволяти учасникам говорити відкрито і чесно, але з повагою. Без цього важко досягти взаєморозуміння, навчання та зростання. Для того, щоб діалог міг розвинутися або вирішити спірні питання, необхідно визнавати наявність різноманітних думок. Під час діалогу може бути стільки ж думок, скільки присутніх людей. Думки навіть у межах однієї спільноти можуть різнитися, і дехто може не сприймати чийось

поглядів або мати цілком протилежні погляди на відміну від інших присутніх. Щоб підтримувати справжній діалог, кожен учасник повинен мати право вільно висловлюватися. Це може також включати і те, що “ображає, шокує або тривожить”, як це передбачено статтями 18 і 19 МПГПП, а не зводити діалог до міжкультурного обміну люб’язностями за “чаєм з самосою”.³⁸ Надаючи фінансування ініціативам діалогу, держави не повинні очікувати, що учасники змінять свої релігійні догмати чи переконання і принципи на угоду цілям держави або організаторів діалогу.

У більш загальному плані держави повинні бути наготові, коли висловлювання транслюють ненависть, що завдає шкоди меншинам, які сповідають інші релігії або переконання, або незгодним голосам у спільнотах більшості.³⁹ Дискурс ненависті як у формальному чи неформальному, політичному чи соціальному контекстах може призвести до відчуження. Тому, навіть якщо правові санкції не передбачені міжнародним правом прав людини, держави повинні реагувати на будь-які прояви ненависті та заохочувати дії, які ведуть до кращого взаєморозуміння та інклюзії, як онлайн, так і офлайн.⁴⁰ Як зазначає Спеціальний доповідач ООН з питань свободи релігії або переконань в опублікованому у 2024 році звіті, підтримувані державою “ініціативи повинні бути спрямовані на заохочення діалогу та усунення психологічних коренів упередженого ставлення між громадами на низовому рівні, і вони повинні реалізовуватися на постійній основі, а не лише під час сплеску насильства”.⁴¹

На додаток до діалогу, держави повинні превентивно та проактивно протидіяти поширенню “мови ворожнечі”.

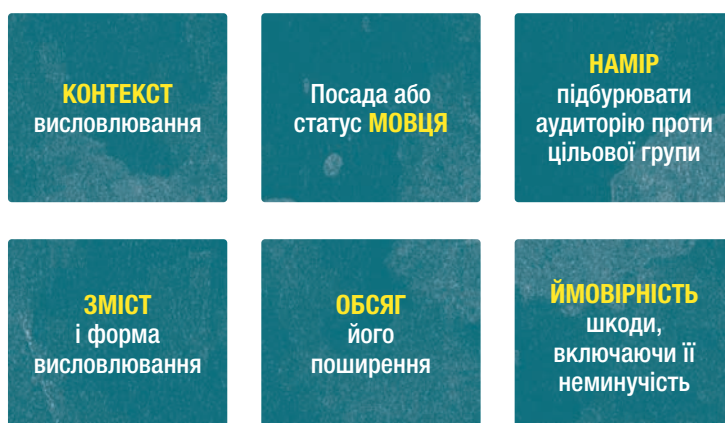
По-перше, не всі види образливих висловлювань мають бути криміналізовані, і державам слід звернути увагу на міжнародні стандарти, викладені в Рабатському пороговому тесті щодо розпалювання ненависті (див. нижче). Однак висловлювання, які є пропагандою війни, національної, расової чи релігійної ненависті, що є підбурюванням до дискримінації, ворожнечі або насильства, повинні бути заборонені законом. Держави також повинні забезпечити належне застосування законодавства у випадках, коли такі висловлювання мають місце, та надання належної підтримки жертвам. З належною увагою до захисту жертв, держави загалом повинні повідомляти про будь-які правові санкції проти порушника.

Рабатський план дій

Рабатський план дій⁴² об'єднав, серед іншого, науковців, юристів, релігійних діячів, світські та релігійні НУО для розробки заснованих на правах людини заходів реагування на підбурювання до національної, расової чи релігійної ненависті. Його “пороговий тест”, що складається з 6 частин, сьогодні залишається одним із найавторитетніших способів визначення, коли мова ворожнечі має бути обмежена відповідно до міжнародного права прав людини.

Пороговий тест, состоящий из шести критериев

Рекомендація Ради Європи 2022 року щодо боротьби з мовою ворожнечі⁴³ також окреслює комплексний підхід до вирішення питання мови ворожнечі в контексті прав людини.

Держави повинні підтримувати кампанії з підвищення обізнаності з метою навчання громадськості та сприяння розвитку навичок критичного мислення, а також медіа-, інформаційної та цифрової грамотності в освітніх системах.⁴⁴ Вони також повинні інформувати користувачів соціальних мереж про шкоду онлайн-домагань і жорстокого поведіння, включно із залякуванням та психологічним впливом на цільові або маргіналізовані групи (у даному випадку на спільноти, які дотримуються різних релігійних поглядів чи переконань). Держави також повинні ефективно регулювати діяльність інтернет-посередників і компаній, що займаються соціальними мережами, в усіх питаннях від розробки алгоритмів і до ефективного відшкодування та засобів правового захисту, які є доступними для постраждалих.⁴⁵ Залежно від контексту, це може передбачати обов'язок ефективного

застосування Закону ЄС про цифрові послуги на національному рівні.⁴⁶ Для отримання додаткової інформації на цю тему, будь ласка, зверніться до посібника Представника ОБСЄ з питань свободи ЗМІ, “У центрі уваги – штучний інтелект і свобода вираження поглядів”.⁴⁷

4.1.2. Свобода об'єднань і СРП

Права на об'єднання та здійснення свободи релігії або переконань разом з іншими мають бути гарантовані поряд з усіма іншими правами, якщо спільноти, які сповідують різні релігії або переконання, хочуть збиратися і починати спілкування. Згідно з міжнародним правом прав людини держави не можуть відмовити в наданні статусу юридичної особи об'єднанню осіб на основі релігії або переконань, якщо не доведено, що це об'єднання займається незаконною діяльністю.⁴⁸ Як правило, ніхто не повинен бути покараний за зв'язок з людьми або релігійними громадами, які держава офіційно не визнає. Держави також повинні забезпечити, щоб закони не обмежували можливості релігійних спільнот або громад, які дотримуються певних переконань, збиратися разом, а також не ускладнювали це, зокрема, вимогою юридичної реєстрації. Крім того, для тих, хто бажає взяти участь у консультаціях або діалозі, участь не повинна залежати від таких критеріїв, як офіційна реєстрація групи або наявність певної кількості послідовників. Конкретні рекомендації БДІПЛ див. у “Рекомендаціях щодо правосуб'єктності релігійних громад або громад, які дотримуються певних переконань”.⁴⁹

СРП гарантує релігійним організаціям можливість засновувати благодійні установи та звертатися за фінансуванням. Як підкреслюється в “Керівних принципах щодо свободи об'єднань”, виданих спільно БДІПЛ та Венеціанською комісією, об'єднання повинні мати свободу шукати, отримувати і використовувати фінансові та інші ресурси, як національні, так і іноземні або міжнародні, для здійснення своєї діяльності, що є необхідною умовою існування і діяльності будь-якого об'єднання і невід'ємною частиною права на свободу об'єднань⁵⁰. Ця свобода [шукати, отримувати та використовувати фінансові та інші ресурси] повинна підпорядковуватися лише вимогам, що ґрунтуються на законі, є необхідними, пропорційними та недискримінаційними і на загальній основі застосовуються у митних процедурах, валютних операціях, запобіганні корупції, відмиванню грошей та фінансуванню тероризму, а також щодо фінансування виборів та політичних партій, в тій мірі, в якій ці вимоги самі по собі відповідають міжнародним стандартам у галузі прав людини. Будь-які обмеження доступу до ресурсів з-за кордону (або з іноземних чи міжнародних джерел) повинні бути передбачені законом, переслідувати легітимну мету, що узгоджується з

конкретними допустимими підставами для обмежень, викладеними у відповідних міжнародних стандартах, а також бути необхідними в демократичному суспільстві і пропорційними поставленій меті.⁵¹

Держави зобов'язані регулювати внутрішні та міжнародні фінансові потоки для забезпечення безпеки та боротьби з корупцією. Рада Безпеки Організації Об'єднаних Націй поклала на держави зобов'язання боротися з глобальними фінансовими потоками, пов'язаними з тероризмом.⁵² Однак, виникає тенденція, коли законодавчі рамки та політичне реагування держави зазвичай перевищує вимоги цих зобов'язань, а організації релігійних спільнот чи громад, які дотримуються певних переконань, часто стикаються з тим, що їхній доступ до фінансування скорочується без належної правової процедури або обґрунтованого зв'язку із забороненими суб'єктами. Деякі держави запровадили дуже суворі вимоги до реєстрації, звітності та інші вимоги, спрямовані проти певних об'єднань, які отримують іноземне фінансування, із заявленою метою обмежити “іноземний вплив”.⁵³ Щоб створити сприятливе середовище для справжнього діалогу та спільних дій між представниками різних релігій та переконань, держави не повинні надмірно обмежувати доступ до фінансування громадянського суспільства, в тому числі релігійних спільнот та громад, які дотримуються певних переконань. Доступ до різноманітних національних і міжнародних джерел фінансування є життєво важливим для реалізації їхніх ініціатив у спосіб, що гарантує їхню незалежність. Дійсно, багато груп, які сповідують різні релігійні погляди або переконання, є міжнародними за своїм характером, і громади бажатимуть надсилати гроші на підтримку діяльності одна одної, включаючи, наприклад, благодійні заходи, які здійснюють їх місцеві партнери у разі потреби.

4.1.3. Свобода мирних зібрань і СРП

Свобода мирних зібрань дозволяє окремим особам виражати себе як частину колективу. Зібрання можуть слугувати платформою для адвокації змін або вираження солідарності. Ініціативи спільних дій, що виникають у процесі діалогу, іноді можуть призвести до того, що представники різних спільнот, які сповідують певну релігію чи переконання, збираються на мирні зібрання для різноманітних цілей. Як такі, зібрання можуть бути як групою людей, що збирається на знак протесту щодо питань, які їх турбують, так і зібраннями, що мають символічне значення, наприклад, для вшанування подій або відзначення важливих дат, пов'язаних з релігією чи переконанням. Поки зібрання залишаються мирними, держава зобов'язана їм сприяти.⁵⁴ Однак, важливо підкреслити, що держава не може втручатися в це право лише тому, що вона не погоджується з поглядами присутніх спільнот, які сповідують

певну релігію чи переконання. Держави повинні забезпечити користування правом на мирні зібрання усіма групами в рівній мірі і без дискримінації.

4.1.4. Недискримінація та СРП

Відповідно до принципів прав людини, коли держави вирішують виклики, пов'язані зі свободою релігії або переконань, вони повинні прагнути до конструктивного залучення та рівноправної участі якомога ширшого кола суб'єктів у розробці заходів потенційного діалогу і процесів спільних дій. Це включає людей з груп, які історично були маргіналізовані або виключені з таких обговорень (жінки, ЛГБТІ, молодь, люди з інвалідністю, корінне населення, мігранти, біженці). Важливо, щоб люди, які належать до спільнот, які сповідують різні релігії та переконання, незалежно від їх теїстичних, нетеїстичних чи атеїстичних поглядів, не були виключені з консультацій з питань, що їх стосуються, і щоб держави прагнули створити простір для тих, хто стикається з перехресною дискримінацією.

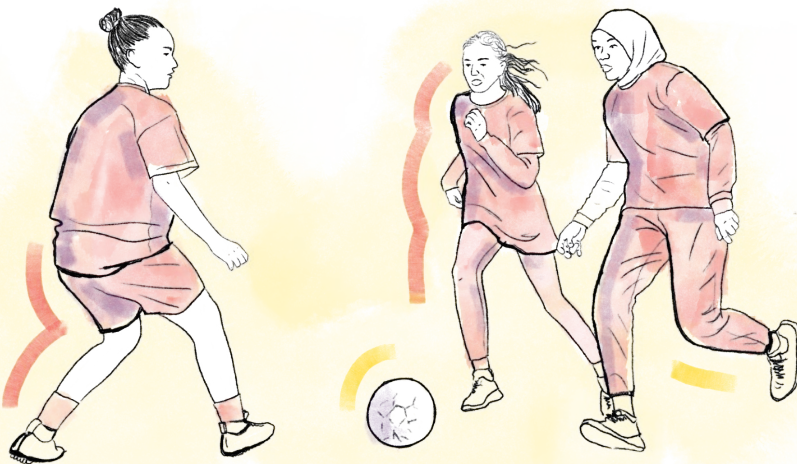
Проводячи консультації, створюючи спільні дорадчі органи з певної тематики або долучаючись до процесів діалогу, держави повинні враховувати, як формуються конфлікти та соціальна напруженість, а також потенційний вплив структурної дискримінації та насильства на певні спільноти. Так само, з огляду на притаманну їм владу порівняно з іншими суспільними акторами, державам слід бути обачними при формулюванні питань для обговорення, оскільки це може призвести до дисбалансу впливу між різними учасниками, що позначатиметься на процесах діалогу.

Держави також повинні усвідомлювати, що консультації, спільні дорадчі органи або діалог у сфері СРП, які покликані сприяти більшій толерантності, повазі та розумінню, будуть пов'язані з тим, як держави загалом формулюють та реагують на проблеми, пов'язані з нетерпимістю та дискримінацією, у тому числі в їхніх структурних та інституційних проявах. Державні суб'єкти на всіх рівнях повинні систематично робити заяви та впроваджувати політику, що руйнує вкорінені стереотипи, упередження та практики, а також уникати пошуку “цапів-відбувайлів”, коли одна або кілька спільнот, що сповідають певну релігію чи переконання, стають “відповідальними” за різні суспільні негаразди.

Дискримінаційна реакція громадськості може призвести до того, що спільноти стануть “автоматичними підозрюваними”, і це може призвести до ще більшого роз'єднання з цими громадами, порушити суспільну згуртованість, сприяти поширенню практики “цапів-відбувайлів”, мови ворожнечі або навіть злочинів на ґрунті ненависті. У такій атмосфері представники, які сповідають різні релігії чи переконання, можуть сприймати державну підтримку консультацій, спільних дорадчих органів і діалогу з підозрою і утримуватися від участі у них; вони можуть не вважати цю діяльність щирою і значущою та/або побоюватися можливих наслідків чи негативного сприйняття з боку власних спільнот.

Держави також мають міжнародні зобов'язання визначати злочини на ґрунті ненависті (кримінальні правопорушення, вчинені з мотивів упередження⁵⁵) як окрему категорію злочинів у своєму національному законодавстві та політиці.⁵⁶ Вони повинні активно протидіяти злочинам на ґрунті ненависті, структурній та

інституційній дискримінації, розробляючи комплексну систему, яка ідентифікує ненависть, злочини на ґрунті ненависті та їхній серйозний вплив, у тому числі на окремих осіб і громади, а також шкоду, завдану ширшій суспільній згуртованості. Держави повинні здійснювати моніторинг цього явища та збирати дезагреговані дані про злочини на ґрунті ненависті, в тому числі з підстав релігії чи переконань, і діяти на основі цих даних, щоб забезпечити безпеку для всіх. Це означає запровадження низки політик і процедур: навчання правоохоронних та судових органів; підтримка потерпілих у доступі до правосуддя; завоювання довіри жертв; боротьба з неповідомленням про злочини; забезпечення наявності відповідних служб підтримки постраждалих; налагодження співпраці між зацікавленими сторонами для підтримки жертв;⁵⁷ а також налагодження належної комунікації та співпраці з постраждалими, у даному випадку, спільнотами, які сповідують певну релігію чи переконання.

Держави повинні консультиватися з спільнотами, які сповідують певну релігію чи переконання, та визнавати роль, яку вони можуть відігравати у вирішенні проблем, пов'язаних з їх власною безпекою та безпекою інших. Вони повинні створювати або сприяти створенню можливостей, які заохочують, але не примушують, проактивне залучення всіх громад до багатоконфесійних спільних дій, спрямованих на протидію мові ворожнечі та злочинам на ґрунті ненависті, а також на забезпечення безпеки всіх громад.

Наслідки злочинів на ґрунті ненависті не лише негативно впливають на постраждалих осіб, але й на громаду, проти якої спрямовані ці злочини. Вони можуть викликати зростаюче відчуття відчуження від решти суспільства; члени громади можуть відчувати небажання публічно сповідувати свою релігію чи переконання, брати участь у публічних дискусіях з питань, пов'язаних з їхньою ідентичністю, або ж навіть брати участь у ширших демократичних процесах. Якщо державі, громадянському суспільству та спільнотам, які сповідують різні релігійні погляди та переконання, бракує ефективних каналів для конструктивного реагування на злочини на ґрунті ненависті, а у широкому розумінні для сприяння згуртованості між громадами, то почуття образи та гніву може стати вектором більшої нестабільності та незахищеності у суспільстві.

“ Антисемітизм вже давно впливає на єврейські громади і має різні прояви від теорій змови до риторики нетерпимості. Ця нетерпимість може спровокувати злочини на ґрунті ненависті, включно з насильницькими нападами на євреїв. Євреї іноді повідомляють, що бояться відвідувати богослужіння, носити релігійне вбрання або символи, а також можуть утримуватися від публічної ідентифікації себе як євреїв. ”⁵⁸

Добра практика: Безпечний притулок, Ірландія

Програма “Безпечний притулок” (БП) – це програма спільних дій, яку реалізує Дублінський міський міжконфесійний форум (ДММФ) у зв’язку зі збільшенням кількості інцидентів на ґрунті ненависті, що їх помітили члени ДММФ. Тренінги БП дають членам різноманітних релігійних громад чітке розуміння інцидентів на ґрунті ненависті та інформацію про наявні механізми реєстрації та повідомлення про них, а також про те, як надавати безпосередню підтримку жертвам таких інцидентів. Програма звітує на платформі iReport Ірландської мережі проти расизму, безпосередньо повідомляє *An Garda Síochána* (Ірландську поліцейську службу) як третя сторона, а також використовує власний механізм реєстрації ДММФ. Ці дані використовуються для реагування на місцевому рівні та подальшої підтримки потерпілих. БП також навчає персонал, що працює на передовій, включаючи поліцейських, інших надавачів послуг та громадянське суспільство, як виявляти, визнавати та реагувати на расизм і релігійну ненависть. Програма отримала початкове фінансування від Ірландської комісії з прав людини та рівності і продовжує функціонувати в більш обмеженому обсязі за підтримки ДММФ.

❗ Інциденти на ґрунті ненависті, незалежно від того, чи містять вони кримінальну складову, чи ні, мають значний вплив як на окремих жертв, так і на спільноти, з якими вони себе ідентифікують. Оскільки ці злочини є своєрідними “повідомленнями”, члени цільової групи часто реагують на них так, ніби це сталося з ними самими. Це може зашкодити відносинам у громаді та створити напруженість, через що інші групи меншин почуваються вразливими. Для адекватного реагування вкрай важливо мати точне уявлення про те, де ми знаходимося, а також належним чином підготовлених поліцейських та інших надавачів послуг. “Безпечний притулок” допоміг в обох випадках. ❗

Адріан Крістеа, виконавчий директор ДММФ

Окремі організації спільнот можуть відігравати життєво важливу роль, тісно співпрацюючи з подібними організаціями інших спільнот, особливо якщо існують хороші канали для спільного обговорення з державними установами. Хорошим прикладом цього є тісна співпраця, що існує у Великій Британії між організацією TellMAMA, яка займається питаннями антимусульманської ненависті, та Фондом громадської безпеки, що займається питаннями антисемітизму. Обидві організації відстежують інциденти на ґрунті ненависті, спрямовані проти їхніх конкретних спільнот, і в умовах, коли часто розпалюється ворожнеча (особливо на тлі ситуації на Близькому Сході), їхній спільний голос посиляє сигнал про єдність.

Добра практика: TellMAMA та Фонд громадської безпеки (ФГБ), Велика Британія

З 2012 року благодійна організація TellMAMA вимірює, фіксує та аналізує тенденції антимусульманських інцидентів у Великій Британії. TellMAMA також надає консультативну підтримку жертвам і виступає на національних і міжнародних форумах за покращення підтримки потерпілих, правосуддя і притягнення до відповідальності за злочини, мотивовані антимусульманськими упередженнями. Вона створена за зразком іншої благодійної організації – Фонду громадської безпеки (ФГБ), заснованого у 1994 році, який проводить дослідження антисемітських інцидентів, надає консультації та підтримку єврейській громаді у Великій Британії і виступає від її імені перед британським урядом. Обидві групи беруть участь у ширшому діалозі та коаліційних ініціативах, включаючи Громадський альянс протидії ненависті (CATSN). Ця структура фінансується Офісом мера Лондона і об'єднує різні громади та організації (у т.ч. з питань расової, релігійної, гендерної ідентичності та ідентичності за ознакою сексуальної орієнтації) для вирішення соціальних проблем.

TellMAMA та ФГБ підтримують регулярний діалог. Спочатку він стосувався переважно методологічних та адміністративних питань, оскільки TellMAMA розробляла свою робочу програму. Сьогодні дискусія зосереджується на практичних питаннях. Наприклад, ФГБ регулярно повідомляє TellMAMA інформацію про випадки, пов'язані з антимусульманською ненавистю, і навпаки. Цей тісний діалог і співпраця принесли додаткову користь: оскільки вони працюють використовуючи подібні методологічні підходи для досягнення спільної мети – протидії інцидентам на ґрунті релігійної ненависті, вони можуть виступати з послідовною і узгодженою позицією перед британською поліцією, Королівською прокуратурою та іншими державними органами Великої Британії. Завдяки своїй експертизі та здобутій довірі на низовому рівні, TellMAMA та ФГБ розвинули відносини з правоохоронними органами та прокуратурою, що дозволяє обом групам більш ефективно протидіяти ненависті. Наприклад, люди, яким незручно звертатися до поліції, можуть повідомляти про інциденти цим організаціям. Обмінюючись анонімною статистикою, TellMAMA та ФГБ допомагають Великій Британії гарантувати, що поліція може належним чином оцінювати, а, отже, реагувати на суспільні проблеми.

Оскільки діалог і співпраця ФГБ і TellMAMA ґрунтуються на практичних, щоденних питаннях зі спільними цілями, їхня взаємодія триває, незважаючи на ширші геополітичні віяння, які загрожують іншим діалогам. Зокрема, після нападів ХАМАСу на Ізраїль 7 жовтня 2023 року і подальшого конфлікту між Ізраїлем і ХАМАСом, багато релігійних і конфесійних діалогів поляризувалися, зайшли в глухий кут або взагалі припинилися. Спілкування TellMAMA та ФГБ не лише не припинилося після 7 жовтня 2023 року, але й посилюється. У той час як кількість антисемітських і антимусульманських інцидентів у Великій Британії різко зросла, жодна з організацій не зайняла публічної позиції щодо

ширших геополітичних подій. Організації повідомили, що це зміцнило їхні стосунки, збільшуючи їхню здатність боротися з ненавистю та надавати психосоціальну підтримку жертвам

Реакція держав на внутрішні події також може вплинути на життєздатність діалогу та спільних дій. Наприклад, публічна наруга над релігійними текстами може спричинити сильну емоційну реакцію та/або суспільну напругу, яка може призводити до поляризації, наприклад, за культурною чи релігійною ознакою або за переконаннями. Визначення належної реакції держави може бути складним завданням, особливо якщо воно передбачає оцінку того, чи є діяння проявом свободи слова, або ж становить підбурювання до ненависті⁵⁹. Державам слід бути обережними, щоб їхні публічні заяви та політичні заходи не погіршували ситуацію, не позбавляли легітимності цілі спільноти, які сповідують певну релігію чи переконання, а також не призводили до свавільного чи непропорційного реагування на шкоду та порушення прав різних груп населення.

Публічні заяви мають радше зменшувати напруженість, навіть якщо правова реакція може бути визнана недоцільною або неможливою. Вони повинні належним чином враховувати унікальний досвід шкоди, якої зазнали спільноти, що сповідують певну релігію чи переконання. Публічно визнаючи цей досвід, держава може зменшити напруженість, боротися з відчуттям відчуження чи ізоляції та сприяти конструктивній взаємодії між громадами.

Держави повинні розуміти ключові виклики, з якими стикаються різні спільноти, щоб адекватно на них реагувати. Вони можуть включати порушення прав людини, коли держава зобов'язана діяти, навіть якщо деякі порушення є табуованими в межах спільнот і важчими для ідентифікації та виявлення.

Інтерв'ю: суперінтендант Дженніфер Пірсон

Суперінтендант Дженніфер Пірсон з поліції Західного Мідленду (Велика Британія) є також головою Поліцейського форуму віросповідань Західного Мідленду та організації “Жінки в поліції Західного Мідленду”. На початку своєї кар’єри вона була першим офіцером зі зв’язків з сім’ями в поліції Великої Британії, що було частиною більш широкої навчальної програми боротьби з расизмом в поліції.

У 2021 році Дженніфер отримала поліцейську медаль Королеви за свої зусилля з підтримки жертв домашнього насильства та координації реагування на пандемію COVID-19. Спираючись на свій досвід 14-місячного відрядження

до Таїланду в рамках реагування на наслідки цунамі 2004 року, під час пандемії вона очолила ініціативу перетворення авіаційного ангару в аеропорту Бірмінгема на тимчасовий морг. Вона усвідомлювала потенційний вплив пандемії на релігійні практики та потреби, пов'язані з похованням. Тому вона терміново зв'язалася з усіма релігійними групами, налагодила відкриті канали комунікації, залучила до спілкування поліцейських, які належать до меншин, і прозоро обговорила умови зберігання тіл померлих.

“Завдяки тому, що ми докладали зусилля та розуміли важливість віри в один із найскладніших моментів життя, ми здобули довіру спільнот, яка зберіглася навіть після пандемії”.

Представляючи організацію “Жінки в поліції”, Дженніфер також долучилася до створення при поліції першої незалежної дорадчої групи дівчат, яка, серед іншого, працювала з дівчатами, що потрапили у примусові шлюби. Визнання того, що віра має важливе значення для дівчат, було вирішальним у завоюванні їхньої довіри та заохоченні до участі.

“Ідея полягає в тому, щоб подивитися на те, що мотивує людей. Якщо ваші цінності стосуються рівності, інклюзивності та поваги, поліція повинна звертатися до цих цінностей, будувати зв'язки і бачити спільні точки дотику”.

Держави повинні впроваджувати освітню політику, спрямовану на зміцнення поваги, просування і захист прав людини, а також на ефективну боротьбу з упередженим ставленням і концепціями, несумісними з принципами свободи релігії або переконань. Головним чином, через свої освітні системи та навчальні програми, держави мають значні можливості сприяти кращому розумінню та повазі до різних релігій чи переконань, а також повазі до плюралізму та різноманіття релігійних поглядів і переконань.

У Толедських керівних принципах БДІПЛ щодо викладання про релігії та переконання в державних школах⁶⁰ обговорюється нагальна потреба сприяти захисту та повазі до СРП через освіту для зміцнення миру, взаєморозуміння і толерантності, а також задля розвитку поваги до плюралізму.

Інтерв'ю: Д-р Найла Таббара

Д-р Найла Таббара є співзасновницею і президенткою Фундації “Адян” (Ліван/Франція) та співпрезиденткою організації “Релігії за мир”. Протягом своєї кар'єри, переважно у Лівані, Найла працювала над включенням питань

різноманітності та плюралізму в освітні програми, а також над розвитком ісламського богослов'я щодо релігійного різноманіття та СРП. Вона отримала різні престижні нагороди за свою роботу.

Чому Ви долучилися до роботи над міжконфесійним діалогом і партнерствами, а також питаннями свободи релігії або переконань?

На підсвідомому рівні люди не знають, як позитивно взаємодіяти з різноманіттям. Більшість із нас не має уявлення про те, як розвивається наша особиста ідентичність у змаганні з “іншими”, і як наша приналежність та історія спільноти впливає на те, як ми взаємодіємо з “іншими” та зі світом. Я зрозуміла, що надання людям можливості зрозуміти динаміку, яка оточує ідентичність, а також дізнатися про інших і про права людини є ключовими факторами для нашого успішного життя в умовах різноманіття. Це має фундаментальне значення для наших суспільств, і саме тому з 2006 року ми в “Адяні” працюємо над розробкою освітніх програм і навчальних планів з питань різноманіття, активного та інклюзивного громадянства, а також з питань СРП, як з точки зору прав людини, так і з релігійної перспективи. Ми, наприклад, працювали з Міністерством освіти Лівану над розробкою допоміжної навчальної програми, яка сприяє вивченню питань різноманіття, а також тренінгів для освітян з інклюзивного громадянства.

Яку користь, на вашу думку, така робота приносить державам?

Наша неформальна освітня програма об'єднує студентів різного походження і допомагає їм повірити у власний голос, роль і здатність працювати для спільного блага разом зі студентами інших культурних, релігійних та соціальних верств. Це допомагає створювати культуру взаєморозуміння, яка веде до міжкультурної та міжгромадської солідарності. До нас навіть зверталися партнерські організації в Європі з проханням запозичити наші освітні програми, що ми зараз і починаємо робити, контекстуалізуючи кращі практики нашої позашкільної програми для старшої школи з питань активного та інклюзивного громадянства до методології неформальної освіти.

Коли людям бракує інформації та певного рівня розуміння різних релігій і переконань, вони можуть заповнити цю прогалину “ментальною колекцією пліток, чуток, міфів і стереотипів, [які] можуть накопичуватися з часом”⁶¹, що призводить до недовіри, потенційного страху і неприйняття, які, в свою чергу, можуть призвести до виключення, нетерпимості та ненависті.⁶² У документі БДІПЛ “Свобода релігії чи переконань та безпека: Посібник із питань політики” обговорюється, як розробляти та впроваджувати освітні та просвітницькі програми у співпраці з державою та іншими зацікавленими сторонами, такими як організації громадянського суспільства, національні інституції з прав людини, установи культурної спадщини, працівники освіти, засоби масової інформації та спільноти, які сповідують різні релігії або переконання. Ці програми повинні насамперед підвищувати обізнаність про життя, погляди та досвід

спільнот, які сповідують різні релігії або переконання, а також підкреслювати цінність різноманіття релігій та переконань як джерела взаємного збагачення суспільства. Програми, до яких залучають ці різноманітні зацікавлені сторони, спрямовані на зменшення негативних стереотипів, що спричиняють зростання дискримінації, ворожості та нетерпимості в суспільстві, шляхом сприяння кращому розумінню та повазі до різних релігій і переконань. Це необхідно для забезпечення змістовного обміну, як передумови для взаємного навчання і здатності жити разом в інклюзивний спосіб.

4.2. НЕ НАШКОДЬ

Цей підхід нагадує зацікавленим сторонам про необхідність враховувати, чи можуть заплановані дії мати шкідливий вплив у конкретному контексті.⁶³ Реалізація принципу “не нашкодь” передбачає прагнення зрозуміти, пом’якшити та уникнути потенційних шкідливих наслідків запланованих дій. Це вимагає, як мінімум, виділення часу та ресурсів для ретельного вивчення місцевого контексту і залучених суб’єктів, які сповідують різні релігії або переконання, включно з історією їхньої взаємодії та стосунків між ними. Іноді відносини між громадами можуть настільки погіршитися, що сама присутність “іншого” може викликати напругу. Можливо, саме тому держава розглядає можливість фінансової підтримки для діалогових ініціатив, що включають ці групи. У таких ситуаціях було б корисно провести оцінку впливу на права людини, перш ніж приймати рішення про те, чи варто і як саме слід підтримувати ініціативи діалогу, щоб уникнути шкоди.

Картування та аналіз зацікавлених сторін є важливими для прийняття рішення про те, кого слід запрошувати. Залежно від контексту і тематики обговорення, конфіденційність участі може заспокоїти деяких учасників, які можуть побоюватися репресій з боку власних спільнот за участь у процесах діалогу/ партнерства. Чітке пояснення цілей, які стоять за зібранням, і попереднє ознайомлення з темами для обговорення також може забезпечити передбачуваність, зменшити кількість непорозумінь і сприяти дискусії.

Подібним чином, ті, хто має особливу позицію, можуть боятися виступати перед тими, хто дотримується загальноприйнятих поглядів. Представникам меншин може бути незручно обговорювати певні теми в присутності представників більшості

або перед представниками іншої меншини. Жінкам чи молоді може бути незручно обговорювати свої потреби з релігійними лідерами-чоловіками. Крім того, деякі учасники релігійної спільноти чи громади, яка дотримується певних переконань, можуть бути культурно домінуючими або мати більше доступу та контактів з державними суб'єктами і краще розуміти, як спілкуватися в такому середовищі. Відмінності неминучі, і їх слід добре усвідомлювати і, за необхідності, називати, щоб запобігти будь-якій негативній динаміці, яка може підірвати процес діалогу. Вони також повинні бути враховані при розробці та сприянні процесу діалогу (див. Розділ 6).

Якщо мова є бар'єром, перекладачі можуть допомогти учасникам відчувати себе комфортно і відкритися. Представники меншин можуть не захотіти брати участь у процесі, якщо їх змушують говорити "домінуючою" мовою. Тому важливо забезпечити перекладачів, які адекватно перекладатимуть повідомлення без особистих упереджень щодо меншини або інших груп.

“ Сповідуючи релігію або займаючись релігійною діяльністю одноособово чи спільно з іншими людьми, кожна особа має право використовувати мову (мови) на свій вибір. ”

Ословські рекомендації щодо мовних прав національних меншин⁶⁴

“ Для сприяння інтеграції суспільства держави повинні визнавати різноманітність у своїх суспільствах та утримуватися від будь-яких спроб асиміляції меншин проти їх волю. Крім того, вони зобов'язані сприяти дотриманню прав осіб, що належать до меншин, на ефективну участь у суспільно-політичному житті та на збереження своєї ідентичності через створення належних умов для розвитку своєї культури, користування своєю мовою та сповідання своєї релігії. ”

Люблянські рекомендації щодо інтеграції різноманітних суспільств⁶⁵

Для людей з інвалідністю також мають бути забезпечені адекватні засоби комунікації та адаптації, щоб вони могли брати повноцінну участь. Якщо не усунути бар'єри та не забезпечити адаптацію для забезпечення можливості повноцінної участі, це може призвести до подальшого відчуття ізоляції.

Щоб не завдавати шкоди в діалозі чи по відношенню до бенефіціарів спільних проектів, учасникам може знадобитися позбавитися упереджених поглядів, зруйнувати стереотипи і подолати травму та/або значні образи, що можливо, прямо чи опосередковано були заподіяні іншими учасниками процесу.

У зонах конфлікту, де учасники могли стати свідками або пережити акти жорстокості, скоєні представниками іншої релігії чи системи переконань, напруженість може бути особливо гострою. Побічної травми можуть зазнати й ті, хто слухає розповіді інших про їхній досвід або регулярно чує новини про насильство, якого зазнають люди з їхньої власної спільноти, навіть ті, хто живе в іншій країні. Крім того, громади мігрантів або діаспори можуть мати дуже різний досвід щодо людей певних релігійних поглядів чи переконань у інших контекстах.

Оцінюючи ситуацію з точки зору принципу “не нашкодь”, важливо враховувати контекст травми, спричиненої минулими конфліктами, що мають компонент, пов’язаний з релігією чи переконаннями. Дійсно, травма може вплинути на те, як люди сприймають мотиви інших людей, що вступають у діалог і партнерство. Тому дуже важливо, щоб суб’єкти громадянського суспільства, які планують очолити такі проекти, враховували низку факторів, які можуть спричинити повторну травматизацію, як от обговорення конкретних тем або те, чи вважається місце проведення безпечним простором. Для проведення діалогу слід залучати організаторів з відповідними професійними знаннями, навичками та досвідом.

Організатори діалогу в умовах, коли між учасниками існують розбіжності, в ідеалі повинні пропонувати нові концептуальні рамки, відмінні від тих, якими користуються учасники. Це допоможе їм подолати упередження та страхи, трансформуючи сприйняття, ставлення та індивідуальні стосунки з людьми, які відрізняються від них самих. Корисними можуть бути концептуальні рамки, які включають такі елементи, як право на свободу релігії або переконання, трансформація конфлікту, а також роль релігії та переконань у трансформації конфлікту. Учасникам може бути корисно розпізнавати різні види порушень прав людини, погроз або насильства, з якими вони або інші члени групи можуть зіткнутися. У напружених ситуаціях організатори або ведучі в ідеалі повинні включити в програму тренінгу навчання з медіації та ненасильницького спілкування. Це може допомогти створити основу для дискусії, яка дасть змогу учасникам краще підходити до проблем і сприймати їх неупереджено. Це також може допомогти виявити фактори, які можуть перешкоджати чесному обговоренню та вирішенню конфліктів, такі як прихована критика або надмірна, нещира похвала.

Взаємодія на основі релігійних поглядів чи переконань, незалежно від того, відбувається вона за участі держави чи ні, має відзначитися повагою до здатності один одного мати різні переконання та готовністю до активної взаємодії. Це не означає, що діалог щодо релігії чи переконань буде м'яким чи необразливим. Навпаки, діалог часто буде пристрасним і викликатиме сильні емоції. Це просто означає, що він повинен, як мінімум, передбачати щире і добросовісне залучення всіх учасників на рівних засадах та прагнення не завдавати шкоди.

Розумно припустити, що не всі учасники діалогу щодо релігії чи переконань повністю розумітимуть чи підтримуватимуть права людини; справді, деякі учасники можуть сповідувати те, що можна вважати дискримінаційними практиками. Може бути важливим залучати їх до діалогу. Однак, загалом, структура проекту повинна відповідати принципам прав людини. Визначаючи, чи повинна спільна дія, що виникає з діалогу, отримувати державне фінансування, держави повинні оцінювати кожен проект з точки зору того, чи відповідає він підходу, заснованому на правах людини, і чи враховує він принципи [PANEL](#).

4.3. НЕУПЕРЕДЖЕНІСТЬ

Держава повинна запровадити надійну правову базу у сфері СРП, яка б враховувала права різних релігійних спільнот та громад, які дотримуються певних переконань. Згідно з міжнародним правом прав людини, держава виступає неупередженим гарантом, а це вимагає співпраці з групами, які сповідують різноманітні релігії або переконання, і прийняття їх без розрізнення⁶⁶. Держава не повинна, наприклад, коментувати обґрунтованість певних переконань. Створення де-юре або де-факто “ієрархії релігій” призведе до систематичних порушень СРП.⁶⁷ Багато держав явно чи неявно надають перевагу одній системі поглядів над іншою – чи то як “офіційній” релігії, чи з привілейованим статусом, чи як результат доктринального секуляризму. Незалежно від відносин, що склалися із спільнотами, які сповідують різні релігії або переконання, державам слід уникати “надання переваги” одній релігії, системі переконань або ж інтерпретації чи розумінню однієї релігійної традиції над іншою.

“ Згідно з міжнародним правом, держави виступають офіційними гарантами прав людини, включаючи свободу релігії або переконань. Для того, щоб діяти як надійні гаранті свободи релігії або переконань для всіх, держави повинні забезпечити відкрите, інклюзивне середовище, в якому плюралізм релігій та переконань може розвиватися вільно і без дискримінації. Це вимагає подолання будь-яких установок винятковості. Перш за все, необхідно подолати розуміння, в якому держава ототожнює себе з однією конкретною релігією чи переконанням, нехтуючи рівним і недискримінаційним ставленням до послідовників інших поглядів. Таке виняткове ставлення трапляється не лише в державах, які формально прийняли офіційну релігію або державну релігію. ”

Доповідь Спеціального доповідача з питань свободи релігії або переконань 2013 року⁶⁸

“ Здійснюючи свої регуляторні повноваження у відносинах з різними релігіями, конфесіями та переконаннями, держава зобов'язана зберігати нейтралітет і неупередженість, утримуючись від зайняття будь-якої сторони в суперечках, що мають релігійні чи конфесійні ознаки [...] При виникненні конфліктів за ознакою релігійних поглядів чи переконань, які можуть мати, наприклад, етнонаціональний, територіальний, міждержавний, економічний, культурний характер, роль політичної влади полягає в тому, щоб шукати шляхи їх розв'язання в рамках закону, закликаючи релігійні спільноти поважати закон і один одного. Рішення за таких обставин не може бути знайдене шляхом дискримінації або відмови у здійсненні прав людини та основоположних свобод. ”

Страсбурзькі принципи міжрелігійного діалогу в рамках Ради Європи⁶⁹

Така неупередженість важлива, коли держави надають підтримку, таку як фінансування ініціатив діалогу та спільних дій, які сприяють просуванню прав людини для всіх, надання адміністративної підтримки, включаючи приміщення, сприяння подорожам або допомога в оприлюдненні результатів проекту. Підтримка може також включати в себе елемент державного визнання проектів, у тому числі відзначення проектів, які мають значний позитивний вплив.

Державам слід замислитися над тим, які меседжі вони можуть доносити своєю підтримкою. Наприклад, існують ризики потенційного спотворення середовища, в якому діють суб'єкти, що сповідують певну релігію чи переконання. Якщо планування фінансування та його розподіл відбувається не на справедливій основі, держави можуть сприйматися як такі, що надають

преференції певним суб'єктам. Державам також слід уникати фінансування осіб чи груп, які вдаються до мови ворожнечі щодо інших спільнот.

Держави можуть створювати сприятливе середовище для об'єднань, діалогу та спільних дій за допомогою практичної підтримки урядових відомств або незалежних від держави органів, які повністю відповідають Паризьким принципам⁷⁰, таких як національні інституції з прав людини (НІПЛ). Всі державні службовці, які взаємодіють зі спільнотами, що сповідують певну релігію чи переконання, повинні робити це неупереджено, ставлячись до всіх спільнот однаково. Держави повинні забезпечити фінансування навчання державних службовців з питань прав людини, ненасильницької комунікації, медіації та релігійної грамотності, щоб вони могли проявляти належну чутливість при взаємодії з представниками різних релігій та систем переконань. Дійсно, якщо державним службовцям чи іншим державним діячам бракує базових знань з прав людини та релігійної грамотності, вони можуть зіткнутися з труднощами у розумінні потреб громад і не зможуть ефективно спілкуватися з ними.

Добра практика: Рада релігій, Грузія⁷¹

У 2005 році Громадський захисник Грузії, який є національною інституцією з прав людини, заснував незалежну Раду релігій⁷², яка має слугувати консультативно-дорадчим органом з питань свободи думки, совісті, релігії або переконань. Метою Ради є сприяння посиленню захисту свободи релігії і переконань та інших прав людини, а також багатосторонньому діалогу між релігійними громадами задля підвищення рівня толерантності та інклюзивності в суспільстві. Зважаючи на свій незалежний статус, вона також виступає з власними ініціативами та співпрацює з іншими суб'єктами, включаючи громадянське суспільство та уряд Грузії. Об'єднуючи 32 релігійні групи та групи, які дотримуються певних переконань, Рада наразі є найбільшим форумом таких спільнот у Грузії. Працюючи на основі повної рівності всіх організацій – членів, Рада приймає рішення консенсусом. Громади самі призначають своїх представників і забезпечують широку участь жінок і молодіжних лідерів.

Завдяки участі Ради у законодавчих та регуляторних процесах стало можливим для духовенства усіх без винятку релігійних громад відвідувати ув'язнених свого віросповідання, а релігійні громади отримали можливість

обирати з низки варіантів статусу юридичної особи або ж здійснювати свою діяльність без державної реєстрації. Крім того, з проекту конституційної реформи були виключені положення, які додали б “державну безпеку” як легітимну підставу для обмеження свободи релігії та переконання.

Рада спиралася на численні зустрічі з широким колом зацікавлених сторін та консультації з громадянським суспільством і особами, які приймають рішення в парламенті та уряді. Громадський захисник включив рекомендації Ради для парламенту, уряду та різних державних установ до свого щорічного звіту перед парламентом. Крім того, Громадський захисник здійснював моніторинг виконання рекомендацій у своєму щорічному звіті.

Діяльність Ради релігій Грузії та Громадського захисника ілюструє кілька добрих практик діалогу та спільних дій між громадами. По-перше, вона демонструє, що держава не є монолітною і що незалежні громадські інституції дійсно можуть відігравати цінну роль у мобілізації співпраці. По-друге, вона показує, який корисний вплив можуть мати спільні дії, засновані на правах людини, забезпечуючи експертний внесок у процеси правових реформ, які дозволяють державі створювати сприятливе середовище для свободи релігії або переконань.

4.4. УЧАСТЬ ТА ЗАЛУЧЕННЯ

Інклюзивний та ефективний діалог і спільні дії між представниками різних релігій та переконань повинні виходити за рамки того, що зазвичай вважається лідерством. Це повинно бути очевидним з того, як держави сприймають окремих суб'єктів, що сповідують певну релігію чи переконання, з якими вони взаємодіють у процесах діалогу. Визначення “релігійного лідера” має визнавати також неформальне лідерство та експертизу, а також давати можливість брати участь усім відповідним діячам (з різним расовим чи етнічним походженням, особам з інвалідністю, жінкам, чоловікам та ЛГБТІ-спільнотам). Державні службовці, які взаємодіють з групами, які сповідують певну релігію чи переконання, повинні знати питання, пов'язані з тим, хто представляє такі спільноти; окремі особи або організації можуть стверджувати, що представляють групи, які вони насправді не представляють, або ж можуть бути сприйняті як нелегітимні суб'єкти тими, від чийого імені вони виступають.

Участь держави у підтримці діалогу та проектів спільних дій, наприклад, шляхом проведення консультацій з спільнотами, які сповідають певну релігію чи переконання, має бути спрямована на те, щоби врахувати різні голоси з усього спектру релігій та переконань. Однак, в залежності від конкретного контексту та очікуваних результатів, не всі суб'єкти мають бути залучені до кожної консультації, дорадчого органу чи процесу діалогу. Іноді запрошення меншої кількості учасників може допомогти краще визначити потреби або досягти спільних цілей. Наприклад, для розбудови довіри між конфліктуючими сторонами, щоб заохотити їх до діалогу, може знадобитися обмежене коло учасників, які можуть спілкуватися “не для протоколу”. Разом з тим, неможливо, щоб усі діячі в громаді повністю розуміли вплив кожної проблеми, що обговорюється, на всі сегменти спільноти. Деякі з них можуть мати інституційно визначену позицію, яка унеможливує дискусію, і саме тому держави повинні чітко повідомити про мету і завдання консультацій або спільного органу, а також про те, яких діячів вони хочуть бачити присутніми на них.

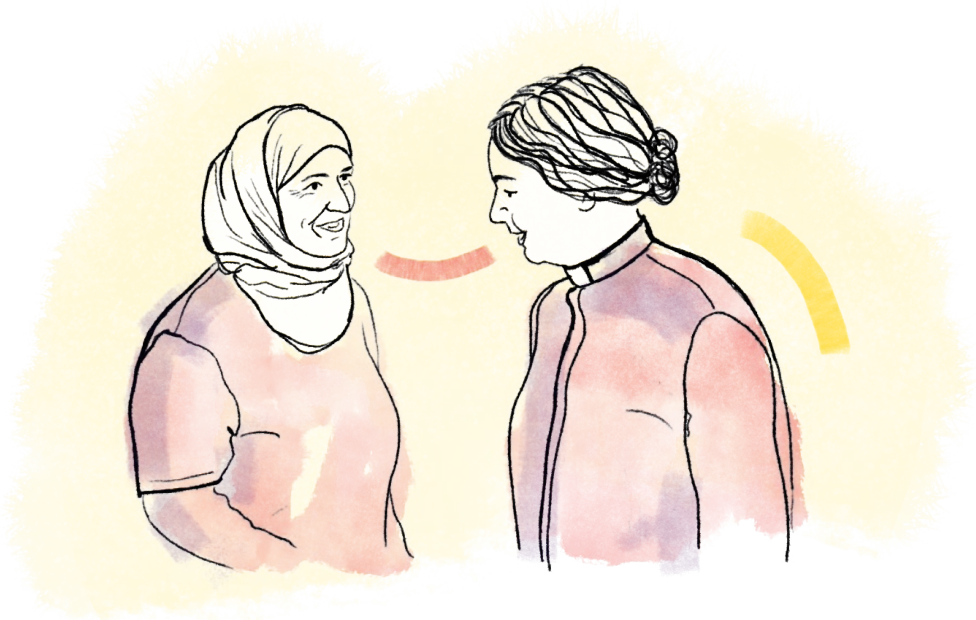
Держави та організатори діалогів з питань свободи релігії або переконань повинні також пам'ятати, що деякі спільноти, в тому числі нетеїстичні та атеїстичні, можуть не мати представників або не відчувати себе комфортно та безпечно чи не бути зацікавленими в участі в консультаціях, спільних органах, діалогах або спільних діях між представниками різних релігій або переконань, і їх не слід примушувати до цього. Водночас, вони повинні мати можливість долучатися до вирішення питань, які їх стосуються або загалом становлять суспільний інтерес, в інший спосіб (наприклад, через публічні консультації). Деякі представники можуть не мати можливості або ресурсів для участі, навіть якщо б вони цього хотіли. Організатори консультацій, спільних органів або діалогу повинні усвідомлювати такі виклики і докладати зусиль, щоб сприяти їхній участі. Крім того, організатори таких процесів повинні переконатися, що вони не призначають дати проведення зустрічей на невідповідні дні або час для потенційних учасників, наприклад, на релігійні свята.

Гнучкий підхід також дає змогу забезпечити розумні пристосування для задоволення потреб учасників консультацій або спільних органів. У певний час спільноти або окремі члени цих спільнот можуть бути менш готовими або здатними до участі. Прикладами можуть бути певні свята або вихідні дні, а також періоди посту, коли рівень енергії учасників може бути різним. Однак, щоб

сприяти інклюзії, слід також максимально враховувати потреби жінок, молоді, людей з малозабезпечених громад, мовних меншин, мігрантів або людей з інвалідністю. Наприклад, у своїй комунікації організатори можуть заохочувати, щоб представництво включало щонайменше 40 відсотків молодих людей. Принципи рівної участі та інклюзії, однак, повинні бути збалансовані з принципом автономії спільнот, які сповідують певну релігію або переконання; зрештою, саме вони вирішують, хто насправді братиме участь, навіть якщо діалог підтримується державою.

4.4.1. Жінки

Жінки можуть бути активними учасницями спільнот, які сповідують певну релігію або переконання. Навіть там, де традиційними представниками є чоловіки, багато жінок працюють освітянками, є лідерками громад або соціальними працівницями. Їхні навички та соціальні позиції привносять різні перспективи у діалог і спільні дії. У конфліктних ситуаціях по всьому світу, де чоловіки зазнавали поразки, жінки демонстрували свою здатність знаходити спільну мову та ефективно покращувати свої спільноти.⁷³ Тому, підтримуючи консультації або створення спільних органів, держави повинні:

- Забезпечити, щоб спільноти, які сповідують певну релігію або переконання, запрошували до участі жінок, які мають досвід щодо обговорюваних тем;
- Намагатися вирішувати проблеми, з якими можуть зіткнутися жінки з певних громад під час участі в консультаціях (проїзд, місце проведення, час доби, питання догляду за дітьми тощо). Слід пам'ятати, що залученню жінок до консультацій або спільних органів може чинитися опір, наприклад, через патріархальні правила або традиції щодо ролі жінок;
- Розглянути доцільність консультацій або органів лише за участю жінок у тих питаннях, де деякі жінки можуть вибрати самоцензуру в змішаній групі (наприклад, щодо домашнього насильства);
- Під час змішаних консультацій переконатися, що для жінок створено шанобливий простір, що до них звертаються з такою ж повагою, як і до чоловіків, що вони сидять за столом так само, як і чоловіки, і що їм надається рівний з чоловіками час для виступів;
- Брати до уваги місцеві гендерні норми та звичаї, які можуть створити дисбаланс влади під час консультацій або засідання дорадчого комітету;

- Усвідомлювати, що процеси діалогу, в яких беруть участь жінки, можуть розглядатися як загроза традиційним суспільним/релігійним структурам, і забезпечити побудову діалогу на основі прав людини та його відповідну фасилітацію;
- Усвідомлювати, що жінок, які говорять про жіночі проблеми, можуть звинуватити у просуванні “феміністичного порядку денного” як способу применшити їхні проблеми, а тому забезпечити фасилітацію, яка кидає виклик таким упередженням;
- Брати до уваги відмінності в рівнях освіти між чоловіками та жінками, якщо це доречно, і, за потреби, пом’якшити динаміку влади, яка в результаті цього може виникнути;
- Забезпечити гендерний баланс серед представників держави;
- Розглянути можливість донести інформацію про важливість та користь, що лежать в основі участі жінок у консультаціях або спільних комітетах, наприклад, з питань освіти, задля подолання прогалін, пов’язаних з рівністю.
- Враховувати питання гендерної рівності під час консультацій та розробки пріоритетів/процесів фінансування для підтримки СРП, зважаючи на те, що жінки можуть зазнавати і зазнають порушень СРП, які відмінні від порушень щодо чоловіків, або тих самих порушень, але у різний спосіб.⁷⁴

Інтерв’ю: Д-р Джагбір Джутті-Джоход

Д-р Джагбір Джутті-Джоход – професорка сикхських студій в Університеті Бірмінггема (Велика Британія) і учасниця Групи експертів БДІПЛ з питань свободи релігії або переконань. Разом з п’ятьма іншими відомими жінками, які представляють шість основних релігійних груп Великої Британії, вона заснувала Жіночий форум віри. Організація працює над тим, щоб розширити можливості жінок впливати на політику. Вона створює простір, де голоси жінок можуть бути почуті політиками і де вони можуть поділитися своїм досвідом, знаннями та ідеями щодо того, як реагувати на сучасні проблеми.

Який внесок у діалог роблять голоси жінок?

Через гендерні ролі та взяті на себе обов’язки (бабусі, матері, доньки, сестри тощо) жінки часто більше, ніж чоловіки, пов’язані зі своїми спільнотами і краще розуміють повсякденні проблеми, з якими стикаються люди, особливо [інші] жінки. Жінки зазвичай виносять на обговорення різні питання, які виходять за рамки релігії чи переконань, такі як ‘раса’, злочини на ґрунті ненависті, бідність або гендерні проблеми, які стосуються переважно жінок (наприклад, сексуальне та домашнє насильство).

Присутність жінок, а також молоді в діалозі розширює представництво спільноти, що робить обговорення, результати та рішення в рамках діалогу більш релевантними/відповідними тим проблемам, з якими стикаються спільноти. У кризових і конфліктних ситуаціях жінки і діти часто стають головними жертвами, причому в особливий спосіб. Однак жінки також є важливою частиною вирішення проблеми. Більше того, рішення, досягнуті за активної участі жінок, є більш стійкими. Резолюція Ради Безпеки ООН №1325⁷⁵, прийнята у 2000 році, підтверджує важливість участі жінок та включення гендерних аспектів у мирні переговори, гуманітарне планування, миротворчі операції та постконфліктну розбудову і врядування.

Як діалог між людьми з різними релігійними поглядами чи переконаннями сприяє соціальній згуртованості?

Діалог на низовому [рівні] може відбуватися природно, коли люди об'єднуються навколо дозвілля або волонтерської діяльності, відкритої для людей з будь-якими релігійними поглядами чи переконаннями. Жінки частіше за чоловіків долучаються до таких мереж. У таких середовищах люди часто діляться щоденним досвідом, навчаються одне від одного, налагоджують зв'язки та дружбу. Знайомство з різними «іншими», з якими ми б інакше не взаємодіяли, є дуже потужним засобом боротьби з невіглаством і упередженнями, і це стосується не лише релігії чи переконань. Якщо настають часи напруженості чи конфлікту, учасникам таких мереж може бути легше запропонувати практичні шляхи реагування, наприклад, навчати чи застерігати своїх дітей від пошуку «цапів-відбувайлів» чи створення розколу. Вони спиратимуться на досвід спільних стосунків та виконання обов'язків, щоб зменшити шкідливу риторичку чи поведінку. Міжгромадські мережі, діяльність яких зосереджена навколо практичних питань, що стосуються кожного, сприяють згуртованості між представниками різних релігій та систем переконань, і можуть вберегти своїх членів від поляризації під час кризи.

Хто повинен брати участь у діалозі між представниками різних релігій та переконань?

Багато хто надає перевагу залученню до діалогу авраамічних вірувань, особливо в часи напруженості. Представники дхармічних вірувань можуть відчувати себе другосортними партнерами в діалозі, коли їх залучають символічно, без належного визнання і прийняття їхнього специфічного досвіду і світогляду. Дхармічні релігії, як правило, не займаються прозелітизмом і можуть відчувати розчарування, коли їх змушують відчувати себе «чужими» або тими кого потрібно «врятувати». Дуже важливо, щоб діалог був належним чином організований і щоб усі присутні релігійні спільноти були шановані і мали право голосу. Під час кризи голос релігійної спільноти, яка не бере участі у конфлікті, може допомогти зменшити напругу, вказуючи на «сліпі зони» або пропонуючи третій, «нестандартний» погляд на ситуацію. Але це вимагає сміливості. Іноді ваша власна громада може мати певні упередження щодо конфлікту, навіть якщо стоїть осторонь. Ось чому справжній діалог за міжконфесійним столом має сприяти як внутрішньо-, так і міжконфесійній

взаємодії, визнаючи, що кожна з наших релігійних спільнот, має власні виклики, і що, ділячись досвідом, досліджуючи практичні шляхи реагування та підтримуючи одне одного, ми створюємо безпечніший і згуртованіший світ.

4.4.2. ЛГБТІ

У доповіді 2023 року про свободу релігії чи переконань⁷⁶ незалежний експерт ООН з питань захисту від насильства та дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності Віктор Мадригал-Борлоз, зазначив, що ЛГБТІ-люди “часто піддаються маргіналізації, стигматизації та виключенню з релігійних громад просто через те, ким вони є”. Він також підкреслив, що СРП не повинна використовуватися для виправдання насильства або дискримінаційного ставлення до ЛГБТІ. Діалог і спільні дії можуть стати інструментом для створення більшого взаєморозуміння між спільнотами, які сповідують різні релігійні погляди або переконання, та ЛГБТІ-людьми всередині або поза такими громадами. Це також може допомогти залучити суб’єктів, що сповідують певну релігію чи переконання, до подолання та запобігання незахищеності ЛГБТІ-людей.

Добра практика: План дій Норвегії щодо гендерного та сексуального різноманіття на 2023-2026 роки⁷⁷

Уряд Норвегії у своєму Плані дій щодо гендерного та сексуального різноманіття на 2023-2026 роки визначив цілі щодо покращення якості життя ЛГБТІ в релігійних громадах. У світлі деяких проблем, з якими ЛГБТІ-люди можуть зіткнутися в релігійних громадах, пріоритетними напрямками стали підвищення рівня знань і прийняття, а також створення безпечних місць для зустрічей для діалогу про гендерну ідентичність і сексуальну орієнтацію. План передбачав фінансування Ради релігійних та світоглядних спільнот Норвегії для організації діалогового проекту, який об’єднав би релігійні громади та представників ЛГБТІ-організацій. Після нападів на Прайд в Осло у 2022 році⁷⁸ Рада одразу вирішила включити цю тему до свого порядку денного.

У 2023 році перший раунд діалогу тривав чотири дні і об’єднав лідерів різних релігійних традицій та ЛГБТІ-людей з однаковим релігійним походженням. Для ЛГБТІ-учасників роз’яснення термінології щодо гендерної ідентичності та сексуальної орієнтації допомогло створити спільну основу для розуміння. Поза основними діалоговими сесіями учасники разом готували і їли, налагоджуючи особисті зв’язки.

Під час другого раунду діалогу обговорювалися більш чутливі питання, пов’язані зі свободою вираження поглядів та СРП. Один з учасників пояснив, чому важливо займатися питанням свободи релігії або переконань: “Часто

забувають, що свобода релігії або переконань стосується всіх. ЛГБТІ-люди теж мають це право. Цю свободу у нас часто відбирають і спотворюють, маючи на увазі, що релігійна свобода дає деяким можливість не приймати різні гендерні ідентичності та сексуальні орієнтації”. Діалог продовжився у 2024 році новими ініціативами на місцевому рівні.

Результатом діалогу 2023 року стала спільна заява⁷⁹, в якій учасники висловили вдячність за те, що вони дізналися, згадали деякі спільні проблеми, з якими вони зіткнулися, і визнали, що певні розбіжності залишаться. Важливо, що в ній підкреслюється готовність сісти разом і обговорити те, з чим вони згодні, – важливість бути відкритими, щоб вчитися один у одного.

“Разом ми вирішили приділяти більше уваги тому, в чому ми згодні, і прислухатися до життєвого досвіду один одного. Це не означає, що релігійні традиції раптово змінять своє богослов'я та погляди, наприклад, в питаннях шлюбу. Це також не означає, що квір-люди перестануть кидати виклик релігійним вченням і практикам, які вони вважають проблематичними. Повинен бути простір для дискусійних і неузгоджених питань, але немає жодних підстав для того, щоб ці розбіжності домінували до такої міри, яка унеможлиблювала б спілкування і повагу”.⁸⁰

4.4.3. Молодь

Молодь слід заохочувати до активної участі в житті сучасних суспільств, допомагаючи формувати напрямок, в якому розвиватимуться суспільства. У деяких країнах молодь становить значний відсоток населення. Молоді люди можуть привнести в процеси діалогу та спільних дій далекосяжність віртуальних мереж, енергію та інноваційні ідеї.⁸¹

Багато молодих людей, які беруть активну участь у діяльності, пов'язаній зі СРП або пов'язаних з нею діяч, перебувають на передовій боротьби за мир і справедливість, а також беруть участь у діалозі, працюючи над спільними діями з широкого кола питань. Прикладами таких ініціатив є молодіжні відділення таких відомих організацій, як “Релігії за мир”, Мережа релігійних і традиційних миротворців, Центр міжнародного діалогу (KAICIID) або Міжконфесійний форум “Великої двадцятки”.

Ефективний діалог та процеси спільних дій повинні:

- Залучати молодих людей як рівноправних учасників, безпосередньо кидаючи виклик будь-якій стигматизації молоді як менш здатної робити свій внесок;
- Запрошувати молодих людей не лише виступати на молодіжні теми або брати участь у програмах, спрямованих на запобігання насильницькому екстремізму та радикалізації.⁸² Адже це може

призвести до відчуження та нехтування як проблемами, з якими можуть стикатися молоді люди, так і їхнім потенційним внеском. Якщо на заходах є “молодіжні секції”, спеціально присвячені молодим учасникам, варто замислитися над тим, чи не виключає це молодь з основного діалогу і чи не знижує рівень навчання між поколіннями.

- Консультуватися з молоддю, щоб визначити політику та програми, які нею не сприймаються або не принесуть очікуваної позитивної користі, хоча повинні;
- Враховувати, що молоді люди можуть почуватися сором'язливо або невпевнено, виступаючи перед більш досвідченими людьми або великими групами;
- Брати до уваги те, що старші люди можуть не цінувати залучення молоді, і підготувати заходи зі зменшення негативного впливу та відповідну фасилітацію діалогу, щоб забезпечити молодим людям можливість висловлюватися та бути почутими;
- Розглянути можливість підтримки участі молоді у заходах, які дозволяють їм відчувати різноманіття культур, релігійних поглядів та переконань;
- Розглянути підтримку проектів, які надають молоді можливість реалізовувати власні ініціативи, а також проектів, які пропонують взаємну освіту між поколіннями і спрямовані на подолання недовіри між поколіннями. Це може включати як посилення спроможності молодих людей брати участь у діяльності, пов'язаній із СРП, так і навчання релігійних діячів старшого віку та забезпечення їх ресурсами, як от у сфері онлайн-комунікації або змістовної взаємодії з молоддю.

Важливо відмітити, що відповідно до статті 12 Конвенції ООН про права дитини молоді люди, зокрема, особи молодше 18 років, мають права брати участь у процесі ухвалення рішень.⁸³

Добра практика: Футбол заради миру (ФЗМ)⁸⁴

«Футбол заради миру» – це глобальний проект спортивної дипломатії, який отримав схвалення та підтримку від різних державних та приватних діячів у багатьох країнах. Він спрямований на підтримку місцевих маргіналізованих громад. Як зазначив його засновник Кашиф Сіддікі на Саміті гуманності 2016 року у Ватикані: *«Наш інструмент – це спорт, а наша мета – мир»*. Започаткований у 2013 році на Форумі миру та спорту в Дубаї, ФЗМ активно працює по всьому світу, використовуючи пристрасть людей до футболу для розбудови взаєморозуміння та співпраці. Гравці, об'єднані своєю різноманітністю, незважаючи на відмінності у релігійних поглядах або переконаннях, використовують футбол, щоб продемонструвати переваги

плюралізму в дії. Окрім матчів за мир, однією з флагманських ініціатив є програма «найкращих молодих гравців», яка залучає молодь до участі у семінарах на такі теми, як рівність, різноманітність та інклюзія (в тому числі між представниками різних релігій або переконань), лідерство та громадська діяльність, спрямовані на творення добрих вчинків.

Молодіжні програми

Що є пріоритетним у роботі з релігійною молоддю? Програми діалогу та спільних дій між представниками різних релігій та переконань чи програми протидії екстремістським ідеологіям?

Останніми роками деякі держави надають пріоритет програмам для молоді з релігійних спільнот, які спрямовані на зменшення ризику приєднання до насильницьких та екстремістських ідеологій. Втім, дослідження⁸⁵ Інституту миру США (USIP) показує, що, загалом, коли молодь долучається до таких екстремістських груп, то основною мотивацією для неї є не якась ідеологія, а, наприклад, почуття вразливості або пошук своєї приналежності чи ідентичності. Це дослідження також показує, що релігія радше є «захисним фактором», і що релігійна молодь менш схильна приєднуватися до груп з насильницькою та екстремістською ідеологією.⁸⁶ Молодь, як правило, перебуває в авангарді ініціатив із запобігання насильницькому екстремізму, і державам варто розглянути підтримку програм, які надають молоді можливість брати участь у діалозі та спільних діях між представниками різних релігій та переконань, а не програм, які зосереджуються на молоді як на потенційних насильницьких екстремістах.

Добра практика: Міжрелігійна рада Албанії

Міжрелігійна рада Албанії була створена 22 жовтня 2007 року лідерами чотирьох найбільших релігійних громад Албанії (мусульманської сунітської, християнської православної, християнської католицької та мусульманської бекташі).⁸⁷ Євангельська громада приєдналася у 2018 році. Рада має дві ключові цілі: розвивати діалог і спільні дії між громадами, які сповідують різні релігії та переконання, в Албанії та сприяти міжконфесійному порозумінню серед молодих поколінь, таким чином борючись з хибними уявленнями та дезінформацією щодо релігії в суспільстві.

Рада забезпечує рівну участь усіх представлених релігійних спільнот. Керівництво Радою щороку ротується між лідерами п'яти релігійних громад, які також входять до складу її президії. До складу виконавчої ради входять по два представники від кожної громади, а процес прийняття рішень є спільним. Рада зосередила свою увагу на збільшенні залучення жінок і молоді. На момент написання цього звіту жінки становили третину складу виконавчої ради, а для організації діалогу та міжконфесійних навчальних поїздок по всій

країні було створено “Департамент у справах жінок і молоді”. Для боротьби з неправдивою інформацією та дезінформацією, також з потенційним поширенням ворожнечі Рада публікує заяви перед виборами, під час соціальних криз (таких як COVID-19) та після подій, що їх спричинили, зокрема терористичних атак або жорстоких злочинів на міжнародному рівні (такі як акти геноциду ІДІЛ⁸⁸). Вона також зробила більш широкі тематичні заяви щодо насильства проти жінок і гендерної рівності та створила документальний фільм “30 років свободи релігії”⁸⁹, щоб позитивно зобразити релігійне різноманіття в албанському суспільстві.

Рада також займається гуманітарною діяльністю і в 2019 році надала гуманітарну допомогу, щоб допомогти уряду у ліквідації наслідків землетрусу магнітудою 6,4 бали. Вона також реалізує багаторічний проект з підтримки жертв ІДІЛ та албанських репатріантів з Сирії з метою (ре)інтеграції в албанське суспільство. Це стосується пошуку житла, шкіл для дітей і можливостей працевлаштування для матерів.

На знак визнання зусиль, спрямованих на сприяння міжрелігійному діалогу та примиренню, Міжрелігійна рада Албанії отримала кілька престижних національних і міжнародних нагород.

4.4.4. Нерелігійні спільноти

Інтерв'ю: Тамара Вукічевіч – що може привнести до діалогу молода атеїстка?

Тамара Вукічевіч – лікарка, наразі живе в Берліні (Німеччина) і завершує дослідницький проект про тривогу, пов'язану зі зміною клімату. Вона є членом організації “Спільне слово серед молоді”, Секулярного фонду імені Йосипа Срука, Асоціації “Протагора” та членом Групи експертів БДПЛ з питань свободи релігії або переконань. Нещодавно Тамара також започаткувала проект “Міжнародний секуляризм”, де вона виступає за секуляризм, СРП, а також за права релігійних меншин.

Як би Ви описали свій досвід, як молодої атеїстки, яка відстоює секуляризм у міжконфесійному та міжрелігійному діалозі?

Бути молодою людиною, активною у сфері СРП, і одночасно атеїсткою – це, безумовно, подвійний виклик. Зазвичай у сфері СРП секуляризм нечасто є частиною порядку денного, й іноді мені доводиться боротися за місце за столом переговорів. У фінансовому плані мене не підтримує сильна релігійна організація, і, як і багатьом іншим молодим членам, мені часто доводиться покладатися на невеликі пожертви від моєї асоціації або платити з власної кишені, щоб взяти участь у конференціях, семінарах і зустрічах. Часом моє залучення здається символічним. Люди не завжди очікують, що атеїсти чи секуляристи будуть присутні на міжрелігійних дискусіях, і я чула упереджені

висловлювання про секуляристів та атеїстів, що зазвичай супроводжується шокованими поглядами, коли люди розуміють, хто я така. Також виникає плутанина в термінах. Атеїзм, гуманізм чи секуляризм – це не одне й те саме, навіть якщо вони можуть збігатися в певних речах. Люди часто дивуються, що я, як атеїстка, хочу одружитися і мати сім'ю. Вони розглядають секуляризм і атеїзм як протилежність “традиційним” сімейним цінностям, а деякі навіть думають, що ми хочемо пропагувати “гріх”, але це не так. Я завжди буду відстоювати право вірити, і я повинна мати право не вірити. Я відчуваю, що було б корисно, якби за діалоговим столом щодо свободи релігії або переконань було більше атеїстів і секуляристів.

Чому Ви повинні бути за столом у такому діалозі?

Я зацікавлена у цьому діалозі. Свобода релігії або переконань захищає мене; світська та атеїстична перспективи мають значення, і я можу зробити свій внесок. Будучи молодою людиною, я виросла в епоху цифрових технологій та Інтернету і стала свідком того, як алгоритми, ефект ехокамери та онлайн-активісти можуть поширювати мову ворожнечі в Інтернеті. Це те, де молодіжна перспектива є неоціненною, оскільки це частина нашого повсякденного життя, і ми краще підготовлені для пошуку рішень.

4.4.5. Фізичний та віртуальний простори

Простір для діалогу між представниками різних релігій або переконань має бути нейтральним, а тому важливо враховувати такі фактори, як розсадка (щоб не створювати враження асиметрії влади і не викликати образ). Якщо держави сприяють проведенню консультацій або засідань спільних органів, вони повинні враховувати фактори, що є похідними від релігійних поглядів та переконань, наприклад, щодо харчування, символів і зображень у залі засідань, а також політичне, історичне або культурне значення певного місця проведення заходу. Держави також повинні брати до уваги доступність місця проведення засідань для громад з різним економічним і соціальним походженням, а також для осіб з інвалідністю.

При організації онлайн-консультацій або оцінюючи подібні потенційні ініціативи, держави повинні брати до уваги безпеку користувачів, конфіденційність даних і їх зберігання, мову(и) та інклюзивну термінологію, а також використання символів і зображень (наприклад, фон не повинен містити символи, пов'язані з вірою або переконаннями однієї частини учасників, але не інших). Якщо коментарі або контент видаються такими, що підбурюють до насильства, фасилітатор повинен негайно вжити заходів для видалення шкідливого контенту та/або учасника, залежно від ситуації. Так само, з огляду на принципи приватності та захисту даних, фото- та відеозйомка, як правило, не повинна бути дозволена. Якщо організатори все ж таки дозволяють це робити,

перед тим як проводити відео- чи фотозйомку слід отримати письмову згоду учасників, а також чітко пояснити їм, як саме планується використовувати ці матеріали.

Організуючи консультації або інші зустрічі, держави повинні враховувати різні існуючі бар'єри для участі в них, у тому числі для осіб з інвалідністю. Ці люди працюють у різних сферах і мають різноманітне життя. Вони також є членами спільнот, що сповідують певну релігію або переконання, і мають таке ж право на доступ до свободи релігії або переконань, як і всі інші. Люди з інвалідністю продовжують стикатися зі значним рівнем дискримінації та ізоляції, що ґрунтується на стереотипах та упередженнях; дуже часто їх розглядають як таких, що потребують допомоги, пов'язуючи інвалідність із хворобою. В контексті діалогу та спільних дій у сфері релігії та переконань люди можуть мати певні упередження щодо осіб з інвалідністю, що зумовлені культурними або релігійними чинниками чи переконаннями, і які можуть впливати на їхню взаємодію з такими особами.

Стандарти

Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю (КПОІ),⁹⁰ прийнята у 2006 році, ознаменувала перехід від медичної моделі розуміння інвалідності до моделі, заснованої на правах людини та соціальної інклюзії, де саме середовище пристосовується до потреб людей з інвалідністю для забезпечення їхньої повної участі та дотримання прав, а не навпаки. Одним із принципів Конвенції є “повага до притаманної людині гідності, її особистої самостійності, зокрема свободи робити власний вибір, і незалежності” (стаття 3.а). Держави-учасниці Конвенції також зобов'язуються “сприяти створенню середовища, в якому особи з інвалідністю могли б ефективно й усебічно брати участь в управлінні державними справами без дискримінації та нарівні з іншими, і заохочувати їхню участь у державних справах (...)”⁹¹

У Московському документі 1991 року держави-учасниці ОБСЄ взяли на себе зобов'язання “вживати заходів для забезпечення рівних можливостей таких осіб брати повну участь у житті свого суспільства (...), сприяти належній участі таких осіб у прийнятті рішень у сферах, що їх стосуються (...) [і] заохочувати створення сприятливих умов для доступу осіб з інвалідністю до громадських будівель і послуг, житла, транспорту, а також до культурного життя та відпочинку”⁹²

Організатори повинні забезпечити можливість участі людей з інвалідністю, зробивши місця проведення заходів **фізично доступними** (включно з ночівлею). Також має бути чітка, вичерпна інформація про доступність місця проведення заходу, включаючи деталі щодо паркування, вбиралень та розташування місць для сидіння. Організатори повинні передбачити, коли

особам з інвалідністю може знадобитися супровід іншої особи. Якщо фізична присутність неможлива, можна запропонувати участь онлайн, але онлайн-участь не повинна бути стандартом за замовчуванням.

Нові технології змінили способи участі, інформування та консультування людей з різними потребами. Окрім онлайн-участі, організатори повинні забезпечити цифрову доступність усіх онлайн-платформ і матеріалів. Це стосується веб-сайтів, документів та онлайн-інструментів.

Використання мови жестів на зустрічах допомагає людям з вадами слуху брати участь, а зручні для читання формати письмових матеріалів полегшують участь людей з ментальними порушеннями.⁹³ Для людей, які не можуть використовувати мову для спілкування, можна використовувати аугментативні та альтернативні методи комунікації (ААК), зокрема жести або пристрої, що генерують мовлення.⁹⁴ Персонал повинен бути навчений тому, як ефективно підтримувати участь людей з різними видами інвалідності.

Що створює безпечний простір для діалогу?

- **Нейтральне місце проведення** – тобто не пов'язане з конкретною вірою. У деяких контекстах це означає вибір місця, яке не асоціюється з конкретною державною установою, як от публічна бібліотека або парк.
- **Доступність** – забезпечення доступу для осіб з інвалідністю, або вибір їжі (релігійні вимоги), або оплата проїзду чи догляд за дітьми.
- **Відсутність відволікаючих факторів** – уникнення великої кількості творів мистецтва або шуму (особливо, якщо є релігійна чутливість).
- **Передбачення місця для молитви чи медитації.**
- **Робота в колі** – уникнення ієрархічного розташування місць.
- **Кімнати/простори для невеликих дискусій за межами основного простору.**
- **Використання фасилітаторів**, яким довіряє група і які мають досвід фасилітації (в тому числі на складні теми), а також відповідні знання.

Ще одним поширеним бар'єром для малих організацій у доступі до державної підтримки для організації діалогу та спільних дій є складність і тривалість подачі заявок на фінансування. Конкурси на фінансування, що оголошуються державою, повинні бути спрямовані не лише на діяльність на загальнонаціональному чи федеральному рівні; вони також повинні враховувати організаційну та адміністративну спроможність низових організацій місцевого чи муніципального рівня і відповідним чином адаптувати технічні вимоги. Держави повинні спростити процедуру та/або призначити координатора для надання відповідей на запитання від менших організацій під час процесу подання заявок. Держави також

можуть розглянути можливість цільового фінансування проєктів для певних груп, заохочуючи проєкти, організовані жінками чи молоддю або для них.

4.4.6. Підключення громад до існуючих національних та міжнародних платформ

Держави також можуть підтримувати залучення громад шляхом створення платформ, які залучають різноманітні спільноти, що сповідують певну релігію або переконання, до співпраці з іншими державними та недержавними суб'єктами, об'єднуючи зацікавлені сторони у вирішенні питань, що становлять спільний інтерес, і надаючи їм можливість реалізовувати спільні стратегії. Ці платформи можуть налагоджувати зв'язки з особами, про яких представники релігійних чи конфесійних спільнот можуть не знати або до яких їм важко отримати доступ, зокрема з організаціями громадянського суспільства, урядом, парламентом, судовою владою чи правоохоронними органами.

Добра практика: Коаліція «Міжнародний круглий стіл з релігійної свободи (IRF)»

Коаліція «Міжнародний круглий стіл з релігійної свободи (IRF)»⁹⁵ – це громадська ініціатива⁹⁶, що базується в США і була заснована у 2010 році. Коаліція об'єднує людей, громади, НУО та урядовців, які сповідують різні релігійні погляди та переконання, для обговорення питань, пов'язаних із СРП, дискримінацією та соціальною ворожнечею. Ідея полягає в тому, що, якщо спільноти з різними віруваннями та переконаннями зможуть визначити та об'єднатися навколо спільних проблем, вони можуть проводити значно ефективнішу адвокаційну діяльність в рамках міжнародних форумів.

На початковому етапі коаліція дійшла висновку, що, хоча обговорення будуть ґрунтуватися на діалозі та обміні досвіду, круглі столи повинні бути орієнтовані на практичні дії та результати. Будь-хто може долучитися, робити свій внесок та організовувати ініціативи. Учасники готують проєкти багатоконфесійних листів у відповідь на порушення свободи релігії або переконань по всьому світу, з метою впливати на формування внутрішньої та зовнішньої політики США.

Уряд США позитивно відреагував на діяльність коаліції, надаючи їй більші майданчики для проведення заходів у міру розширення членства та надсилаючи представників уряду на зустрічі, коли їх запрошували. Як повідомляється, участь держави допомогла сформуванню політики США, наприклад, забезпечивши включення єзидів та інших релігійних меншин до списку жертв у ході офіційного визнання актів геноциду, вчинених ІДІЛ. Крім

того, уряд США активно звертався до коаліції щодо поправок до Закону про міжнародну релігійну свободу та Закону про політику в галузі прав людини щодо уйгурів. Деякі американські дипломати називали Коаліцію гарним прикладом взаємодії між державою і релігією/переконаннями, що викликало інтерес до цієї моделі з боку інших країн.

Як показує наведений вище приклад, діалог і спільні дії корисні не лише на національному рівні. Зв'язки між спільнотами, які сповідують певну релігію чи переконання, поза межами національних кордонів і в рамках транскордонної діяльності можуть сприяти розбудові миру там, де ці кордони пов'язані з поділом, напруженістю, прикордонними інцидентами і/або ширшим конфліктом, які включають фактор релігії чи переконань. Сторони конфлікту можуть також запрошувати до переговорів представників громадянського суспільства, лідерів громад або релігійних чи конфесійних груп. У цьому випадку їхні ролі та обов'язки в процесі мають бути чітко визначені з самого початку. Див. “Посередництво та сприяння діалогу в ОБСЄ: Довідковий посібник”.⁹⁷

У більш широкому сенсі, експортуючи передовий досвід і допомагаючи релігійним спільнотам та громадам, які дотримуються певних переконань, створювати простір для діалогу в рамках двосторонніх і багатосторонніх форумів, держави можуть у такий спосіб надати їм можливість зробити свій внесок у різні процеси, включаючи краще роз'яснення і визначення міжнародного права, поширення прикладів успішної спільної діяльності, розбудову миру або вирішення інших глобальних проблем. Парламент світових релігій є одним із прикладів авторитетної та давно існуючої міжнародної інституції, яка сприяє міжрелігійній гармонії та взаємодії у вирішенні різних сучасних проблем.

Добра практика: Міжнародна група парламентарів за свободу релігії або переконань (IPPFoRB)

Міжнародна група парламентарів за свободу релігії або переконань (IPPFoRB) є глобальною мережею парламентарів і законодавців, які займаються боротьбою з релігійними переслідуваннями та просуванням свободи релігії або переконань. Група зосереджує свою діяльність на розбудові співробітництва в рамках різноманітної глобальної мережі та навчанні парламентарів для підтримки свободи релігії або переконань у своїх країнах та за кордоном.

Основою діяльності Міжнародної групи, яка була заснована у листопаді 2014 року в Норвегії, є Хартія з питань свободи релігії або переконань⁹⁸, яку підписали понад 20 парламентарів з усього світу в Нобелівському центрі миру в Осло. Маючи у своєму складі понад 350 діючих і колишніх парламентарів і законодавців з понад 97 країн, Міжнародна група надає широкий спектр послуг, включаючи навчання, організацію заходів високого рівня, дослідження, адвокацію та розбудову мереж. Управління Міжнародною групою здійснюється неформальним керівним комітетом парламентарів та секретаріатом політичних радників.

Добра практика: Міжпарламентський союз

Міжпарламентський союз (МПС) є глобальною організацією національних парламентів. Заснований у 1889 році, сьогодні він налічує 180 парламентів-членів та 15 асоційованих членів. МПС сприяє парламентському діалогу та співробітництву і надає парламентам і парламентарям можливості для просування миру, демократії та сталого розвитку в усьому світі. Розуміючи, що релігія та переконання відіграють важливу роль у державах та суспільствах, у 2023 році МПС випустив Парламентську доповідь про релігію та переконання⁹⁹. Ця доповідь досліджує, як парламенти та парламентарі розглядають питання релігії та переконань у своїй роботі з розбудови мирних та інклюзивних суспільств. Доповідь слугує, серед іншого, освітнім інструментом, закликком для парламентів ретельно проаналізувати власне законодавство (та привести його у відповідність до міжнародних стандартів у сфері прав людини), а також запрошенням до міжпарламентського та міжконфесійного діалогу, зокрема для просування та захисту верховенства права, миру та інклюзивності.

Існують й інші організації, створені державами-“однодумцями”, такі як Альянс “Стаття 18”¹⁰⁰ (раніше – Міжнародний альянс за свободу релігії або переконань), який об’єднує представників держав-членів за підтримки експертів з громадянського суспільства та міжурядових організацій з метою захисту, просування та сприяння свободі релігії або переконань. В рамках своєї діяльності Альянс “Стаття 18” має робочу групу, яка визначає найкращі практики у сфері діалогу щодо релігії та переконань, а також спільних дій на низовому рівні для просування свободи релігії або переконань.

Хоча держави можуть залишатися головними гравцями в міжнародній системі, багато організацій, які сповідують певні релігійні погляди або переконання, роблять активний внесок у міжнародні процеси, у тому числі через Міжвідомчу робочу групу ООН з питань взаємодії з релігійними організаціями в інтересах сталого розвитку або Стамбульський процес.

Стамбульський процес

Резолюція Ради з прав людини 16/18¹⁰¹ містить п'ять пунктів дій для подолання нетерпимості та дискримінації на основі релігії чи переконань. Після прийняття резолюції у 2011 році держави заснували “Стамбульський процес” – форум держав та інших зацікавлених сторін для обміну досвідом реалізації та передовою практикою. Хоча наступні резолюції не містять прямого заклику до залучення громадянського суспільства, найбільш успішні та продуктивні зустрічі Стамбульського процесу зробили сильний акцент на участі громадянського суспільства, у тому числі релігійних діячів.

Добра практика: Релігії за мир

Релігії за мир¹⁰² (РЗМ) – найбільша у світі мультирелігійна коаліція. Заснована у 1970 році, вона об'єднує представників релігійних інституцій, які прагнуть досягти миру. Організація представлена у майже 100 країнах світу та п'яти регіонах через свої міжрелігійні ради. РЗМ прагне запропонувати міжконфесійне, інноваційне та інклюзивне реагування на глобальні виклики, і з цією метою взаємодіє та будує партнерства з урядами, громадянським суспільством та релігійними організаціями. У той час як багато місцевих мереж створюються під час кризи, РЗМ прагне будувати сталі структури, які продовжують існувати після завершення періоду кризи.

Спрямована на трансформацію насильницьких конфліктів, сприяння людському розвитку, розбудову справедливих і гармонійних суспільств та захист довкілля, РЗМ створює простір для людей різних віросповідань, які живуть пліч-о-пліч, щоб працювати задля досягнення цих цілей. В рамках РЗМ Глобальна мережа жінок віри¹⁰³ сприяє залученню жінок та їх лідерству. А її Міжконфесійна молодіжна мережа¹⁰⁴ використовує енергію, відданість і творчість молодих релігійних лідерів, привносячи в роботу організації моральну актуальність та інноваційні ідеї.

РЗМ виступає за залучення релігійних лідерів та їхніх інституцій до просування релігійної грамотності, взаєморозуміння та залучення до діяльності на засадах ненасильства як засобу сприяння спільному добробуту, заснованому на повазі до людської гідності та прав людини. У сфері свободи релігії або переконань РЗМ здійснює моніторинг і реалізує програми, спрямовані на боротьбу з релігійно мотивованими зловживаннями, переслідуваннями та дискримінацією. На місцевому рівні програми включають розширення можливостей місцевих релігійних лідерів протидіяти порушенням і дискримінації на ґрунті релігійних переконань. Програма навіть надавала початкові гранти міжконфесійним ініціативам, які допомагають людям, переміщеним внаслідок конфлікту. На міжнародному рівні, РЗМ мобілізує великі мережі різноманітних зацікавлених сторін, що займаються питаннями СРП, для проведення глобальних кампаній.

Інтерв'ю: Шерон Розен

Шарон Розен є глобальною директоркою з питань релігійної взаємодії в ініціативі “Пошук спільної мови (Search for Common Ground)¹⁰⁵ (“Пошук”), найбільшій неурядовій організації у світі, що займається розбудовою миру. Шарон має великий досвід роботи у галузі СРП, а також у розробці та впровадженні програм, які розбудовують співпрацю між релігіями задля просування миру. Вона представляла “Пошук” у процесі співзаснування, а також очолювала ініціативу “Універсальний кодекс поведінки у святих місцях”¹⁰⁶, яка була підтримана багатьма релігійними та міжконфесійними організаціями й інституціями в усьому світі. Започаткований у 2011 році спільно з Центром миру і прав людини в Осло, організаціями “Один світ у діалозі” та “Релігії за мир”, Універсальний кодекс є міжсекторальним підходом, який ставить міжрелігійну взаємодію в центр уваги з метою захисту святих місць та забезпечення доступу до них віруючих.

Чому ви працюєте над захистом релігійних/святих місць?

Мене часто запитують, чому я зосереджуюсь на святих місцях, а не на людях. Але і те, й інше нерозривно пов'язане між собою, оскільки місця символізують найглибшу релігійну ідентичність людей, і вони часто стають мішенню для нападів, щоб завдати болю тим, хто ними дорожить. Я ніколи не забуду горе жителя Алеппо, коли він побачив, як у 2013 році в Сирії впав мінарет Великої мечеті Омейядів 11-го століття. “Це перший раз, коли я заплакав”, – сказав він, – “Моє іство було знищене”. Люди настільки глибоко пов'язані зі своїми сакральними місцями, що коли на них вчиняють напад, це завдає людям величезної травми. Водночас, оскільки громади мають спільний інтерес у захисті своїх святих місць, ця потреба може допомогти людям об'єднатися незважаючи на конфліктні розбіжності, щоб знайти рішення і зменшити насильство.

Як можна краще захистити релігійні/святі місця?

Для захисту святих місць важливо застосовувати багатосекторний підхід, і, де це можливо, залучати національні та місцеві органи влади, правоохоронні органи, судову систему, ЗМІ та релігійних діячів. Різні контексти пропонують різні способи співпраці з формальними і неформальними релігійними лідерами, включно з жінками та молоддю, для захисту сакральних місць.

Чи можете ви навести якісь конкретні приклади такої роботи в регіоні ОБСЄ?

У 2010 році ми почали працювати в Боснії і Герцеговині, використовуючи багатосекторний підхід. Тамтешня Міжрелігійна рада з ентузіазмом зустріла нашу ініціативу щодо захисту релігійних об'єктів і одразу ж прийняла Універсальний кодекс. Рада розробила стратегію, згідно з якою, якщо на місце напали, лідери різних релігій разом відвідували це місце, засуджуючи напад і запрошуючи пресу. ЗМІ повідомляли про напад, а також про солідарність релігійних лідерів у цьому питанні. Поліцію також викликали на місце події, і в результаті такого міжгромадського прояву солідарності,

вона була мотивована докласти більше зусиль, щоб упіймати злочинців. Система правосуддя також була залучена і, зважаючи на увагу ЗМІ, ставала більш ефективною у вирішенні подальших судових справ. Муніципалітет ремонтував пошкоджену ділянку, а в одному випадку пастор церкви, що зазнала вандалізму, попросив про зустріч з порушниками, що призвело до примирення, а вандалі самі відремонтували пошкодження.¹⁰⁷ Кількість подібних інцидентів помітно зменшилася.

4.5. ПРОЗОРИСТЬ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Держави повинні забезпечити прозорість усіх процесів, пов'язаних з консультаціями, спільними дорадчими органами або можливостями фінансування діалогу та проектів спільних дій. Прозорість сприяє відповідальності. У своїй комунікації щодо консультацій, спільних дорадчих органів або можливостей фінансування держави повинні дотримуватися зобов'язань щодо прозорості, коли інформація відкрито поширюється і є доступною для тих, хто бере участь в ініціативі, а також для сторонніх осіб. Прозорість може суттєво вплинути на ефективність і легітимність взаємодії та співпраці. Інформування про консультації, спільні дослідження або висновки дорадчих органів, а також про фінансування може запобігти сприйняттю їх як таких, що контролюються невеликою групою корисливих осіб або конкретними спільнотами. Таким чином, прозорість може сприяти інклюзивності та заохочувати до участі.

Держави повинні сприяти постійній взаємодії між спільнотами, які сповідують певну релігію або переконання, та державними службовцями на всіх рівнях і забезпечувати постійну відкритість каналів зв'язку. Процес можна зробити більш відкритим, призначивши офіційну контактну особу, вказавши, як з нею можна зв'язатися і як вона буде реагувати. Так само, коли держава скликає консультації, спільний дорадчий орган або підтримує діалог, використання різних способів комунікації та поширення інформації серед відомих і шанованих багатоконфесійних організацій може допомогти меншим або менш відомим зацікавленим сторонам долучитися до процесу. У свою чергу, це сприяє підвищенню прозорості та відповідальності, оскільки більше організацій стають обізнаними про процес і можуть надати зворотній зв'язок.

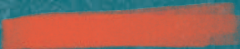

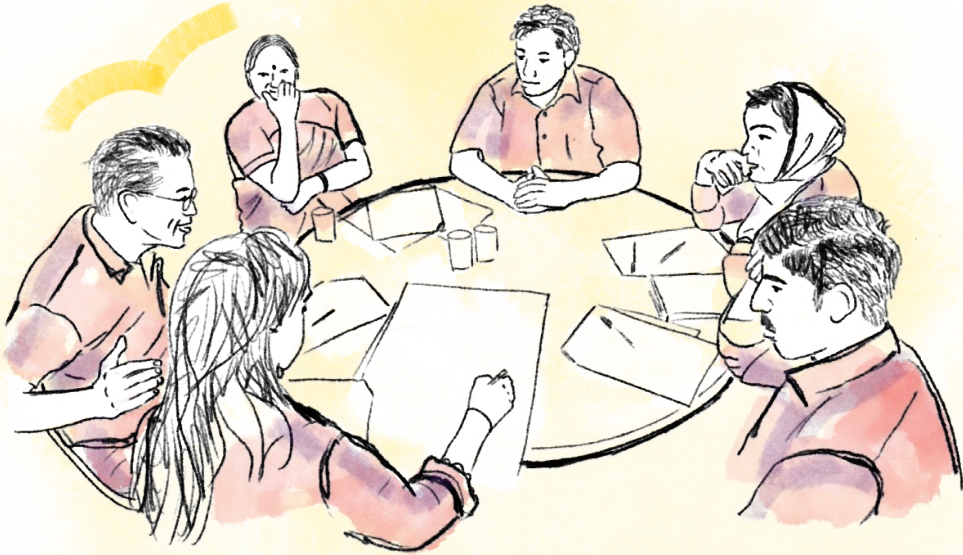

ЧАСТИНА 5

ПРОЕКТИ ТА КОНКУРСИ ДЛЯ ОТРИМАННЯ ФІНАНСУВАННЯ

“Справжні консультації дають можливість висловитися кожному і створюють можливості почути і вислухати всі зацікавлені сторони.”

ЧАСТИНА 5

ПРОЕКТИ ТА КОНКУРСИ ДЛЯ ОТРИМАННЯ ФІНАНСУВАННЯ

Приймаючи рішення про підтримку діалогу та спільних дій з питань СРП, держави повинні визначити проблеми, які вони намагаються вирішити, і свої цілі, перш ніж обирати відповідні підходи. Далі держави повинні розглянути структури, процеси та рамки для взаємодії, які, можливо, слід змінити для адекватного вирішення проблеми. Потім вони можуть визначити, чи вписуються проекти діалогу та спільних дій у запропоноване рішення як частина ширшого стратегічного плану. Процеси діалогу та спільних дій навряд чи швидко вирішать більші проблеми (напр., напруженість у громадах), адже для таких проектів потрібен час для побудови довіри та налагодження відносин між спільнотами.

Під час вироблення своєї позиції держава повинна брати до уваги виявлену проблему, очікувані результати діалогу і проектів спільних дій, обсяг державних інвестицій, який може знадобитися, а також сталість такої участі. Держави повинні враховувати те, як їх сприймають і чи довіряють їм інші зацікавлені сторони, а також те, які очікування можуть виникнути від проектів і чи мають вони достатньо часу та фінансових ресурсів для їх задоволення.

Крім того, кожна держава повинна розглянути можливість створення власних індикаторів дотримання прав людини у сфері СРП: структурні індикатори (органи/інституції, звичаї, закони, традиції тощо), індикатори внутрішнього процесу (політики, процедури, практики, бюджети і потенціал, включаючи релігійну грамотність державних службовців тощо), а також індикатори результатів/ефективності (конкретні дані про те, наскільки добре держава забезпечує дотримання СРП для всіх у цьому суспільстві). Відстежуючи прогрес у такий спосіб, можна виявити сфери, які потребують вдосконалення. Державам також слід розглянути питання про те, хто може найкраще допомогти їм у процесі вимірювання ефективності, з якими зацікавленими сторонами їм слід консультиватися і який формат зворотного зв'язку може бути найбільш прийнятним.

Призначаючи представників для координації підтримки проведення консультацій, спільних дорадчих органів і процесів діалогу з суб'єктами СРП, держави повинні шукати осіб з глибоким розумінням прав людини, в тому числі СРП, і з хорошою релігійною грамотністю. Вони також повинні виділяти ресурси

для навчання персоналу, який працює над питаннями СРП. Представники держави повинні докласти зусиль для розуміння специфічних релігійних і культурних особливостей громад, що беруть участь у діалозі, а також динаміки всередині них і між ними. Ефективна взаємодія з релігійними спільнотами або громадами, які дотримуються певних переконань, також вимагає від представників держави розуміння концепції “живої релігії”, тобто того, як люди сповідують і переживають релігію у своєму повсякденному житті, а також усвідомлення різноманітності та складності деяких релігійних спільнот. За наявності вільного і зробленого за своєю волею запрошення посадовці можуть відвідувати місця здійснення культу, громадські заходи або ознайомитися з іншими практиками, щоб побачити діяльність громади, не надаючи при цьому перевагу жодній з них.

Наступний розділ пропонує низку питань, на які варто звертати увагу під час розробки проектів (або конкурсів на отримання фінансування) для підтримки діалогу та спільних дій між представниками різних релігій або переконань. Важливо зазначити, що ці питання слугують виключно орієнтиром. У деяких випадках менш комплексні підходи з боку менших організацій можуть мати більший потенціал для позитивних змін і їх не слід повністю відкидати. У таких випадках державам краще використовувати відповідні інструменти оцінки, щоб зрозуміти, де менші організації можуть потребувати додаткової підтримки, а також варто вступати з ними в дискусію для заохочення і сприяння їх розвитку.

5.1. ПРОЦЕС РОЗРОБКИ КОНКУРСУ ДЛЯ ОТРИМАННЯ ФІНАНСУВАННЯ

5.1.1. Консультації та спільні дорадчі органи

Перш ніж приймати рішення щодо тематики, технічного завдання, доступного фінансування чи іншої практичної підтримки ініціатив, державам слід організувати консультації за участю спільнот, які сповідують певну релігію чи переконання, щоб зрозуміти проблеми, пов'язані зі свободою релігії або переконань, потенційну напруженість, яку ці ініціативи можуть допомогти зменшити, а також спроможність цих діячів реалізовувати проекти. Держави також можуть захотіти формалізувати процес консультацій шляхом створення інклюзивних дорадчих органів для надання рекомендацій щодо процесів, наскрізних питань, що викликають занепокоєння, або мови.

Справжні консультації дають можливість висловитися кожному і створюють можливості почути і вислухати всі зацікавлені сторони. Держава не повинна обмежувати свою участь лише тими групами, які погоджуються з позицією уряду або утримуються від його критики. Консультації повинні надавати можливості для навчання для всіх учасників. Крім того, там, де держави регулярно ведуть діалог з усіма спільнотами, які сповідують певну релігію чи переконання, на рівних умовах, вони матимуть краще розуміння того, які проблеми можуть бути покращені або вирішені шляхом діалогу, а також як сприяти такому діалогу з подальшою перспективою для спільних позитивних дій.

Перед оголошенням, окрім консультацій, держави повинні оприлюднити проект конкурсу для отримання фінансування для зворотного зв'язку з громадськістю. Чим прозорішим буде процес і його охоплення, тим більша ймовірність того, що буде досягнуто широкого залучення. Як правило, там, де передбачається державне фінансування, повинні застосовуватися стандартні процедури прозорості та відповідальності.

Відповідно до принципу “не нашкодь” винятком з повної прозорості може стати ситуація, коли за результатами оцінки виявлено високий рівень напруженості між спільнотами, а тому державам може знадобитися обмеження обсягу комунікації на ранній стадії, оскільки це може негативно вплинути на участь окремих зацікавлених сторін і підірвати процес діалогу.

Разом з тим, хоча держави і повинні всіляко сприяти постконфліктному діалогу з міжконфесійними та міжрелігійними компонентами задля примирення, вони не повинні підтримувати проекти за участю осіб, які особисто брали участь у розпалюванні ворожнечі або відкритій дискримінації щодо інших суб'єктів.

5.1.2. Формулювання оголошення про конкурс для отримання фінансування

Оголошення про конкурс має містити перелік конкретних заходів, які будуть профінансовані (зазвичай це робиться за тематичним принципом), а також перелік потенційних заявників та умови участі у конкурсі. Наприклад, у оголошенні може зазначатися, що фінансування надається для організації діалогу між людьми, які сповідують різні релігії чи переконання, задля налагодження здорових відносин між спільнотами, відзначених довірою та повагою. Однак ініціативи можуть мати й інші пріоритети або цілі, зокрема сприяти просуванню СРП або більш загальному просуванню прав людини, розбудові згуртованих громад, миробудівництву чи іншим діям, спрямованим на покращення життя суспільства.

5.1.3. Ключові питання для тематичного підходу

- Над якими тематичними результатами працюють інші підрозділи або робочі групи в суміжних інституціях у рамках своїх проєктів (напр., згуртовані громади, розбудова миру або просування прав людини)? Чи є якісь перетинання або уроки, які можна врахувати
- Які ризики пов'язані з певним тематичним підходом або тим, як він узгоджується чи перетинається з іншими політичними пріоритетами? Наприклад, чи схвалюватимуть спільноти, які сповідують певну релігію чи переконання, пріоритети та умови державного фінансування? Чи зможуть потенційно “найкращі” учасники подати заявку і зробити вагомий внесок?

5.2. ОЦІНКА ЗАЯВОК

Цілі та результати будь-якого проєкту зазвичай оцінюються за заздалегідь встановленими критеріями, такими як цілі, оригінальність, якість, доречність, сталість, узгодженість, здійсненність, зрозумілість, повнота, мотивація або різноманітність. Саме за такими критеріями повинні оцінюватися і заявки на фінансування, які спрямовані на залучення громад та зацікавлених сторін до діалогу та спільних дій з метою просування СРП, а також інших прав. Держави повинні чітко визначати, на чому ґрунтується пропозиція (чи включає заявка комплексне картування) і як вона буде реалізована. Також дуже важливо враховувати ризики проєкту та потенційну шкоду, яку він може завдати.

5.2.1. Картування

Заявки повинні містити детальну схему зацікавлених сторін, а також опис існуючих або попередніх проєктів, пов'язаних з питаннями, які розглядаються в заявці. Оцінку слід здійснювати порівнюючи дані з результатами власного картування держави.

5.2.2. Ключові питання для забезпечення обґрунтованих пропозицій:

- Наскільки заявник знайомий з процесом ведення ефективного діалогу та спільних дій? Яка його роль у проєкті?
- Чи проводив заявник консультації або створював спільні дорадчі органи, щоб зрозуміти, як зацікавлені сторони сприймають проблему, на вирішення якої спрямований проєкт?
- Наскільки добре заявник розуміє контекст, в якому живуть релігійні спільноти і громади, які дотримуються певних переконань? Чи були враховані при формулюванні пропозиції відмінності всередині спільноти, такі як стать, вік тощо? Чи

існують потенційні бар'єри (наприклад, дискримінація або порушення прав), які можуть перешкодити заявнику взяти участь у конкурсі?

- Наскільки заявник обізнаний із зацікавленими сторонами, які працюють у сфері діалогу та спільних дій між представниками різних релігій або переконань або задля просування СРП, а також про їхній вплив (напр., в рамках парламентських груп; багатонаціональних форумів діалогу або з питань свободи релігії або переконань; міжнародних конфліктів/подій з релігійними факторами, які мають вплив на місцеві громади, організації громадянського суспільства, релігійні групи або місцевих активістів)?

5.2.3. Реалізація проекту

Формальний і неформальний діалог слід розглядати як взаємодоповнюючі заходи, і обидва вони мають бути враховані при розробці стратегій у цій сфері. Загальна мета ініціативи має бути спрямована на включення в суспільство всього спектру спільнот, які сповідують певну релігію або переконання. Діалог і спільні дії мають бути конструктивно пов'язані з унікальним життєвим досвідом тих людей, яких торкнулася проблема, на вирішення якої спрямована ініціатива. У цьому можуть допомогти дані перепису населення, якщо вони доступні. На наступному етапі може бути доцільним розглянути, чи заявка надходить лише від однієї спільноти, яка сповідує певну релігію або переконання, чи від широкої коаліції або мережі груп; чи включає вона авраамічні та/або неавраамічні, теїстичні та/або нетеїстичні/атеїстичні групи.

Хоча держави повинні прозоро та об'єктивно встановлювати критерії оцінки заявок, вони не повинні використовувати своє фінансування для контролю над розвитком процесів діалогу; заявники, такі як громади, організації та окремі особи, повинні зберігати остаточний контроль над своїми ініціативами, включно з реалізацією, учасниками та цілями.

Існує кілька реальних викликів, на які заявники повинні звернути увагу на ранній стадії розробки будь-якого проекту. Один із них полягає в тому, що діалог і спільні дії часто приваблюють людей, які вже брали участь у подібних проектах. Ймовірно, варто розглянути доцільність залучення учасників, які не так часто асоціюються з подібними ініціативами, але мають глибоке розуміння теми, зокрема, науковців або практиків, які працюють над питаннями у галузі СРП.

У той же час, існує тенденція до залучення у діалогові заходи тих, хто має освіту та навички для формулювання своїх ідей; це, як правило, більш досвідчені професійні люди. Важливо, щоб держави враховували це у своїй інформаційно-просвітницькій

роботі, а заявники демонстрували, що вони усвідомлюють цю динаміку, і розглядали різні форми діалогу для покращення залучення і розширення різноманітності групи. Це може включати різні форми сприяння діалогу для активного залучення всіх зацікавлених, наприклад, через надання можливості тим, хто не може бути присутнім, зробити свій внесок у письмовій формі, або ж завдяки перекладу на іншу мову або мову жестів тощо.

5.2.4. Ключові питання, пов'язані з реалізацією проекту

- Проекти часто залежать від того, чи учасники можуть брати участь у структурованих розмовах щодо конкретних питань. Наскільки це доступно для тих, хто бере участь нерідною мовою, або для людей з інвалідністю? Який вплив це може мати на процес? Як заявник намагався подолати такі перешкоди?
- Чи розглядав заявник можливий опір з боку (напр., світських) організацій щодо ідеї співпраці з представниками різних спільнот, які сповідують певну релігію або переконання, і навпаки, які є стратегії пом'якшення цієї протидії?
- Потенційні учасники іноді можуть помилково вважати, що для участі їм потрібен високий рівень наукових знань про релігію або переконання. Це рідко є необхідним. Як пропозиція буде розроблятися та просуватися, щоб гарантувати, що потенційні учасники не відмовляться від участі?
- Якщо проект спрямований на молоду аудиторію, як при його розробці враховане подолання деяких проблем сприйняття, які пов'язані з діалогом і спільними діями між представниками різних релігій або переконань?
- Результатом діалогу та спільних дій дуже часто є обмін знаннями та нові ідеї. Чи існують креативні рішення, які краще підходять для проведення, фіксації та поширення результатів, ніж сухі звіти та письмові публікації? (Це може включати інформацію різними мовами меншин, зручні для читання формати та цифрову доступність).
- Розглядаючи можливість використання більш креативних рішень, чи врахував заявник те, як це може сприйматися цільовою аудиторією? Чи існують рішення, які з більшою ймовірністю відвернуть потенційних бенефіціарів від участі (напр., організація заходу та порядок денний на кшталт конференцій на протипагу заходу із високим рівнем залученості, де всі перебувають у рівних умовах і результат створюється спільно), розуміючи, що різним учасникам може бути комфортно з різними підходами?
- Як пропонується забезпечити безпеку або нейтральність використовуваних просторів для учасників?

- Які розумні пристосування було інтегровано, щоб врахувати особливості груп, які беруть участь, і закласти підґрунтя для спільних дій?

5.3. ВИМІРЮВАННЯ ВПЛИВУ ТА УСПІХУ

Перш ніж приймати рішення про виділення фінансування, необхідно визначити, чи спрямований проект на зміни через діалог і спільні дії між представниками різних релігій або переконань задля сприяння більшій толерантності, повазі та взаєморозумінню. Держави повинні забезпечити, щоб проекти, які вони фінансують, включали адекватну оцінку і могли вимірювати успіхи та виклики. Це дозволяє вносити зміни в проекти в процесі їх реалізації і має безпосередній вплив на сталість їхніх результатів.

Хоча економічна ефективність є виправданим прагненням держав, які розглядають запити на фінансування, результати, цінність і довгостроковий вплив процесів діалогу можуть бути не одразу помітними і не піддаватися кількісній оцінці. Деякі ініціативи можуть вирішити нагальні практичні питання, що становлять взаємний інтерес, тоді як інші можуть принести видимі вигоди лише з часом. Також може бути важко встановити прямий причинно-наслідковий зв'язок між діяльністю, що є результатом діалогу, та результатами проекту на рівні суспільства. Однак, це не означає, що нічого не слід вимірювати; держави повинні мати змогу оцінити, чи були кошти використані належним чином. Пропозиції щодо проектів діалогу та спільних дій повинні включати непрямі вимірювання для оцінки прогресу, зокрема, за допомогою комплексних індикаторів та опитувань щодо навичок або сприйняття.

5.3.1. Ключові питання, пов'язані з вимірюванням впливу та успіху

- Чи застосував заявник логічну модель, чи запропонував конкретне розуміння того, на досягнення яких результатів спрямований процес, і як можна оцінити прогрес або відсутність прогресу?
- Чи має проект чітке розуміння проблеми, на вирішення якої він спрямований?
- Чи було розроблено чітке формулювання основних цілей проекту? Наприклад, не залежно від мети, чи спрямовані цілі на окремих учасників, ширші спільноти або широкі суспільні зміни, такі як правова реформа.
- Чи має проект чітку структуру результатів, які сприятимуть досягненню цих цілей?
- Чи в проекті зазначено те, як він має намір досягти своїх цілей?

- Які ключові припущення лежать в основі цього проекту?
- Які ризики були визначені, що можуть обмежити успіх проекту, і чи є “план Б”? Чи був проведений базовий SWOT-аналіз¹⁰⁸ або PESTLE-аналіз?¹⁰⁹ Наприклад, заявники можуть звернути увагу на такі фактори, як конфлікти в інших країнах, що мають компоненти, пов’язані з релігією чи переконаннями, і які можуть поставити під загрозу реалізацію місцевих ініціатив, де громади опосередковано ототожнюють себе з “одновірцями” із-за кордону.
- Як заявник інтегрував моніторинг та оцінку в дизайн свого проекту?
- Які якісні та кількісні показники були обрані?
- Чи є це процесом постійної оцінки, що дозволяє адаптувати проект, чи це одноразовий захід?
- Чи можуть оціночні заходи застосовуватися протягом усього періоду реалізації проекту і слугувати орієнтирами для майбутніх ініціатив? (Ці індикатори демонструють, де проекти були успішними, а заявники навіть можуть запропонувати, як їх покращити. Подібні приклади можуть включати: кількість діалогів, різноманітність учасників, кількість спільних заяв, зроблених за певний період, оцінку сприйняття учасників через інтерв’ю або кількість адвокаційних взаємодій з державними суб’єктами щодо питань СРП. Малоімовірно, що якийсь один індикатор буде достатнім для правильного розуміння впливу проекту, але кілька показників, взятих разом, можуть допомогти вибудувати більш цілісну картину).
- Чи обґрунтовує заявник сталість результатів проекту достатнім чином та які подальші кроки передбачаються?

ЧАСТИНА 6

КОНТРОЛЬНИЙ СПИСОК ДЛЯ ДЕРЖАВ

“ Чи враховували ви набір навичок, потенціал і досвід вашої команди для досягнення успішних результатів? ”

ЧАСТИНА 6

КОНТРОЛЬНИЙ СПИСОК ДЛЯ ДЕРЖАВ

Діалог і спільні дії між представниками різних релігій або переконань, можуть відбуватися на різних рівнях. Цей контрольний список містить поради для держав, які прагнуть створити сприятливе середовище для підтримки таких ініціатив, що включають, але не обмежуються такими питаннями:

ОЦІНКА ПОТРЕБ

01

Проблема, яку потрібно вирішити, і бажаний результат

Розглядаючи проблему, яку ви прагнете вирішити, чи був проведений ситуаційний аналіз для розуміння широкого контексту?

- Яку потребу ви намагаєтеся вирішити?
- Чому ви вирішили зосередитися саме на цій проблемі?
- Які основні причини цієї проблеми?
- Яким є бажаний результат/мета у вирішенні цієї конкретної проблеми?
- Чи сумісний цей результат/ціль з просуванням СРП, а також інших прав людини?
- Як ви вважаєте, чому діалог або ініціативи спільних дій сприятимуть вирішенню цієї проблеми?
- Що конкретно повинно змінитися в майбутньому порівняно з сьогоднішнім станом?
- Які основні припущення лежать в основі цієї потенційної ініціативи діалогу?

02

Пріоритетність та правові зобов'язання

Розмірковуючи над проблемою, яку ви прагнете вирішити, чи були враховані юридичні наслідки реагування?

- Чи має держава юридичний обов'язок реагувати на проблему, про яку йдеться?
- Якщо немає юридичного обов'язку реагувати, яка додана цінність дій держави у цій сфері?
- Чи існують інші юридичні рамки, що регулюють взаємодію держави з спільнотами, які сповідують певну релігію або переконання, що можуть вплинути на будь-які ваші потенційні ініціативи?
- Чи існують ризики через залучення держави у цю сферу?
- Чи може якийсь інший, недержавний актор мати кращі можливості для реагування?
- Після проведення оцінки очікуваних заходів із залученням держави для вирішення виявленої проблеми згідно з принципом “не нашкодь”, чи є залучення держави кращим рішенням?
- Чи є вирішення цієї проблеми/внесок в цю сферу довгостроковим пріоритетом, чи пріоритети можуть змінитися (якщо так, то що це означає з точки зору можливих результатів?)

03

Стратегічна відповідність

Зважаючи на проблему, яку ви прагнете вирішити, чи врахували ви те, як вона пов'язана з більш широкою діяльністю держави, її цілями та результатами?

- Як ця мета вписується в ширшу державну стратегію?
- Яка діяльність інших колег/державних органів сприяє досягненню/підриває цю мету?
- Чи державний орган, в якому ви працюєте, є найбільш відповідним для досягнення цієї мети?
- Як ви будете інформувати колег про дії у цій сфері?
- Які конкретні кроки ви зробите для досягнення мети?
- Які ще кроки ви плануєте зробити і в які терміни?
- Чи всі ці кроки узгоджуються між собою як частина ширшої стратегічної концепції?
- Які можливі небажані наслідки такої ініціативи?
- Хто виграє чи програє від таких ініціатив?

04

Сприйняття держави

Чи враховувалося при розробці ініціативи те, як ваша держава сприймається потенційними учасниками з різних спільнот, які сповідують певну релігію або переконання?

- Чи довіряють державі ті, кого вона хоче залучити до співпраці, як об'єктивному та неупередженому партнеру?
- Чи існує релігія або переконання, яким надається перевага?
- Як держава загалом діяла і реагувала в минулому щодо захисту прав людини осіб, які належать до спільнот, які сповідують певну релігію або переконання?
- Яким є досвід держави у дотриманні прав людини для всіх?
- Чи функціонує верховенство права і чи може кожна людина розраховувати на справедливе та рівне ставлення без дискримінації за будь-якою ознакою з боку держави?
- Які труднощі/можливості можуть виникнути з огляду на сприйняття держави?
- Чи протидіють державні суб'єкти стереотипам/упередженням спільнот, які сповідують певну релігію або переконання, у публічних заявах та інших комунікаціях, особливо на теми, що викликають поляризацію чи соціальну напруженість? Чи, навпаки, державні суб'єкти відсторонюються, замовчують або поширюють їх?
- Чи забезпечують держави під час комунікації або реагування на важливі міжнародні або геополітичні події, щоб їхні дипломатичні, гуманітарні чи юридичні заходи були інклюзивними і не сприймалися як дискримінаційні?

05

Картування ініціативи та зацікавлених сторін

При розгляді дизайну ініціативи, наскільки актуальним є ваше розуміння подібної діяльності та зацікавлених сторін у вашій країні?

- Чи існують інші релігійні та/або світські суб'єкти та/або процеси, які вже працюють над вирішенням цієї проблеми?
- Чи були започатковані інші ініціативи діалогу чи спільних дій між представниками різних релігій або переконань для вирішення цієї чи інших потреб у вашому контексті чи в подібних контекстах?
- Чи є у вас дані перепису населення, які дають уявлення про релігійний склад країни?
- Чи знаєте ви про склад релігійних меншин або меншин, які дотримуються певних переконань, у вашій країні?

06

Врахування локальних суперечок і напруженості

При розгляді дизайну ініціативи, як ви враховуєте досвід різних віросповідань та громад, які дотримуються певних переконань, що мають стосунок до вашої держави?

- Чи розглядали ви ширші виклики, з якими можуть зіткнутися спільноти?
- Чи брали ви до уваги загальний дисбаланс влади між відповідними суб'єктами, що сповідують певну релігію або переконання, які могли б бути залучені до діалогу?
- Чи існує поточний конфлікт або соціальна напруженість, які впливають на учасників?
- Як формується ця напруженість і які потенційні наслідки структурної дискримінації та насильства для певних спільнот?
- Чи відіграють ЗМІ у вашій державі роль у розпалюванні напруженості/підтриманні миру?
- Чи всі спільноти, які сповідують певну релігію або переконання, погодяться з цим?
- Чи є (сприймається) держава прихильною до тієї чи іншої групи, чи вона виступає неупередженим гарантом дотримання прав людини та основоположних свобод для всіх?

ВНУТРІШНЯ ГОТОВНІСТЬ

07

Внутрішня діагностика та готовність діяти

Готуючись до розширення діалогу або спільних дій, чи враховували ви набір навичок, потенціал і досвід вашої команди для досягнення успішних результатів?

- Чи ваша команда та/або колеги, які працюють у державних структурах, загалом взаємодіють зі спільнотами, які сповідують певну релігію або переконання?
- Чи маєте ви або ваші колеги досвід і інструменти для взаємодії з різними сегментами різних спільнот, які сповідують певну релігію або переконання?
- Якщо так, то наскільки ефективними є ці інструменти?
- Чи матиме місце внутрішній опір ідеї здійснення діяльності у цій сфері або взаємодії з певними суб'єктами/спільнотами?
- Наскільки різноманітною є ваша команда і чи можете ви отримати користь від цієї різноманітності у вашій роботі?
- Чи потрібен вам або вашій команді додатковий бюджет, потенціал, системи або тренінги, зокрема з прав людини, ненасильницького спілкування, медіації та релігійної грамотності, для виконання роботи в цій сфері? Чи існують прогалини в знаннях або сфері, які потребують подальшого дослідження?
- Які фактори можуть посилити вашу спроможність здійснювати нагляд за роботою, пов'язаною із залученням спільнот, які сповідують певну релігію або переконання (і не лише з "релігійних" питань), та забезпечити дотримання підходу, що заснований на правах людини?

08

План дій

Під час підготовки до надання підтримки проектам діалогу або спільних дій, чи було належним чином задокументовано і чітко сформульовано мету і майбутній напрямок підтримки, а також визначено, як виглядатиме успіх?

- Чи визначили ви дії, необхідні для досягнення мети?
- Чи знаєте ви, яку підтримку ви готові запропонувати і як ви будете звертатися до спільнот, які сповідують певну релігію або переконання, та інших суб'єктів громадянського суспільства?
- Чи врахували ви ризики, пов'язані із запропонованими вами діями?
- Чи сформували ви реалістичний бюджет? Як/коли ви будете вимірювати свій успіх?
- Як ви будете відслідковувати та оцінювати прогрес у досягненні ваших стратегічних цілей, підтримуючи діалог та спільні дії між представниками різних релігій або переконань?
- Чи маєте ви комплексний перелік індикаторів?
- Чи будете ви враховувати зворотний зв'язок від інших зацікавлених сторін?
- Як ви будете вносити корективи, щоб адаптувати свій підхід, вчитися на власному досвіді та постійно вдосконалюватися?
- Наскільки сталим є ваш план?

09

Підготовка чітких каналів комунікації

Готуючись до взаємодії з суб'єктами задля сприяння діалогу та спільним діям, чи налагодили ви процес донесення інформації про ініціативу до різних зацікавлених сторін?

- Чи існують координаційні центри або контактні особи, які працюють зі спільнотами, які сповідують певну релігію або переконання, що можуть прозоро координувати комунікацію з боку держави, а також отримувати та відповідати на запитання від таких спільнот або громад та/або суб'єктів громадянського суспільства, які беруть участь у діалозі та спільних діях між представниками різних релігій або переконань?
- Чи є контактні особи неупередженими і чи ставляться вони до всіх спільнот однаково?
- Чи існують мовні та комунікаційні бар'єри, які потрібно подолати, або певні типи мови, яких слід уникати? Чи є мова гендерно чутливою?
- Які канали зворотного зв'язку допоможуть вам оцінити чутливість і неупередженість (уявну і реальну) контактних осіб?

10

Підготовка відповідних майданчиків

Готуючись до проведення консультацій, спільних засідань дорадчих органів, підтримки діалогу або спільних дій, чи враховували ви практичну логістику для учасників?

- Чи розглядали ви можливість забезпечити нейтральний фізичний та/або онлайн-простір?
- Чи враховували ви такі фактори, як розсадка та використання звернень, щоб запобігти створенню враження асиметрії влади або образам, а також доступність та пристосованість для осіб з інвалідністю та інших груп з особливими потребами?
- Чи розглядали ви вплив організації заходів у віртуальному просторі?
- Чи уможливить це різноманітність учасників?
- Чи замислювалися ви над питаннями конфіденційності та захисту даних, а також над тим, як створити безпечний простір, в якому кожен присутній може вільно висловлюватися, не побоюючись репресій/цькування?

ВЗАЄМОДІЯ ЗІ СПІЛЬНОТАМИ, ЯКІ СПОВІДУЮТЬ ПЕВНУ РЕЛІГІЮ АБО ПЕРЕКОНАННЯ

11

Робота зі спільнотами, які сповідують певну релігію або переконання, а також іншими представниками громадянського суспільства

Якщо йдеться про суб'єктів, з якими вам потрібно проконсультуватися або яких ви хотіли б заохотити до участі у діалозі або спільних діях, що фінансуються/підтримуються державою, задля досягнення успіху, чи маєте ви чітко сформульований підхід до налагодження контактів і взаємодії з цими зацікавленими сторонами?

- Кого може зацікавити державна підтримка або на кого вона може здійснити вплив?
- Чи була/буде у них можливість поділитися своєю точкою зору, і як ви забезпечите, щоб їхні голоси були почуті?
- Чи ви обмежуєте участь лише тими, хто погоджується з позицією уряду або утримується від його критики?
- Чи мали громади можливість самостійно обирати учасників/представників для участі у зустрічах за сприяння держави і чи мали час знайти відповідних співрозмовників?
- Чи враховували ви фактор мови, яку використовували у спілкуванні, та його вплив на тих, хто бере участь у ньому (офіційні лідери/неформальні суб'єкти, жінки, молодь, громади більшості, меншини тощо)? Чи намагалися ви забезпечити врахування релігійних свят при встановленні крайніх термінів і зробити ваші повідомлення легко зрозумілими, щоб процес був якомога прозорішим і мав максимальний вплив?
- Чи поширювали ви інформацію через існуючі мережі, що працюють у сфері розбудови миру, прав людини та СРП, а також через багатоконфесійні мережі та мережі громадянського суспільства, які можуть включати представників та організаційні структури спільнот, які сповідують певну релігію або переконання?
- Чи враховували ви різні способи отримання інформації різними верствами населення, щоб переконатися, що вона досягне їх, зокрема шляхом адаптації комунікації або інвестування додаткових ресурсів в інформаційно-просвітницьку роботу?

12

Інклюзивна та рівна участь у процесах, що підтримуються державою

Розмірковуючи про те, як інклюзивні практики (особливо щодо релігії, віку та гендеру) інтегровані у державні процеси, які виклики можуть виникнути при взаємодії з місцевими спільнотами, які сповідують певну релігію або переконання, та їхніми лідерами?

- Чи регулярно ви запрошуєте представників різних релігій або переконань до участі у дискусіях та державних процесах з різних питань, що їх стосуються (не лише релігійних), разом з іншими зацікавленими представниками суспільства, а також робите запити щодо їх позиції з нагальних питань для суспільства в цілому (до того, як розпочинаються відповідні процеси)?
- Яких заходів ви вживаєте для забезпечення інклюзивності процесів, наприклад, шляхом забезпечення рівного представництва за віком та гендерною ознакою, включно з можливістю брати участь в обговореннях і впливати на результат?
- Як ви можете сприяти тому, щоб громади, які не мають формальних структур, були почуті?
- Як ви забезпечуєте те, що учасники почувуються у безпеці і можуть комфортно висловлювати свої погляди на заходах з особистою присутністю, що відбуваються за державного сприяння, незалежно від того, чи представляють вони традиційні чи нові, великі чи малі, теїстичні, нетеїстичні чи атеїстичні спільноти, чи ідентифікують себе за іншими ознаками, такими як “раса”/етнічна приналежність, гендер, чи перебувають на перетині кількох характеристик ідентичності?
- Чи проводяться консультації, спільні засідання дорадчих органів або заходи з особистою присутністю у відповідні дати та у зручний час для максимальної кількості зацікавлених сторін?
- Чи добре підготовлені фасилітатори/модератори діалогу та чи обізнані вони з контекстом/проблематикою СРП та динамікою влади у конкретному середовищі, в якому вони будуть фасилітувати?
- Чи враховуєте ви потреби малих, менш структурованих груп щодо можливості подавати заявки на фінансування проектів та керувати ними, чи ваші вимоги є занадто обтяжливими?
- Чи враховуєте ви вплив, який може здійснити надання підтримки певним групам, наприклад, заохочення проектів жінок або проектів спрямованих на жінок чи молодь, і чи буде це корисним?

13

Інтеграція підходу, заснованого на правах людини, у будь-яку взаємодію зі спільнотами, які сповідують певну релігію або переконання

Беручи до уваги те, як підхід, заснований на правах людини, інтегрований у державні процеси, які виклики можуть виникнути при взаємодії з місцевими спільнотами, які сповідують певну релігію або переконання, та їхніми лідерами?

- Чи поважаєте ви права всіх людей, які сповідують різні релігії або переконання, без дискримінації?
- Чи повністю ви інтегрували підхід, заснований на правах людини, у критерії, що використовуються для оцінки того, чи варто підтримувати проект або ініціативу з діалогу та спільних дій?
- Чи взаємодієте ви зі спільнотами у спосіб, відкритий для всього розмаїття теїстичних, нетеїстичних та атеїстичних суб'єктів, які сповідують різні релігії або переконання?
- Чи перевіряєте ви, чи ті, хто стверджує, що представляє спільноту, дійсно є легітимними представниками цієї спільноти?
- Чи перевіряєте ви, чи в постконфліктних ситуаціях ті, кому надається підтримка для участі в консультаціях, спільних дорадчих органах або отримання фінансування чи визнання у вигляді нагород/премій, особисто не брали участь у розпалюванні ворожнечі або відкритій дискримінації щодо інших суб'єктів?

14

Платформи для поширення кращих практик та заохочення удосконалення

Чи розглядаєте ви можливість створення нових партнерств між спільнотами у вашій державі, які сповідують певну релігію або переконання, шляхом проведення діалогу або спільних дій?

- Чи пропонуєте ви можливості для створення мережі однодумців та організацій, які працюють над діалогом та спільними діями?

СТВОРЕННЯ СПРИЯТЛИВОГО СЕРЕДОВИЩА

15

Забезпечення того, щоб освітня політика активно сприяла дотриманню прав людини, включаючи повагу до СРП і визнання плюралізму та різноманітності релігійних поглядів або переконань

Якою мірою враховано питання щодо впливу державної освіти на здатність спільнот, які сповідують певну релігію або переконання, робити позитивний внесок у процеси діалогу або спільних дій у розробці будь-якої запланованої ініціативи?

- Чи ефективно ви впроваджуєте освітню політику, спрямовану на зміцнення поваги, просування та захист прав людини, а також на боротьбу з упередженим ставленням та концепціями, несумісними з принципами СРП?
- Чи гарантуєте ви, що ваші освітні системи та навчальні програми сприяють кращому розумінню та повазі до різних релігій чи переконань, підтримці плюралізму та розмаїття релігійних поглядів або переконань, а також важливості дотримання людської гідності, притаманної кожній людині?

16

Протидія ненависті та запобігання злочинам на ґрунті ненависті

Якою мірою враховано вплив політики запобігання злочинам на ґрунті ненависті у вашій державі у розробці будь-якої запланованої ініціативи? Зокрема, як ця політика може вплинути на здатність спільнот, які сповідують певну релігію або переконання, робити позитивний внесок у діалог або спільні дії?

- Чи оперативно ви виступаєте проти будь-якої пропаганди ненависті, що є підбурюванням до дискримінації, ворожнечі або насильства за ознакою релігії чи переконань або на перетині з іншими ознаками?
- Чи визнаєте ви публічно шкоду, якої зазнають спільноти, які сповідують певну релігію або переконання, через певні форми вираження поглядів, що можуть не досягати порогу для настання кримінальної/юридичної відповідальності, але все одно посиляють сигнал про виключення?
- Чи є належним правове регулювання злочинів на ґрунті ненависті?
- Чи реагуєте ви рішуче на злочини на ґрунті ненависті, коли вони трапляються?
- Чи збираєте ви дезагреговані дані про злочини на ґрунті ненависті та чи використовуєте їх для формування подальшої політики реагування?
- Чи надаєте ви належну підтримку жертвам ненависті (на додаток до кримінального переслідування за злочини на ґрунті ненависті чи підбурювання до насильства), зокрема психосоціальну підтримку, або збільшуєте фінансування заходів на підтримку жертв на низовому рівні чи на рівні громади?

17

Забезпечення неупередженості, прозорості та підзвітності у підтримці ініціатив діалогу

Яким чином враховано підходи вашої держави до проведення місцевих тендерів, а особливо відповідний досвід спільнот, які сповідують певну релігію або переконання, у розробці будь-якої запланованої ініціативи?

- Чи виступаєте ви як неупереджений гарант в рамках будь-якого процесу фінансування?
- Чи мають державні службовці, які працюють зі спільнотами, які сповідують певну релігію або переконання, належну підготовку і чи ефективно та неупереджено взаємодіють із представниками певних релігій або переконань?
- Чи можуть спільноти, які сповідують певну релігію або переконання, та інші зацікавлені сторони ставити запитання та отримувати відповіді у розумні строки щодо будь-яких процесів підтримки/фінансування?
- Чи забезпечили ви повну прозорість та підзвітність під час розробки умов фінансування, адміністрування, оцінки, звітності про вплив та подальших заходів?
- Чи включили ви оцінку зацікавлених сторін до програми підтримки/фінансування, яку будете впроваджувати?

18

Забезпечення наочності позитивних ініціатив на різних рівнях (у тому числі за кордоном)

Які можливості та переваги існують для просування діалогу та спільних дій за участю держави на місцевому рівні у рамках різних форумів (у тому числі міжнародних)?

- Чи наводите ви позитивні приклади діалогу та спільних дій між спільнотами, які сповідують певну релігію або переконання, і чи робите відповідні заяви на підтримку ініціатив, де групи працюють разом над вирішенням конкретних проблем у рамках прав людини?
- Якщо ні, то чи можете ви це розглянути і на яких майданчиках?
- Чи розглядали ви можливість відзначення людей або організацій, які беруть участь в успішних проектах спільних дій?

ЧАСТИНА 7

ВИСНОВОК

“ Процеси діалогу та спільних дій не є швидким вирішенням проблем і мають бути частиною довгострокової стратегії. ”

ЧАСТИНА 6

ВИСНОВОК

Цей посібник показав, що держави не повинні очолювати або керувати процесами діалогу та спільних дій між спільнотами, які сповідують певну релігію або переконання, однак, існує кілька вагомих причин, чому вони повинні розглянути можливість підтримки таких процесів як важливих складових мирного та плюралістичного суспільства. Важливість діалогу також неодноразово підтверджувалася державами-учасницями ОБСЄ. Стандарти прав людини та зобов'язання ОБСЄ не мають покрокового плану впровадження; такий універсальний підхід не враховував би специфіку різних контекстів, потреб і чутливих питань. Однак, цей посібник запропонував низку рекомендацій щодо того, як держави можуть відігравати важливу роль у підтримці процесів діалогу та спільних дій між спільнотами, які сповідують певну релігію або переконання. У ньому також обговорено кілька факторів, які держава повинна враховувати, визначаючи, що і як підтримувати.

Процеси діалогу та спільних дій не є швидким вирішенням проблем і мають бути частиною довгострокової стратегії. У цьому посібнику підкреслено, наскільки важливо, щоб держави проводили внутрішню рефлексію і були готові долучитися до підтримки таких ініціатив у стратегічний та значущий спосіб. У ньому також окреслено ключові фактори, які допомагають створити сприятливе середовище для діалогу та спільних дій: захист, просування та сприяння СРП (разом з іншими правами людини), підхід “не нашкодзь”, неупередженість, доступність та інклюзивність, а також прозорість та відповідальність. Нарешті, посібник містить практичні поради щодо того, як держави можуть брати участь у консультаціях, спільних дорадчих органах та фінансуванні проектів таким чином, щоб оптимізувати їхні результати. У шостому розділі представлено невичерпний практичний контрольний список для держав, який заснований на інформації, поданій у цьому посібнику. У додатках надається стислий виклад інформації, отриманої від держав-учасниць в рамках дослідження, проведеного БДІПЛ для цілей цієї публікації, а також рекомендації для фасилітаторів діалогу.

Цей посібник є частиною роботи БДІПЛ з надання допомоги державам-учасницям ОБСЄ у просуванні, захисті та реалізації прав людини через зміцнення демократичних інститутів, що веде до посилення безпеки. На додаток до цього посібника БДІПЛ пропонує зацікавленим сторонам, у тому числі посадовим особам держав-учасниць ОБСЄ, ознайомитися з іншими ресурсами на веб-сайті БДІПЛ.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК 1

РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ФАСИЛІТАТОРІВ ДІАЛОГУ

Діалог завжди повинен проводитися нейтральним фасилітатором, який може допомогти орієнтуватися у складних дискусіях і заохочувати учасників до певної поведінки/принципів діалогу. Діалоги повинні будувати довіру або сприяти співпраці. Іноді певні питання, винесені на обговорення, подаються як ключові, але в ході дискусії з'ясовується, що існують більш значущі проблеми, табу або виклики, які потребують вирішення. Люди можуть обговорювати позиції, але не розкривати свої інтереси чи потреби. Ті, хто спрямовує діалог, повинні бути готовими до того, що в його процесі виникне потреба змінити напрямок дискусії або необхідність залучити інших суб'єктів.

Продуктивні діалоги часто будуються на основі певних моделей поведінки, які підготовлені фасилітатори можуть допомогти розвинути.

- В умовах діалогу окрема особа ніколи не може по-справжньому представляти всю спільноту, тому фасилітатор повинен заохочувати використання висловлювань від першої особи, наприклад: «Я вважаю...», «З мого досвіду...» тощо.
- Діалог має заохочувати до чесного обміну думками, але водночас, учасники повинні говорити лише про те, чим їм комфортно ділитися.
- Діалог повинен заохочувати учасників слухати один одного, у тому числі давати можливість зосередитися, коли їм може бути важко слухати. Перешкодами для ефективного слухання є: упередження або стереотипи; мовні відмінності або акцент; шум; занепокоєння, страх або гнів; недостатня концентрація уваги; зовнішні чинники, що відволікають увагу. Ефективний фасилітатор сприятиме учасникам на кожному етапі, а також розроблятиме механізми та втручатиметься, щоб забезпечити пом'якшення подібних бар'єрів і, де це можливо, їх подолання.

- Поява чоловічих геронтократичних соціальних норм, стереотипів і мови (напр., заклики поважати старших, коли висловлюється інша думка, або відкидання участі жінок як такої, що не відповідає їхній “ролі”) у процесі діалогу може відштовхнути молодих людей і жінок. Фасилітатор повинен це виявляти та звертати на це увагу.
- Фасилітатори повинні заохочувати учасників до відкритості. Діалог не повинен зосереджуватися на дебатах як грі з нульовою сумою, щоб визначити, хто більш “правий”, а повинен сприяти взаємному навчанню. (Учасники можуть зіткнутися зі звинуваченнями/підозрами з боку власних спільнот, що вони “стануть пристосуванцями” або втратять свою засновану на релігії чи переконаннях ідентичність, що може перешкодити ширшому/глибшому залученню).
- Діалог частіше буває продуктивним, якщо учасники поважають почуття один одного. Учасники можуть не погоджуватися з поглядами інших учасників, але фасилітатор повинен заохочувати і нагадувати їм про повагу до кожної людини та її почуттів. Якщо чийсь почуття зачеплені, фасилітатор повинен дати можливість постраждалій стороні пояснити, чому ця ситуація завдала їй болю. Це створює можливості для навчання.

Фасилітатори повинні заохочувати учасників до вироблення спільної мови або “робочої угоди”, яка детально описує, як вони хочуть працювати. Це дає можливість встановити спільні визначення ключових термінів та обговорити будь-які цілі діалогу, щоб забезпечити рівноправне залучення всіх учасників.

ДОДАТОК 2

ПИТАННЯ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

1. З якої ви держави-учасниці ОБСЄ?
2. Будь ласка, вкажіть ім'я, посаду, організацію та електронну пошту контактної особи для цього опитування.
3. Вкажіть, будь ласка, в яких сферах недержавні суб'єкти залучені до міжконфесійного та міжрелігійного діалогу і партнерства:
  - Сприяння свободі релігії або переконань (напр., робота над забезпеченням безпеки місць здійснення культу, адвокація законодавчих змін у цій сфері, конфіденційність приватної інформації, якою діляться з лідерами громад);
  - Сприяння правам людини, окрім свободи релігії або переконань;
  - Підвищення обізнаності щодо будь-якого неправдивого представлення спільнот, які сповідують певну релігію чи переконання, у засобах масової інформації та/або суспільному житті;
  - Сприяння толерантності та недискримінації;
  - Сприяння культурному життю та/або культурному різноманіттю;
  - Надання соціальних послуг;
  - Освіта у сфері толерантності;
  - Адвокація змін у законодавстві та/або політиці
4. Чи не могли б ви навести кілька прикладів конкретних ініціатив у цих сферах?
5. Будь ласка, надайте інформацію про діяльність, яка сприяє свободі релігії чи переконань через міжконфесійну та міжрелігійну діяльність?

- Які суб'єкти, установи чи організації сприяють цим ініціативам?
  - Які суб'єкти, установи чи організації беруть участь у цих ініціативах (релігійні та/або світські учасники)?
  - в) Який вплив вони мають?
6. Яким чином пандемія COVID-19 вплинула на міжконфесійні та міжрелігійні ініціативи у вашій країні?
  7. Чи з'явилися нові міжконфесійні та міжрелігійні ініціативи внаслідок пандемії COVID-19?
  8. Які заходи проводить держава для підтримки міжконфесійного та міжрелігійного діалогу?
    - Фінансування ініціатив міжконфесійного та міжрелігійного діалогу;
    - Скликання або забезпечення діалогових заходів для такої діяльності;
    - Розбудова потенціалу релігійних та заснованих на переконаннях спільнот;
    - Інше;
    - Держава не бере участі у цій діяльності.
  9. Якщо держава підтримує міжконфесійний та міжрелігійний діалог всередині країни, то як вона це робить? (Наприклад, які державні суб'єкти залучені до цього? Чи існує структурний підрозділ або робоча група для участі у такій діяльності? Основна увага приділяється внутрішнім питанням чи транскордонній/міжнародній діяльності?)
  10. Які виклики та можливості були визначені у вашій країні для підтримки та сприяння міжконфесійному та міжрелігійному діалогу? (Наприклад, чи є у вас постійні партнери, що представляють різні демографічні групи? Чи є у вас довіра до партнерів? Чи бачите ви широке коло учасників, залучених до такої діяльності, зокрема, жінок, молоді, релігійних меншин, світських представників, вже добре відомих та нових суб'єктів? Чи поширена така діяльність по всій країні або зосереджена переважно у певних регіонах? Як ви відстежуєте або оцінюєте вплив таких ініціатив?)
  11. Для будь-яких державних процесів, пов'язаних з міжконфесійним та міжрелігійним діалогом, як ви забезпечуєте широке представництво та рівне залучення різних учасників?
  12. Чи є у вас додаткова інформація, якою ви хотіли б поділитися з БДІПЛ?

ДОДАТОК 3

ПІДСУМОК ВІДПОВІДЕЙ В РАМКАХ ДОСЛІДЖЕННЯ

Види державної підтримки

- У регіоні ОБСЄ держави підтримують міжконфесійний та міжрелігійний діалог різними способами.
- Деякі з них надають фінансування або інші види підтримки (напр., місце для зустрічей або платформу для коаліцій спільних дій) без участі у змісті та результатах діалогу. Інші більш активно залучаються до тематики діалогу, іноді в рамках конкретної державної політики або через відповідні державні структури на місцевому та/або національному рівні.
- Коли держави створюють структури, що об'єднують різні (зазвичай) релігійні групи, вони здебільшого стають майданчиком для консультацій держави з представниками релігійних груп з питань, пов'язаних з релігійним життям.
- У деяких державах існують (зазвичай) урядові структури/ посадовці, уповноважені розглядати питання, пов'язані з релігійним життям/спільнотами. Вони також можуть скликати регулярні зустрічі представників релігійних груп.
- Залежно від державно-релігійного устрою, деякі держави не надають жодного фінансування чи матеріальної підтримки для діалогу, але взаємодіють із суб'єктами різних релігій та переконань з цілої низки питань і використовують інформацію для роботи над зміцненням сприятливого середовища.
- Деякі держави зосереджують свою взаємодію, підтримку та фінансування на основних релігійних групах (з міжконфесійним та міжрелігійним компонентом або без нього), тоді як лише деякі вказали, що охоплюють усі відповідні групи.
- У деяких міжрелігійних або міжконфесійних діалогах також беруть участь представники громадянського суспільства, залежно від контексту та тематики.
- Деякі держави розглядають міжконфесійні та міжрелігійні обміни чи підтримку свободи релігії або переконань як складову своєї міжкультурної діяльності.

- Інші держави повідомили про викладання різних релігійних традицій в рамках освітньої програми або проведення консультацій в контексті, пов'язаному з освітою.

Рівень залучення

- Взаємодія держави зі спільнотами, які сповідують певну релігію або переконання, особливо коли вона формалізована, має тенденцію відбуватися переважно на національному рівні, де держава проактивно взаємодіє з традиційними лідерами.
- Деякі держави також взаємодіють на місцевому рівні.

Сфери наскрізного залучення громад до діалогу та спільних дій

- У деяких регіонах ОБСЄ міжконфесійний діалог і співпраця відбуваються навколо питань, що становлять взаємний інтерес, таких як реституція майна або доступ до ув'язнених для надання релігійних послуг.
- Взаємодія з державою, ініційована державою або самими громадами, також відбувається навколо питань безпеки, боротьби зі злочинами на ґрунті ненависті та навчання правоохоронців. Державні заходи з розбудови потенціалу в цій сфері можуть включати участь кількох релігійних груп.
- У деяких державах-учасницях релігійні організації та структури беруть активну участь у наданні соціальних послуг, тоді як в інших контекстах релігійні організації або структури беруть участь у міжконфесійному та міжрелігійному діалозі, але не обов'язково у наданні соціальних послуг, що здебільшого є компетенцією держави.
- Деякі держави також зазначили, що вони беруть активну участь у міжнародній розбудові миру через міжрелігійний діалог.
- Кілька держав відзначили, що релігійні структури були активними під час пандемії Covid-19, пропонуючи просвітницьку роботу та послуги всім верствам населення, незалежно від релігійної приналежності чи переконань.
- Кілька держав підтримали міжрелігійні та/або міжконфесійні ініціативи під час пандемії; в деяких спостерігалось зростання участі в релігійних відправах завдяки можливості участі онлайн.
- Участь у релігійному житті як така, а також можливість повною мірою реалізувати свободу релігії або переконань, стала темою для обговорення під час пандемії.
- У кількох державах під час пандемії з'явилися нові міжконфесійні ініціативи. Наприклад, одна держава зазначила ініціативу, спрямовану на підтримку вакцинації шляхом обміну медичною інформацією та забезпечення рівного доступу до неї, незалежно від релігійної приналежності або переконань.

КІНЦЕВІ ВИНОСКИ

Дата звернення по всіх посиланнях – 23 серпня 2024 року.

1. Зобов'язання щодо людського виміру ОБСЄ, том 1, Тематичний збірник (4-те видання), ОБСЄ/БДІПЛ, 27 квітня 2023 року.
2. Посередництво та сприяння діалогу в ОБСЄ: Довідковий посібник, ОБСЄ, 13 листопада 2014 р., с. 10.
3. Загальна декларація прав людини, Організація Об'єднаних Націй, резолюція 217А Генеральної Асамблеї, прийнята 10 грудня 1948 року, стаття 18.
4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Організація Об'єднаних Націй, Резолюція Генеральної Асамблеї 2200А (XXI), прийнята 16 грудня 1966 року, стаття 18, п. 1.
5. Секуляризм - це добре чи погано для свободи релігії чи переконань, ОБСЄ/БДІПЛ, 1 квітня 2022 року.
6. Бертран Джейлз, Сів Енн Чонг, Ганс Джеррманн, Взаємодія між громадами підвищує стійкість мультикультурних суспільств, *Physica A: Статистична механіка та її застосування*, Том 607, 1 грудня 2022, 128164.
7. Рішення Ради міністрів ОБСЄ № 4/03 "Толерантність і недискримінація" (МС. DEC/4/03), Маастрихт, 2 грудня 2003 року.
8. Рішення Ради міністрів ОБСЄ № 3/13 "Свобода думки, совісті, релігії або переконань" (МС.DEC/3/13), Київ, 6 грудня 2013 року.
9. Заключний акт Наради з безпеки і співробітництва в Європі (Гельсінкський заключний акт), НБСЄ, 1 серпня 1975 року, глава VII.
10. Свобода релігії чи переконань та безпека: Посібник з питань політики, ОБСЄ/БДІПЛ, 9 вересня 2013 року.
11. Фабіо Петіто, Стефані Беррі та Марія Манчінеллі, Стратегії міжрелігійної взаємодії: політичний інструмент для просування свободи релігії чи переконань, Сассекський університет, 2018.
12. Додаткова нарада з людського виміру (ДНЛВ I) 2017 року, на тему "Свобода релігії або переконань: Питання, можливості та специфічні виклики боротьби з антисемітизмом, нетерпимістю та дискримінацією щодо християн, мусульман і представників інших релігій, Головування Австрії в ОБСЄ та БДІПЛ, Відень, 22-23 червня 2017 року; та Додаткова нарада з людського виміру (ДНЛВ II) 2023 року на тему "Роль громадянського суспільства у просуванні та захисті толерантності та недискримінації", Головування Північної Македонії в ОБСЄ та БДІПЛ, Відень, 26-27 червня 2023 року.
13. Що стосується навчання, це також включає свободу батьків або законних опікунів забезпечувати релігійне і моральне виховання своїх дітей відповідно до їхніх власних переконань і здібностей дитини, що розвиваються. Див. також МПГПП, ст. 18, п. 4, Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод, 4, та Конвенцію про права дитини, Організація Об'єднаних Націй, Резолюція Генеральної Асамблеї 44/25, прийнята 20 листопада 1989 року, стаття 14, пункт 2.
14. Напр., статті 6 (b) і (f) Декларації Генеральної Асамблеї ООН 1981 року про ліквідацію всіх форм нетерпимості на основі релігії або переконань; Резолюцію Комісії ООН з прав людини 2005/40, пп. 4(е) та Резолюція Комітету ООН з прав людини 6/37, пп. 12 (h).
15. Використання терміну "раса" в цьому посібнику не означає схвалення ОБСЄ/БДІПЛ будь-якої теорії, що ґрунтується на існуванні різних рас. Цей термін широко використовується в міжнародних стандартах прав людини, а також у національних законодавствах.
16. МПГПП, ст. ст. 2, 4, 18 і 26; Декларація про ліквідацію всіх форм нетерпимості та дискримінації на основі релігії або переконань, Організація Об'єднаних Націй, резолюція 36/55 Генеральної Асамблеї, прийнята 25 листопада 1981 року; Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (МПЕСКП), Організація Об'єднаних Націй, резолюція 2200А (XXI) Генеральної Асамблеї, ст. 2(2); Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, ст. ст. 2, 3.
17. Хайнер Білефельдт, Назіла Ганеа та Міхаель Вінер, *Свобода релігії або переконань: Коментар міжнародного права*, (Оксфорд: Оксфордський університет, 2016), с. 553-557.
18. Для отримання додаткової інформації про це право, включаючи його перетинання з іншими правами, будь ласка, дивіться серію відеороликів: Отримання (права на) свободу релігії або переконань, ОБСЄ/БДІПЛ, 2022.
19. Загальна рекомендація в рамках МПГПП № 22 Стаття 18 (Свобода думки, совісті та релігії), Організація Об'єднаних Націй, Комітет з прав людини, 1247-е засідання (сорок восьма сесія), 30 липня 1993 року.
20. Доповідь Спеціального доповідача з питань свободи релігії або переконань, Організація Об'єднаних Націй (A/HRC/34/50), Генеральна Асамблея, Рада з прав людини, (тридцять четверта сесія), 17 січня 2017 р., п. 30.

21. Наприклад, в італійській мові використовується термін *interconfessionale* ("конфесія" - термін, яким італійська конституція позначає релігійні спільноти в цілому), тоді як в українській мові є щонайменше два терміни, які використовуються майже як взаємозамінні: *міжконфесійний діалог/ міжрелігійний діалог*.
22. Наприклад, "Біблійна аргументація", веб-сайт Кембриджської міжконфесійної програми, Кембриджський університет.
23. Дійсно, на міжнародному рівні було визнано, що спільні людські цінності, виражені в усьому спектрі релігій або переконань, можуть бути потужною силою у відстоюванні гідності, прав і рівної цінності всіх людей (див., напри., Бейрутську декларацію 2018 року "Віра за права", Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ), 28 червня 2018 року; а також План дій релігійних лідерів і діячів щодо запобігання підбурюванню до насильства, яке може призвести до жорстоких злочинів (Фесський план дій), Управління ООН з попередження геноциду та обов'язку захищати, 2017 рік.
24. *Там само*, Бейрутська декларація "Віра за права".
25. Бейрутська декларація, Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ).
26. Посібник #ВіраЗаПрава, Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ), 1 січня 2020 року.
27. Релігії, вірування та права людини: Підхід "Віра за права" - онлайн-курс, Інститут миру США, Всесвітня академія Ганді-Кінга.
28. Навчальний курс для фасилітаторів програми "Віра за права", Міжнародний центр дослідження права і релігії (ICLRS).
29. Навчальний пакет "Віра за права", "Віра за права" та Академія "Віра за права", 2022.
30. Тюрк закликає вжити заходів для боротьби з релігійною ненавистю, промова Фолькера Тюрка, Верховного комісара ООН з прав людини, виголошена на 55-й сесії Ради з прав людини - Панельна дискусія щодо протидії релігійній ненависті, що становить підбурювання до дискримінації, ворожнечі або насильства, 8 березня 2024 року.
31. Лілія Сазонова, Роль міжконфесійного діалогу в процесі захисту та реалізації прав людини, *Журнал з вивчення релігії та ідеології* 3 (7):170-181 (2004)
32. Підхід, заснований на правах людини, веб-сайт Європейської мережі національних інституцій з прав людини (ENNHRI).
33. Ілюстративні індикатори свободи релігії та переконань, A/75/385: Проміжна доповідь Спеціального доповідача з питань свободи релігії та переконань Ахмеда Шахіда: Ліквідація всіх форм релігійної нетерпимості, УВКПЛ, 12 жовтня 2020 року.
34. Проект "Атлас прав релігійних меншин" визначає ключові сфери політики та надає індикатори для вимірювання прогресу, а також дані, які можуть допомогти державам оцінити свій прогрес у створенні сприятливого середовища для релігійних меншин, які прагнуть реалізувати свої права в певних державах-членах ЄС.
35. Рекомендації щодо аналізу законодавства у сфері релігії або переконань, ОБСЄ/БДГПЛ, 28 вересня 2004 року.
36. У 2022 році уряд США оцінював населення острова в 1,3 мільйона осіб. За даними перепису 2021 року, населення підконтрольної уряду території становило 918 100 осіб. За даними перепису 2011 року на підконтрольній уряду території, 89,1% населення були православними, 2,9% - римо-католиками, 2% - протестантами, 1,8% - мусульманами, 1% - буддистами, 0,5% - маронітами, 0,3% - вірменами-православними, з невеликими групами іудей, Свідків Єгови та бахаїстів. Звіт США про міжнародну релігійну свободу, Розділ 1: Релігійна демографія, Кіпр, 2022, Державний департамент США.
37. Спільні заяви, Офіс Релігійного треку Кіпрського мирного процесу (під егідою Посольства Швеції).
38. *Гендсайд проти Сполученого Королівства*, Європейський суд з прав людини (заява № 5493/72, рішення від 7 грудня 1976), п. 49; МПГПП, ст. 20 (2); інші підстави, передбачені ст. ст. 19(3) і 20(1); Лорд Сінх Вімблдонський, Міжконфесійні переговори повинні виходити за рамки чаю з самосою, *thetimes.co.uk*, 22 липня 2017 року.
39. A/HRC/55/47: Ненависть на основі релігії або переконань - Спеціальний доповідач з питань свободи релігії або переконань УВКПЛ, виступ на 55-й сесії Ради ООН з прав людини, 8 січня 2024 р., розділ II, п. 7.
40. *Там само*, Розділ IIIB, пункт. 13.
41. *Там само*, Розділ VB, п. 4.
42. Рабатський план дій, УВКПЛ, 5 жовтня 2012 року.
43. Боротьба з мовою ворожнечі, Рекомендація CM/Rec(2022)16, Рада Європи, 20 травня 2022 року.
44. Протидія мові ворожнечі через освіту: посібник для політиків, ЮНЕСКО та Управління ООН з питань запобігання геноциду та обов'язку захищати, 2023.
45. Кодекс поведінки щодо протидії незаконній мові ненависті в Інтернеті, Європейська комісія, 2016.
46. Закон про цифрові послуги, Європейська Комісія, набуває чинності 17 лютого 2024 року.
47. У центрі уваги - штучний інтелект і свобода вираження поглядів, Представник ОБСЄ з питань свободи ЗМІ, 20 січня 2022 року.

48. *Кімля та інші проти Росії*, Європейський суд з прав людини, (заява № 76836/01 та 32782/03, рішення від 1 жовтня 2009 року), п. 84; *Свідки Єгови Москви та інші проти Росії*, Європейський суд з прав людини, (заява № 302/02, рішення від 10 червня 2010 року), п. 101; *Гожелік та інші проти Польщі*, Європейський суд з прав людини, (заява № 44158/98), рішення від 17 лютого 2004 року, п. 52; та *Сідіропулос та інші проти Греції*, Європейський суд з прав людини, (заява № 26695/95, рішення від 10 липня 1998 року), п. 31.
49. Рекомендації щодо правосуб'єктності релігійних громад або громад, які дотримуються певних переконань, ОБСЄ/БДІПЛ, 4 лютого 2015 року.
50. Керівні принципи щодо свободи об'єднань, ОБСЄ/БДІПЛ, Венеціанська комісія, 1 січня 2015 р., Принцип 7 та пп. 200-223.
51. *Там само*, принцип 7; Доповідь Спеціального доповідача з питань права на свободу мирних зібрань та об'єднань Майни Кіаї, А/НРС/23/39, Організація Об'єднаних Націй, Генеральна Асамблея, Рада з прав людини, двадцять третя сесія, 24 квітня 2013 р., пп. 18-42; див. також, Експерти ООН з прав людини закликають Індію скасувати закон, що обмежує доступ НУО до критично важливого іноземного фінансування, УВКПЛ, 16 червня 2016 року.
52. Наприклад, Резолюції Ради Безпеки ООН, що стосуються "протидії фінансуванню тероризму", наприклад, Резолюції РБ ООН 1373 (2001), 2133 (2014), 2178 (2014), 2199 (2015), і особливо Резолюція 2462 (2019).
53. Див. напр.: Грузія: Нотатка про законодавчі ініціативи щодо прозорості та регулювання діяльності об'єднань, що фінансуються з-за кордону, так званих "законів про іноземних агентів" та подібних законодавчих актів та їх відповідність міжнародним стандартам прав людини, ОБСЄ/БДІПЛ, 20 жовтня 2023 р.; Боснія і Герцеговина: Спільний висновок щодо проекту Закону Республіки Сербської про спеціальний реєстр та публічність роботи неприбуткових організацій, ОБСЄ/БДІПЛ та Венеціанська комісія, 12 червня 2023 р.; Терміновий проміжний висновок щодо проекту Закону "Про неприбуткові неурядові організації" та проекту поправок про "іноземних представників": Киргизька Республіка, ОБСЄ/БДІПЛ, 12 грудня 2022 року.
54. Керівні принципи зі свободи мирних зібрань (друге видання), ОБСЄ/БДІПЛ, Венеціанська комісія, 25 жовтня 2010 року.
55. Рада міністрів ОБСЄ, Рішення № 9/09 "Боротьба зі злочинами на ґрунті ненависті", Афіни, 2 грудня 2009 року.
56. Розуміння злочинів на ґрунті антимусульманської ненависті - задоволення потреб мусульманських громад у сфері безпеки: Практичний посібник, ОБСЄ/БДІПЛ, 15 травня 2020 року.
57. EStAR: Посилення підтримки жертв злочинів на ґрунті ненависті, веб-сторінка проекту ОБСЄ/БДІПЛ.
58. Злочини на ґрунті антисемітської ненависті, ОБСЄ/БДІПЛ, 18 вересня 2019 року.
59. Державна практика та роль громадянського суспільства у зв'язку з випадками осквернення релігійних текстів, включаючи спалення Корану, ОБСЄ/БДІПЛ, (готується до друку у 2024 році).
60. Толедські керівні принципи викладання про релігії та переконання в державних школах, ОБСЄ/БДІПЛ, 27 листопада 2007 року.
61. Боротьба з антисемітизмом через освіту: Навчальні посібники, Навчальний посібник 1: Підвищення рівня знань про євреїв та юдаїзм, ОБСЄ/БДІПЛ, 4 грудня 2019 р., с. 1.
62. *Там само*.
63. Див. напр.: Не нашкодь, веб-сайт проекту спільного навчання СДА або Не нашкодь: Міжнародна підтримка державотворення, ОБСЄ, 24 грудня 2009 року.
64. Ословські рекомендації щодо мовних прав національних меншин, ОБСЄ/ВКНМ, 1 лютого 1998 року.
65. Люблянські рекомендації щодо інтеграції різноманітних суспільств, ОБСЄ/ВКНМ, 7 листопада 2012 року.
66. Див. напр.: Загальна рекомендація в рамках МПГПП № 22 Стаття 18 (Свобода думки, совісті та релігії), Організація Об'єднаних Націй, Комітет з прав людини, 1247-е засідання (сорок восьма сесія), 30 липня 1993 року.
67. А/НРС/37/49 Доповідь Спеціального доповідача з питань свободи релігії та переконань, Організація Об'єднаних Націй, Генеральна Асамблея, Рада з прав людини, (тридцять сьома сесія), 28 лютого 2018 року, пп. 78 та 81.
68. Доповідь Спеціального доповідача з питань свободи релігії або переконань, (А/НРС/25/58), Організація Об'єднаних Націй, Генеральна Асамблея, Рада з прав людини, двадцять п'ята сесія, 26 грудня 2013 р., п. 37.
69. Страсбурзькі принципи міжрелігійного діалогу в рамках Ради Європи, Рада Європи.
70. Принципи, що стосуються статусу національних установ, що займаються заохоченням і захистом прав людини (Паризькі принципи), Організація Об'єднаних Націй, Резолюція Генеральної Асамблеї 48/134, 20 грудня 1993 року.

71. У 2021 році Національна служба статистики Грузії оцінила чисельність населення в 3,7 мільйона осіб. За даними перепису 2014 року, члени Грузинської православної церкви становлять 83,4% населення, мусульмани - 10,7%, а члени Вірменської апостольської церкви – 2,9%. Решта 3% включали римо-католиків, єзидів, грецьких православних, юдеїв, зростаючу кількість релігійних груп, визначених законом як “нетрадиційні”, таких як баптисти, Свідки Єгови, п’ятидесятники, члени Єпископальної церкви і Міжнародне товариство свідомості Крішни, а також осіб, які не сповідають жодної релігійної приналежності (Джерело: Звіт про міжнародну релігійну свободу 2022: Грузія, Державний департамент США).
72. Див. сайт Tolerantoba.ge.
73. Див: Кетрін Маршалл і Сьюзен Хейворд, з Клаудією Замбра, Естер Брегер і Сарою Джексон, Жінки в релігійній миротворчості, Інститут миру США, Діалог з розвитку світових конфесій, Центр Берклі Джорджтаунського університету з питань релігії, миру і світових справ (Вашингтон, округ Колумбія: USIP, 2011).
74. Щоб прочитати більше з цього питання, будь ласка, див.: Далія Гудхардт і Шарон Розен, *Підхід до релігійного залучення на основі порозуміння: Посібник для фасилітатора*, Пошук спільної мови, 2020.
75. Резолюція Ради Безпеки ООН про жінок, мир і безпеку, S/RES/1325, прийнята на 4213-му засіданні 31 жовтня 2000 року.
76. Свобода релігії або переконань та свобода від насильства і дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності, Доповідь Незалежного експерта з питань захисту від насильства та дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності, Рада з прав людини, П’ятдесят третя сесія, 19 червня-14 липня 2023 року.
77. План дій Уряду Норвегії щодо гендерного та сексуального різноманіття (2023-2026), Міністерство культури та рівності Норвегії, Осло, 27 січня 2023 р.
78. Йдеться про масову стрілянину в місцях, пов’язаних з ЛГБТ-спільнотою, в результаті якої в ніч перед Прайдом в Осло, у червні 2022 року, загинуло двоє людей і ще дев’ять отримали серйозні поранення. Вона була скоєна людиною, яка, за версією обвинувачення, присягнула на вірність “Ісламській державі”. Судовий процес розпочався у березні 2024 року. Див: Пол Кірбі, Відео нападу на гей-бар у Норвегії показали на початку судового процесу, сайт bbc.com, 12 березня 2024 року.
79. Спільна заява релігійних лідерів Ради релігійних і світоглядних спільнот Норвегії та лідерів ЛГБТ-організацій і віруючих ЛГБТІ. Сундволлен, 24 серпня 2023 року.
80. Там само.
81. Далія Гудхардт і Шарон Розен, *Підхід до релігійного залучення на основі порозуміння: Посібник для фасилітатора*, Пошук спільної мови, 2020.
82. Там само.
83. Робота з молоддю та для молоді: Рекомендації щодо інтеграції молоді, Місія ОБСЄ в Сербії, 2021 р.; та Рейчел Форстер, Аналітична записка: На шляху до молодіжного лідерства у сфері свободи релігії або переконань, Пошук спільної мови, березень 2023 року.
84. Наша історія, веб-сайт “Футбол заради миру”.
85. Віра і нестабільні держави, перша панель: Релігійна участь у протидії насильницькому екстремізму (CVE), Інститут миру США, відеозапис 38:00-39:38, 27 липня 2018 року.
86. Там же.
87. За даними Світової релігійної бази даних Бостонського університету за 2020 рік, мусульмани становлять приблизно 59% населення, християни – 38%, атеїсти або агностики – 2,5%, а бахаїсти – 0,6%. У 2017 році, за оцінками Всесвітнього єврейського конгресу, в країні проживало 40-50 євреїв (Звіт про міжнародну релігійну свободу за 2022 рік: Албанія, Державний департамент США).
88. Хавре Ахмед Мохаммед, “Останній геноцид проти народу єзидів”, *Огляд близькосхідних досліджень*, том 56, випуск 1, червень 2022 р., Видавництво Кембриджського університету, с. 108-122.
89. 30 років свободи віросповідання, документальний фільм, Міжрелігійна рада Албанії, 21 грудня 2020 року.
90. Конвенція про права осіб з інвалідністю (КПОН), Організація Об’єднаних Націй, резолюція Генеральної Асамблеї A/RES/61/106 (шістдесят перша сесія), прийнята 12 грудня 2006 року.
91. Там само, ст. 29.b.
92. Документ Московської зустрічі Конференції з людського виміру НБСЄ, ОБСЄ, 3 жовтня 1991 року, пп. 41.2, 41.3 і 41.5.
93. Легко-для-прочитання, веб-сайт “Інклюзивна Європа”.
94. Аугментативна та альтернативна комунікація (ААК), веб-сайт Американської асоціації людей з вадами слуху та мовлення.
95. Сайт Міжнародного круглого столу з релігійної свободи.
96. Згідно з даними Інституту дослідження публічної релігії за 2022 рік, 26,8% американців називали себе позаконфесійними, 13,9% – білими основними протестантами, 13,6% – білими євангельськими протестантами, 12,6% – білими римо-католиками, 8,6% – іспаномовними римо-католиками, 7,7% – чорношкірими протестантами, 3,5% – іспаномовними протестантами, 2,5% – іншими небілими протестантами, 1,9% – іудеями, 1,6% – послідовниками Нью Ейдж, 1,5% – мормонами, 1,1% – Свідками Єгови, 0,7% – буддистами, 0,7% – індуїстами, 0,6% – мусульманами, 0,5% – унітаріями, 0,5% – православними християнами.
97. Посередництво та сприяння діалогу в ОБСЄ: Довідковий посібник, ОБСЄ.
98. Хартія Осло, Міжнародна група парламентарів за свободу релігії та переконань, листопад 2014 року.

99. Парламентська доповідь про релігію та переконання: Робота на шляху до більш мирних та інклюзивних суспільств, Міжпарламентський Союз, 2023.
100. Веб-сайт Альянсу "Стаття 18".
101. Резолюція 16/18 "Боротьба з нетерпимістю, негативними стереотипами та стигматизацією, дискримінацією, підбурюванням до насильства та насильством щодо осіб на основі релігії або переконань" (A/HRC/RES/16/18), ООН, Генеральна Асамблея, Рада з прав людини, 12 квітня 2011 року.
102. Веб-сайт "Релігії за мир".
103. Глобальна мережа жінок віри, веб-сайт "Релігії за мир".
104. Міжконфесійна молодіжна мережа, веб-сайт "Релігії за мир".
105. Див. на сайті "Пошук спільної мови".
106. Про Універсальний кодекс поведінки у святих місцях, веб-сайт "Пошук спільної мови".
107. Для отримання додаткової інформації про Універсальний кодекс та діяльність "Пошук спільної мови" у Боснії/Герцеговині дивіться другий модуль цього онлайн-курсу, створеного "Пошуком спільної мови" та Інститутом миру США на тему "Релігійна участь у розбудові миру – підхід на основі спільної мови".
108. Визначає сильні та слабкі сторони, можливості та загрози.
109. Визначає потенційні політичні, економічні, соціальні, технологічні, правові та екологічні ризики.

